

Resümee

Diminutive im Deutschen sind mannigfaltig und seit Jahrhunderten behandelt worden, während die im Dänischen vorkommenden kaum im Bewusstsein der Sprachteilhaber sind. Die theoretische Grundlage der Diminutivuntersuchung widerspiegelt die jeweiligen Sprachen.

Die im voraus gestellte Hypothese nimmt an, dass bei der Übersetzung aus dem diminutivreichen Deutschen ins anscheinend diminutivarmer Dänische diese Derivative entweder anders gebildet werden - als die im Deutschen oft suffigierten - oder Gradunterschiede zur Originalsprache enthalten. Mit einem deduktiven Einfallswinkel soll die Hypothese durch eine Untersuchung von dänischen Übersetzungen der Märchen von den Gebrüder Grimm entweder bestätigt oder widerlegt werden.

In beiden Sprachgebieten ist die übergeordnete Funktion der Diminutive zu verkleinern, was folgendermaßen gebildet wird. Die deutschen Substantive werden in der Standardsprache im Regelfall mit *-chen* oder *-lein* suffigiert, und die Vokale *a, o, u* und der Diphthong *au* werden oft umgelautet, falls sie zum Stamm des Grundwortes gehören. Insbesondere im Oberdeutschen befindet sich eine lange Reihe von mundartlichen Diminutivformen, die in diesem Gebiet äußerst frequent auftreten. Im Dänischen ist die Suffixbildung in der Standardsprache im Vergleich zum Deutschen nebensächlich, aber in der Umgangssprache und in den Mundarten erscheinen sie besonders im Zusammenhang mit Anrede der Kinder und Tiere. Auch was die Kosenamen der Eigennamen und Appellative betrifft sind vielfache Varietäten zur Schau gestellt. Die meisten der übrigen Wortklassen spielen in der Gesamtheit eine geringfügigere Rolle, aber sie treten in beiden Sprachen auf.

Jedoch sind aber mehrere Eigenschaften bei der Derivation als Verkleinerung zu finden. So ist die Produktivität der Hypokoristika insbesondere riesig, und Kosenamen lassen sich mit Suffixen wie *-i* im Deutschen und *-e* im Dänischen bilden. Gegensätzlich dazu gibt das Diminutiv auch die Möglichkeit dazu, eine abwertende

und pejorative Bedeutung beizufügen. Nicht ganz eben so häufige Vorkommen sind die Bedeutungen von Höflichkeit, Bescheidenheit, Neutralisierung und Euphemismus.

Festgelegt ist schon, dass Märchen viele Diminutivbildungen enthalten, weshalb sie als empirische Grundlage dieser Untersuchung gewählt sind. Die Ergebnisse der dänischen Übersetzerin und des Übersetzers sind daraufhin untersucht worden, ob die in der Originalliteratur vorkommenden Diminutive auch in den dänischen Ausgaben der Märchen die Bedeutung der Diminution ausdrücken.

Zum größten Teil der Fälle ist der Diminutivreichtum in den ausgewählten Märchen indessen nicht übertragen worden, sondern ist die deutsche Suffixzufügung oft nicht einmal versucht semantisch zu inkorporieren. Wo es ihnen trotzdem gelingt, drücken sie sich durch verkleinernde Adjektive aus und ohne eigentliche Diminutive zu verwenden.

Damit würde man also die Hypothese bestätigen können, dass Probleme sich beim Diminutivübersetzen aus dem Deutschen ins Dänische ergeben werden, aber einige Faktoren müssen berücksichtigt werden, ehe einen Schluss gezogen werden kann.

Erstens ist das gesamte Untersuchungsmaterial basiert auf drei Märchen, die von zwei Fachleuten übersetzt worden sind. Einen entscheidenden Schluss auf dieser Basis zu ziehen muss als zweifelhaft betrachtet werden. Zweitens sind nur Beispiele für *-chen* und *-lein* in den Märchen gefunden, und ein Vorhandensein von anderen Wortklassen hätte mutmaßlich ein nuancierteres Bild von Diminutivübersetzungen gegeben. Eher zeigt das Ergebnis des Vorliegenden eine Neigung dazu, die deutschen Diminutivbildungen zu umgehen und zu vermeiden, denn eigentliche Diminutivformen fehlen der dänischen Standardsprache.

1. Indledning

Inden for morfologien findes adskillige emner, som har med ordet og dets opbygning at gøre. Der skelnes ofte mellem fleksion og orddannelse, og under sidstnævnte mellem komposition og derivation. Med derivation menes dannelsen af et ord ud fra et i forvejen eksisterende, som tydeligst ses ved et foranstillet præfiks eller efterstillet suffiks. Af disse afledninger har jeg valgt at beskæftige mig med diminutiver.

Tysk lader til at være rigt på diminutiver, som især ses på suffikserne, mens det på dansk kræver mere tankevirksomhed for at komme på deciderede formindskelsesord, men de forekommer dog.

Såfremt der foreligger påvirkninger fra tysk i de danske diminutivdannelser, vil det være oplagt at påpege dem, og selvfølgelig også omvendt, hvad dog umiddelbart synes mindre sandsynligt. Imidlertid er det ikke utænkeligt, at der er dannelser, som tager form på samme vis eller bruges på ensartet måde og derfor kan sammenlignes sprogene imellem.

I teori afsnittet, der skal bestå af en grundig redegørelse for henholdsvis de tyske og de danske diminueringsmuligheder, er det interessant at undersøge, om denne sproglige størrelse har andre funktioner end at formindske. I såvel tysk som dansk skal det behandles, hvordan diminutiverne kan inddeles efter form og ordklasser, for umiddelbart findes diminutivformerne hyppigst blandt substantiverne, men i hvilket omfang andre ordklasser også kan lade sig aflede, skal også efterforskes i nærværende speciale.

Ligesom diminutivernes frekvens i tysk overstiger den tilsvarende danske, er rigdommen af teoretisk gennemgang også mere forekommende. Kun et enkelt grundigt forskningsarbejde, som Kristen Møller publicerede i 1943, har tilsyneladende bearbejdet emnet dybdegående, hvorfor der tages udgangspunkt heri set med nutidige briller.

Overordnet vil der blive taget udgangspunkt i en deduktiv metode, hvor jeg vil tage udgangspunkt i den nedenfor beskrevne hypotese. Med baggrund i den teoretiske gennemgang samt sammenligningen af diminutiverne i sprogene skal det empiriske materiale i form af nogle Grimm-eventyr danne grundlag for en diskussion om oversættelsesvilkårene fra et relativt diminutivtrigt til et -fattigt sprog. To oversættelser til dansk af hvert af de tre valgte eventyr udgør det empiriske materiale.

Hypotesen er, at når hyppigheden af diminutivbrugen antages at være væsentligt højere i tysk end i dansk og mulighederne for dannelser ligeså, må det formodes, at diminutiverne i oversættelser fra tysk til dansk enten mister nuance eller bliver forklaret ad omveje, når det danske sprog kommer til kort.

Dette bringer mig frem til følgende problemformulering:

Hvilke former og funktioner kan diminutiver have i tysk og dansk, og hvilke virkemidler bruger man til at oversætte diminutiver fra tysk til dansk?

2. Diminutiver i tysk

2.1. INDLEDNING

Diminutiverne i det tyske sprog skal først være genstand for nærmere behandling. Umiddelbart synes sproget at være ganske rigt på diminutiver, og grundet landets størrelse er de regionale forskelle også til at få øje på og desuden lettere at inddele geografisk. Der er så at sige stor forskel på, om man kommer fra nord eller syd, hvad naturligvis bliver undersøgt nøjere. Primært vil nyhøjtysk blive behandlet, som er det stadie i den tyske sproghistorie, der strækker sig fra omtrent midten af 1600-tallet og indbefatter det nutidige sprog. Hvor det synes relevant, og hvor det er muligt, vil der dog tages afstikkere længere tilbage for at forklare, hvordan udviklingen er gået mod de nu til dags forekommende diminutivdannelse. Især fordi forskellen på diminutiverne ofte kan forklares ud fra den sproglige udvikling. Imidlertid skal det tilstræbes ikke at fokusere på det sproghistoriske, men i stedet vil essensen omhandle muligheder for diminueringer samt brugen af disse. En gang for alle bliver her fastlagt, hvilken periode de sproghistoriske epoker dækker over begyndende med den tidligste, hvor et egentligt skriftsprog så småt udvikles:

Oldhøjtysk: 750 - 1050

Oldnedertysk: 800-1225

Middelhøjtysk: 1050 - 1350

Middelnedertysk: 1225-1600

Tidlig nyhøjtysk: 1350 - 1650

Nyhøjtysk: 1650 - i dag¹

Det vil kræve en længere udredning nærmere at fastlægge og inddele mere nøjagtigt, men denne inddeling viser i grove træk udviklingen. Forskning viser, at diminutiver i den oldhøjtyske originallitteratur forekommer yderst sjældent. Indholdsmæssigt er diminueringerne her begrænset til mennesker og dyr, mens ting som sådan ikke diminueres. Som mulig forløber til kæleformerne benyttede minnesangerne i

¹ König 2005: p. 60 og 73-78 samt de.wikipedia.org

middelhøjtysk diminueringer i forbindelse med kvinder, men aldrig med mænd². I den tidlige nyhøjtyske epoke dannes diminutiver ikke mere med abstrakte begreber³, men hyppigt forekommer de med en følelsesbetonet, kærende mening, og desuden anvendes diminueringerne ofte med ironisk og ligefrem foragtelig brug. Nydannelser er ikke særlig udbredte, men i oversættelser fra latin og græsk beholdes de oprindelige diminutiver⁴.

Mens den højtyske udvikling har fundet sted i øvre- og middeltysk, har nedertysk haft sin egen udvikling med udgangspunkt i angelsaksisk, hvilket forklarer det nære slægtskab med engelsk. Gensidig indflydelse har de nordeuropæiske områder sammensluttet i hanseforbundet haft på hinanden. Netop i denne middelnedertyske periode har blandt andet dansk indlemmet mange ord herfra, og handelssamarbejdet har uden tvivl været en afgørende faktor. Nogenlunde i samme periode som hanseforbundet ophørte, måtte nedertysk fravige pladsen som skriftsprog til fordel for det højtyske. Det fællestyske skriftsprog, der bliver til, tager udgangspunkt i østmiddeltysk⁵.

I det nyhøjtyske, vi kender i standardsproget i Tyskland i dag, skal i det følgende kapitel præsenteres nogle generelle betragtninger omkring diminuering, der blandt andet er, at *”ein Lexem wird modifiziert mit Hilfe eines Suffixes und nicht durch ein Adjektiv, um Kleinheit auszudrücken”*⁶. Dette skal vise sig langt fra at være diminutivets eneste funktion.

De velkendte suffikser *-chen* og *-lein* vil naturligvis fylde en hel del i afsnittet, men ydermere skal nogle af de afarter af disse, som forekommer i sproget, forsøges kortlagt, men der bliver også rig lejlighed til at stifte bekendtskab med andre suffikser, præfikser og andre derivationsmuligheder. Ikke blot rigs- eller

² Ettinger 1974: p. 50

³ Se afsnit 2.4.2.1.

⁴ Ettinger 1974: p. 51

⁵ König 2005: p. 77 og 91 samt de.wikipedia.org

⁶ Ettinger 1974: p. 51

standardsproget skal behandles, men også i så vid udstrækning, som det lader sig gøre, vil diminutivbrug i dialekter også blive nærmere omtalt.

2.1. GENERELT OM DIMINUTIVDANNELSER

”Das Neuhochdeutsche verfügt über die Suffixe -chen, -lein (...), die an jedes beliebige Grundwort (...) angefügt, ausschließlich Diminutiva bilden können, wobei der Stammvokal meist umgelautet wird, wenn solches möglich ist, und das neu geformte Wort immer neutrales Geschlecht hat.”⁷

Så kort sammenfatter Fischer en række yderst centrale punkter omkring diminutivdannelsen i tysk med de to mest benyttede suffikser til formålet. I det følgende behandles diminutivbrugen og de funktioner, derivationen kan have, nærmere. Ydermere konkretiseres nogle betragtninger omkring omlyd, og der skal også gives eksempler på diminutiver, der afledes på anden vis, hvilket kan give et andet genus end neutrum.

Uden tvivl dannes diminutiver i tysk primært med suffikser på substantiver, men der findes såvel substantiviske varianter med præfikser som adjektiver og verber, der kan betragtes som havende diminuerende funktion⁸. Når morfemer, som afledningssuffikser som *-chen* og *-lein* eksempelvis er, forandrer det semantiske indhold fra grundordet og samtidig holder det inden for samme ordklasse, er der tale om ekspansion⁹, hvilket er udfaldet af langt de fleste diminutiver jf. ovenstående. Frekvensen af diminutiver er langt højere i det sydlige Tyskland, Østrig og Schweiz¹⁰, som groft sagt udgør det øvretyske sprogområde, end i den nordlige part af det tysksprogede areal, hvor det sågar siges, at være decideret diminutivfattigt i den nordligste region grænsende op til Danmark¹¹.

⁷ Fischer 1962: p. 5

⁸ Fleischer et al. 1995: p. 86

⁹ Bünting 1984: p. 119

¹⁰ Dressler et al. 1994: p. 103

¹¹ König 2005: p. 157

Forskellen på at anvende *-chen* og *-lein*

Valget mellem de to hyppigst benyttede muligheder for at skabe produktive diminutivdannelse, *-chen* og *-lein*, afhænger først og fremmest af grundordets udlyd i sammensætning med diminutivaflædningen. Dernæst spiller naturligvis også sprogbrugerens sproglandskabstilhørsforhold en rolle, idet afledningerne oprindeligt stammer fra henholdsvis nedertysk og øvretysk¹². I dag er begge en del af standardsproget, men valget af suffiks beror først og fremmest på fonologiske parametre, for hvis ordet i sin helhed slet ikke kan udtales, dur det simpelthen ikke. Dernæst er vigtige faktorer, der spiller ind i valget, de diatopiske, altså geografiske, forskelle samt den stilistiske brug, der vedrører hvilken sproghandling, ordet er tiltænkt at blive anvendt i¹³. I vid udstrækning kan *-chen-* og *-lein-*suffikserne frit ombyttes¹⁴, hvor dog det skal nævnes, at førstnævntes hyppighed i standardsproget overstiger det andets, men det ændrer ikke på det faktum, at ombytningen uden forståelsesproblemer vil kunne lade sig gøre:

Schwesterchen > < *Schwesterlein*

Stündchen > < *Stündlein*

Häuschen > < *Häuslein*

Briefchen > < *Brieflein*

Dog er det af især udtalemæssige årsager sådan, at visse udlyde fra det ønskede diminuerede ord ikke fungerer sammen med det ene eller andet suffiks, hvorfor det andet eller måske en regionalt forekommende afledning er at foretrække, som det er givet eksempler på i de respektive kapitler om *-chen* og *-lein*. Kun i enkelte tilfælde differentieres der semantisk mellem formerne. Typerne *Männchen* og *Weibchen* anvendes i forbindelse med dyr, medens *Männlein* og *Weiblein* relaterer sig kun til mennesker¹⁵. Vi har blandt andet kendskab til fiskearten *fjæsing*, der på tysk kaldes *Petermännchen*, og værd at bemærke i den henseende er, at der forefindes

¹² Erben 2006: p. 51

¹³ Fleischer et al. 1995: p. 179

¹⁴ Erber: 2006: p. 96

¹⁵ Fleischer et al. 1995: p. 180. Se dog afsnit 2.4.5.

diminutivendelse på hvert respektive sprog i navngivningen her med henholdsvis *-ing* og *-chen*.

Bortset fra fremmedsuffikserne danner diminutivsuffikserne altid neutrum, hævdes det hos Fleischer¹⁶. I forbindelse med blandt andet *-el-* og *-ling-*suffikserne skal der gives eksempler på, at den semantiske diminuering kan gengives med disse derivationer, hvor de andre genera optræder. På trods af at blive kaldt formindskelsesord, er udfaldet af diminutivaflødningen som oftest, at den dermed karakteriserer en følelsesbetonet relation mellem den givne genstand og sprogbrugeren:

”...daß es oft weniger darum geht, etwas als räumlich klein hinzustellen, vielmehr darum, eine Größe zu kennzeichnen, zu der der Sprecher ein emotionales Verhältnis hat”¹⁷

Den følelsesmæssige konnotation, suffikset medfører, og som Erben nævner, understøttes af Fleischer, der som eksempel giver sammenligningen af *Städtchen* over for *kleine Stadt* og *Kleinstadt*¹⁸.

Som det andetsteds beskrives¹⁹, blev abstrakte begreber tidligere diminueret i nogle tilfælde, men i dag synes dette næsten kun at ske i forbindelse med faste vendinger og enkelte talemåder som *an jemandem sein Mütchen kühlen* og *ein Schläfchen halten*²⁰. Hos Fleischer har deriverede begreber på lige fod som konkrete ting samt personbetegnelser plads blandt diminutiverne²¹, men forekomsterne er så fåtallige, at det nærmest må afvises²². Rigdommen blandt de andre inddelinger er derimod stor. Nogle vil måske betragte stoffbetegnelser som abstrakte begreber og gruppere dem

¹⁶ Fleischer et al. 1995: p. 179

¹⁷ Erben 2006: p. 94

¹⁸ Fleischer et al. 1995: 181

¹⁹ Se afsnit 2.4.2.1.

²⁰ Wellmann 1998: p. 505

²¹ Fleischer et al. 1995: p. 181

²² Se desuden Fischer 1962: p. 5

herunder, hvilket ikke er tilfældet her. I stedet behandles de nærmere andetsteds under deres egen semantiske inddeling under substantiverne²³.

Leksemer med diminutivsuffixs

I standardsproget eksisterer talrige substantiver med diminutivendelser, hvor leksemet i dag kun eksisterer i denne form:

-chen

Märchen

Veilchen

Mädchen

Kaninchen

-lein

Märlein

-el

Gesindel

*Mädel*²⁴

Disse dannelser har i dag ikke egentlig karakter af diminutiver, idet suffikserne ikke angiver diminuering i form af formindskelse, ironi, med pejorativ betydning, som hypokoristikon eller lignende. Leksemerne selv er at betragte som grundord, eftersom der i dag og hos nutidens sprogbrugere ikke hersker noget sprogligt kendskab til de oprindelige *Märe*, *Veil*, *Magd*, *Kanin* og *Gesinde* i forbindelse med nydannelserne²⁵. Hos Jørgensen er de angivne eksempler heller ikke anskuet som diminutiver²⁶, så den nutidige opfattelse af sådanne har ingen eller meget ringe relation til diminuering. Også *Ohrläppchen* samt dyrebetegnelserne *Frettchen* og *Eichhörnchen* eksisterer blot

²³ Se afsnit 2.4.1.2.

²⁴ Erben 2006: p. 95

²⁵ Erben 2006: p. 95 og Fischer 1962: p. 131

²⁶ Jørgensen 1970: p. 24

i deres leksemform²⁷, hvor størrelsen af en øreflip, den relative ditto af ilderarten samt måske især tendensen til at beskrive det pjuskede egern som sødt eller nuttet retfærdiggør diminutivbrug i disse orddannelser.

Omlyd

Ofte får det diminuerede substantiv omlyd, hvor det er muligt, hvilket er tilfældet ved vokalerne *a*, *o*, *u* samt diftongen *au*, og dette eksemplificeres herunder:

a ⇒ ä

Lamm ⇒ *Lämmlein*

au ⇒ äü

Haus ⇒ *Häuschen*

Mauer ⇒ *Mäuerchen*

o ⇒ ö

Tochter ⇒ *Töchterchen*

Historie ⇒ *Histörchen*

Vogel ⇒ *Vöglein*

u ⇒ ü

Mut ⇒ *Mütchen*

Stube ⇒ *Stübchen*

Hut ⇒ *Hütchen*

Ingen regel uden undtagelser, og der eksisterer også former, som ikke får omlyd ved diminuering, hvorfor det ikke kan påstås at være en konsekvent regel. Dog skulle alle på *-lein* endende diminutiver få omlyd, mens det kun er en hovedregel blandt de andre²⁸. Her angives som eksempel herpå nogle appellativer samt et par proprier:

²⁷ Fleischer et al. 1995: 182

²⁸ Fleischer et al. 1995: p. 179

Frau ⇒ *Frauchen*

Mutter ⇒ *Muttchen, Muttilein, Mamachen*

Luder ⇒ *Luderchen*

Tante ⇒ *Tantchen*

Onkel ⇒ *Onkelchen*

Lotte ⇒ *Lottchen*

Kurt ⇒ *Kurtchen*²⁹

Hvis et substantiv i forvejen ender på et afledningsmorfem, kan dette forhindre, at et diminutivsuffix tilføjes. Et sligt morfem kan eksempelvis være *-ling* som i *Jüngling* eller *-in* som i *Botin*³⁰

Positive eller negative konnotationer

At diminutiverne oftere medvirker til at give betydningen et følelsesmæssigt præg, er efterhånden fastslået, men derivationen kan medføre såvel positive som negative associationer. Eksempelificerende de positivt ansete diminutiver er disse:

Kuss ⇒ *Küsschen*

Katze ⇒ *Kätzchen*

Wein ⇒ *Weinchen*

I modsatte grøft findes de pejorative dannelser, hvor den diminuerende funktion er at tale ned til modtageren:

Bursche ⇒ *Bürschchen*

Freund ⇒ *Freundchen*

Kavalier ⇒ *Kavalierlein*

²⁹ Erben 2006: p. 94 og Fleischer et al. 1995: p. 197

³⁰ Wellmann 1998: p. 505

Ud over ovenstående findes *Muttersöhnchen* og måske dannet i analogi til denne også *Vatersöhnchen*, som kun eksisterer i diminutivformer³¹.

Når et substantiv ender på en tryksvag stavelse, der oftest er *-e*, *-en* eller *-el*, og skal diminueres, bortfalder denne stavelse, inden substantivet sammensættes med den diminuerende afledning³²:

Hase ⇒ *Häschen*

Sache ⇒ *Sachlein*

Summe ⇒ *Sümmchen*

Rolle ⇒ *Röllchen*

Wagen ⇒ *Wäglein*

Spiegel ⇒ *Spieglein*

Kiste ⇒ *Kistchen*

Auge ⇒ *Äuglein*

Afsvækkende og neutraliserende diminuering

Incitamentet for diminuering af et ord kan have flere stilistiske årsager, og en endnu uberørt afart omhandler en afsvækkende og neutraliserende brug vedrørende i forvejen negativt ladede ord. Fischer har en række eksempler, som skal belyse denne funktion:

Eine wüste Kneipe ⇒ *Kneipchen*

Ein Fetzen Papier ⇒ *Fetzchen*

Eine Spelunke ⇒ *Spelunkelein*

Das verächtliche Hudelvolk ⇒ *Hudelvölkchen*³³

³¹ Fleischer et al. 1995: p. 181

³² Erben 2006: p. 94, Wellmann 1998: p. 505 og Fleischer et al. 1995: p. 179

³³ Fischer 1962: p. 11

På trods af egentligt at beskrive nogle ord med en grov eller pejorativ betydning diminueres substantiverne på en måde, der udjævner den nedsættende brug og medvirker til i alt fald i nogen grad at neutralisere betydningen.

Substantiver på -er

Et på *-er* endende substantiv beholder ofte denne endelse ved diminuering, såfremt der er tale om singularisform:

Reiter ⇒ *Reiterlein*

Bruder ⇒ *Brüderlein, Brüderchen*

Fenster ⇒ *Fensterchen*

Ader ⇒ *Äderchen*

En undtagelse hertil er:

Mutter ⇒ *Muttchen*

Er der derimod tale om *-er* som pluralisendelse, er det kun i enkeltstående tilfælde, denne endelse bibeholdes, og der er gerne tale om et i en eller anden henseende affektivt indhold. Skabt i analogi til typer som ovennævnte, der har stammeendelse på *-er*, er muligvis en del af, men ikke den ganske forklaring, idet *-er* oprindeligt slet ikke var noget fleksiv, men også her hørte til stammen³⁴:

Kind ⇒ Kinder ⇒ *Kinderchen, Kinderlein*

Wort ⇒ Wörter ⇒ *Wörterchen*

Ding ⇒ Dinge ⇒ *Dingerchen*

Ved *Ding* ses et tilføjet *-r* til pluralisformen, som gør den mulig at skelne fra singularisformen ved diminuering, som vil være *Dinglein* jf. reglen om *-* eller tendensen til *-* at *-lein* bruges ved substantiver endende på *-g*. Pluralisformen vil

³⁴ Wellmann 1998: p. 505 og Erben 2006: p. 29

miste sin *-e*-endelse ved diminuering, og derfor vil samme regel som førnævnte gælde, og at undgå sammenfald mellem formerne bliver dermed *-r*-tilføjelsens funktion.

Både *-chen* og *-lein* forandrer stammen på ord, der ender på *-en*. Enten fjernes denne *-en*-endelse eller også omdannes den til *-el* og så oftest efterfulgt af suffikset *-chen*, som det er tilfældet på ord endende på *-l*³⁵:

Garten ⇒ *Gärtchen*

Faden ⇒ *Fädlein*

Wagen ⇒ *Wägelchen*

2.3 PRÆFIKSER

I dette kapitel vil alle de foranstillede diminueringsmuligheder under fællesbenævnelsen *præfikser* gennemgås. Egentlige præfikser er de måske ikke, men grænsen mellem præfiks, præfiksoid og sammensætning med et givent foranstillet led er diskutabel, hvorfor førnævnte betegnelse skal gælde i nærværende opgave. Det skal heller ikke undlades at blive bemærket, at der i forbindelse med fremmedmorfer blandt andet hos Fleischer tales om *konfikser*³⁶, og når *bio-*, *omni-* og *cyber-* betragtes som *konfikser*, er det nok nærmere denne betegnelse, som er gældende for diminueringsredskaber som *Mini-*, *Mikro-* osv., men *præfiks* kommer her til at gælde for samtlige behandlede orddele, der foranstilles med diminuering som resultat.

2.3.1. Tyske adjektiver

Semantisk kan flere typer adjektiver anskues som diminutiver, idet de optræder som et formindskende førsteled, hvor den samlede mening ofte får en negativ klang, hvis ikke den blot angiver størrelsesforskel fra grundordet. Vi har her blandt andet at gøre med diminutiver af i nogen grad og i nogle tilfælde pejorativ betydning, som dannes

³⁵ Se afnit 2.4.1.2.

³⁶ Fleischer et al. 1995: p. 120

af adjektiver sammensat med substantiver, så det samlede udfald altså også bliver et substantiv.

Klein-

Nogle dannelser med adjektivet *Klein-* er indholdsmæssigt beslægtet med diminutiverne og kan derfor også betragtes sådan:

Stadt ⇒ *Kleinstadt*

Wagen ⇒ *Kleinwagen*

Anzeige ⇒ *Kleinanzeige*

Holz ⇒ *Kleinholz*

Kram ⇒ *Kleinkram*

Garten ⇒ *Kleingarten*

De udtrykker alle noget småt i forhold til udgangspunktet, altså en form for mindre variant af grundordet, men har tit deres egen egentlige betydning, hvilket forklarer slægtskabet til diminutiverne. Semantisk kan man ikke sidestille *Klein-*diminutiverne med de tilsvarende på *-chen* og *-lein*, hvorfor diminutivpar som *Kleinkind* - *Kindchen* ikke kan ansues som synonyme. Ydermere skal det siges, at derivationer på *-chen* og *-lein* heller ikke diminueres yderligere med nærværende morfem. Dog ses undtagelser med udtryk som *Mädchen*, *Fräulein* mv.³⁷, der i dag ikke betragtes som egentlige diminutiver men i egen leksemform³⁸.

Kurz-

Adjektivet *kurz* betegner en mindre varighed eller mindre længde, og på denne måde kan det diminueres substantiver:

³⁷ Koecke 1994: p. 60

³⁸ Se afsnit 2.2.

Ausbildung ⇒ *Kurzausbildung*

Fassung ⇒ *Kurzfassung*³⁹

Film ⇒ *Kurzfilm*

Geschichte ⇒ *Kurzgeschichte*

Schmal- og i den forbindelse også Schmalspur-

Schmal betegner noget, der er tyndt og ikke bredt, mens at være smalsporet er at have en indskrænket tankegang, så der er tale om nedsættende og pejorativ sprogbrug, når der diminueres hermed. Vi kender blandt andet udtrykket *Schmalspurakademiker*, mens en *Schmalhans* lever en sparsommelig tilværelse.

På trods af at *Schmalspur* egentligt er et substantiv, ligger det i forlængelse af *schmal-* og i øvrigt kan det hævdes, at ordet beskriver andetleddet i kompositummet (her *Akademiker*) som værende *schmalspurig*, hvilket berettiger dets tilstedeværelse.

Schwach-

Hvis man er *schwach* mangler man styrke i den ene eller anden forstand. Eksemplerne her er udtryk for fornærmende og pejorativt sprog:

Kopf ⇒ *Schwachkopf*

Sinn ⇒ *Schwachsinn*

At forestille sig sammensætninger med *schwach-*, der ikke giver en negativ mening lader sig nærmest ikke gøre. Ligeledes kendes også substantivet *Schwächling*, som netop er afledt af dette adjektiv, og tilsvarende er negativt ladet.

Halb-

Halbwahrheit

Halbbildung

*Halbwelt*⁴⁰

³⁹ Fleischer et al. 1995: p. 108

⁴⁰ Fleischer et al. 1995: p. 108

Eksemplerne på *halb-* giver konnotationer til noget ringeagtende og har betydning af noget ufuldkommet og ufuldstændigt. Indlysende giver noget, der er det halve af grundordet, noget mindre end udgangspunktet.

2.3.2. *Zwerg-*

Idet *Zwerg* er det eneste forekommende tyske foranstillede substantiv, der giver en diminuerende, får ordet sin egen lille del her. Først og fremmest findes præfikset i forbindelse med nogle fagudtryk som *Zwerghuhn*, *Zwergkiefer* og *Zwergbirke*, hvor ordet angiver den ringe størrelse i forhold til andre slags høns, nåletræer og birketræer. Desuden findes fællesbetegnelsen *Zwergplanet* for de relativt små himmellegemer, så appellativisk brug fungerer også. Som synonym til *Gnom* kan man forestille sig en nogenlunde produktiv anvendelse med en fornærmende og nedsættende mening.

2.3.3. Fremmedmorfemer

Mini-

Præfiksdannelser kan formindske mange forskellige substantiver, og i den moderne diminutivdannelse bruges fremmedmorfemet *Mini-* flittigt. Derfor ses utallige ad hoc-forekomster med *Mini-*. Dannelsen er direkte overført fra engelsk/amerikansk, og den stigende indflydelse fra dette sprogråde ses her som præfiks. Delvist kan man altså hævde, at sådanne præfiksdiminutiver tager form som anglicismer. Produktiviteten af dette siden 1960'erne forekommende mønster er i flæng blevet benyttet:

Preis ⇒ *Minipreis*

Staubsauger ⇒ *Ministaubsauger*

Bus ⇒ *Minibus*

Golf ⇒ *Minigolf*

Rock ⇒ *Minirock*

En *Minirock* kendes også blot under betegnelsen *Mini*. Umiddelbart er morfemet stedfortrædende for noget, der er lavt eller småt, men hævdes også at kunne pålægge det diminuerede substantiv egenskaber som utilstrækkelighed i form af at være ringe eller simple⁴¹. Forfatteren angiver ingen eksempler herpå, så denne brug må siges at være sporadisk endsige tvivlsomt anvendt. Der kendes i moderne sprogbrug desuden varianter, hvor begivenheder eller begreber til tider diminueres med dette morfem:

Aufstand ⇒ *Miniaufstand*

Kapitalismus ⇒ *Minikapitalismus*

Man forestiller sig lettere, at der med denne brug kan lægges en lettere nedsættende dimension til det givne substantiv, mens den generelle brug af *Mini-* i forhold til de traditionelle suffiksdiminutiver ofte forbindes med dynamik og aggressivitet⁴², hvorfor det især må siges at egne sig til reklamekommunikation.

Mikro-

Mikro- er udtryk for noget småt, og betyder også *lille* på græsk, hvorfra det stammer⁴³, og der findes mange betegnelser for noget, der skal angives i mikroformat:

Welle ⇒ *Mikrowelle*

Film ⇒ *Mikrofilm*

Fauna ⇒ *Mikrofauna*

Skelnes fra ovennævnte skal sådanne som *Mikroskop*, som er et instrument, der kan forstørre små ting. Det er i sig selv ikke på nogen måde småt, men bruges i arbejdet med små ting og organismer. Egentligt er denne dannelse levende på samme måde som *Mini-* og kan sammensættes med de flest tænkelige substantiver.

⁴¹ Koecke 1994: p. 59

⁴² Koecke 1994: p. 60

⁴³ Politikens Elektroniske Ordbog

Liliput-

Dette foranstillede præfiks betyder ligesom de foregående, at det efterfølgende substantiv er af mikroskopisk størrelse:

Format ⇒ *Liliputformat*

Bahn ⇒ *Liliputbahn*

Anvendelsen er ikke særlig hyppig, men selve morfemet er dannet af det engelske proprium *Lilliput*, som var navnet på et opdigtet land beboet af dværge i romanen *Gulliver's Travels* af Jonathan Swift⁴⁴. Dværgreferencen in mente giver ordet ganske god mening som synonym til de andre i kapitlet behandlede.

2.4. SUFFIKSER

Suffiksdannelser udgør de fleste diminutiver overhovedet, og i dette kapitel skal de forskellige derivationer grundigt behandles.

2.4.1. Diminutiver med -chen

Den i dag i nyhøjtysk oftest anvendte diminutivbrug er med suffikset *-chen*⁴⁵.

Haus ⇒ *Häuschen*

Bube ⇒ *Bübchen*

Tochter ⇒ *Töchterchen*

Stadt ⇒ *Städtchen*

Pferd ⇒ *Pferdchen*⁴⁶

⁴⁴ Politikens Elektroniske Ordbog

⁴⁵ Fischer 1962: p. 15

⁴⁶ Wellmann 1998: p. 504

2.4.1.1. Generelt om -chen-diminutiver

I højere stillag som i prosaen har dette suffiks især hjemme⁴⁷, og det siges ligeledes, at det er det videst udbredte i litteratursprogligt henseende⁴⁸.

Når der i de nordlige dialekter hjemmehørende i det nedertyske sprogområde bruges *-ken* og ikke *-chen*, skyldes det, at den ”anden konsonantforskydning” ikke har fundet sted her. Underneden vises eksempler på denne udvikling, der har fundet sted fra ca. år 500-900, men kun i få øvretyske dialekter fuldstændig eller tilnærmelsesvist aldeles er gennemført:

d ⇒ t (**D**ag/**D**ach ⇒ **T**ag)

k ⇒ ch (m**a**ken ⇒ mach**e**n, **i**k ⇒ **i**ch, auk ⇒ auch)

t ⇒ s (dat ⇒ das, wat ⇒ was, eten ⇒ essen)⁴⁹

Som det nok bemærkes, ligner de nedertyske og altså ikke konsonantforskydte ord både engelske og danske. *Dag* og *day*, *det* og *that* samt *æde* og *eat* er tydelige beviser på, at konsonantforskydningen heller ikke (eller i ringe grad) har fundet sted i dansk og engelsk.

Denne sammenligning med den generelle sprogudvikling for at forklare årsagen til varianter, der endnu hænger ved i dialekterne. I middelhøjtysk hed suffikset *-chin*, og det blev ikke diftongeret til *-chein*, men derimod blev vokallyden forkortet, hvilket er ført til en senere svækkelse af *-i-* til *-e-*, hvorfor den gængse suffiksform i dag er *-chen*⁵⁰.

⁴⁷ König 2005: p. 157

⁴⁸ Fleischer et al. 1995: p. 180

⁴⁹ König 2005: p. 62-65

⁵⁰ Fleischer et al. 1995: p. 179

Genus

Suffikset *-chen* giver så godt som konsekvent et neutrums substantiv. Et enestående tilfælde viser dog, at undtagelsen alligevel kan finde sted. Såfremt diminutivformen af et fornavn forbindes med efternavnet, kan denne helhed lade diminutivet bestemme genus, nemlig neutrum. Muligheden foreligger også for, at bæreren af propriets naturlige køn bestemmer genus:

Ihre getreue Lenchen Schmidt > < *Ihr getreues Lenchen Schmidt*⁵¹

Begge muligheder er altså helt gangbare, men det er aldrig fejlagtigt at bruge neutrum, når substantivet har *-chen*-suffiks.

Omlyd

Som det tidligere er forklaret, bliver vokalerne *a*, *o*, *u* samt diftongen *au* tit diminueret med omlyd i forbindelse med *-chen*-suffikset, og en række eksempler på undtagelser er indledningsvis givet⁵². Med selv samme suffiks gives også omlyd, når en række egentlige fremmedord diminueres:

Historie ⇒ *Histörchen*

Roman ⇒ *Romänchen*

Niveau ⇒ *Nivöchen*

Bastard ⇒ *Bastärdchen*⁵³

2.4.1.2. Substantiver

I eventyr huserer en hel mængde substantiver, og på *-chen* ender *Dornröschen*, *Brüderchen* og *Schwesterchen* og så fremdeles⁵⁴. Egentligt er dette suffiks

⁵¹ Jørgensen 1966: p. 131

⁵² Se afsnit 2.2.

⁵³ Dressler et al. 1994: p. 104 og Fleischer et al. 1995: p. 179

⁵⁴ Erben 2006: p. 55

hjemmehørende i prosa⁵⁵, og derfor er deres tilstedeværelse i genren ikke forundrende. Endvidere er eventyr nogle fortællinger med overnaturligt eller fantastisk indhold, der som regel ender lykkeligt, og som er rettet mod børn. I forbindelse med tale med børn, stiger frekvensen af diminutivbrug gerne, som vi ser det i tilknytning til alt, der har med børnenes verden at gøre samt tiltalen til dem. Af denne årsag må det forventes at finde relativt flittig diminutivbrug især i tysksprogede eventyr, hvilket senere er genstand for nærmere behandling⁵⁶.

Substantiver på -l

Ved på *-l* endende substantiver benyttes mestendels *-chen*-suffikset, som det ses i disse eksempler⁵⁷:

Spiel ⇒ *Spielchen*

Kugel ⇒ *Kügelchen*

Onkel ⇒ *Onkelchen*

En interessant betragtning er desuden, at det tyske ord for den lille fugl *rødkælken* er *Rotkehlchen*, mens en *helt* hedder *Felchen* og i øvrigt kendes på dansk i diminutivformen *helting*.

Analogisk til eksempelvis *Beutelchen* og *Kügelchen* tages *-el* fra stammen og sættes foran *-chen* og giver derved en anden suffiksvariant, *-elchen*, som særligt findes i nord- og middeltysk talesprog. I middeltysk kan denne dannelsesmodel dokumenteres helt tilbage til omkring det 14.-15. århundrede, hvor vi befinder os i den tidlige nyhøjtytske epoke. Som det påvises med nedenstående eksempler, føjes *-el*-endelsen til de substantiver, der som leksemer har *-ch* eller *-g* som endelse, såfremt de diminueres med *-chen* :

⁵⁵ Se afsnit 2.4.1.1.

⁵⁶ Se afsnit 4.

⁵⁷ Fleischer et al. 1995:p. 179

Bach ⇒ *Bächelchen*

Tuch ⇒ *Tüchelchen*

Sache ⇒ *Sächelchen*

Fenstervorhang ⇒ *Fenstervorhängelchen*

Ring ⇒ *Ringelchen*⁵⁸

Her er det bemærkelsesværdigt, at *Bach*, *Tuch* og også *Sache*, som i sammensætninger og foran diminutivsuffixs fratages *-e*⁵⁹, samt *Ring* og *Fenstervorhang* med endelser på henholdsvis *-ch* og *-g*, hvis ikke de var blevet tilføjet *-el*, som det her er tilfældet, givetvis ville have fået suffikset *-lein* i stedet⁶⁰. Kun når stavelsen endende på *-l* forenkles, bruges helst *-lein*⁶¹. Som regel vælges den i det standardtyske mere frekvente *-chen*-variant dog, når endelsen på substantivet er *-l*:

Ball ⇒ *Bällchen*

Teil ⇒ *Teilchen*

I nogle tilfælde ligger grundordet tæt op ad et andet, som det her kan ses:

Decke ⇒ *Deckchen*

Deckel ⇒ *Deckelchen*⁶²

I det første eksempel er *Deckling* også en mulighed, men der vil være sammenfald mellem ordene, hvis også *Deckel* skulle diminueres med *-lein*, idet ordet da ville blive borttaget den tryksvage endelse *-el*, så man vil blive bedst forstået ved at anvende *-chen*.

⁵⁸ Wellmann 1998: p. 505, Fleischer et al. 1995: p. 180, Koecke 1994: p. 59

⁵⁹ Se afsnit 2.2.

⁶⁰ Se afsnit 2.4.2.2. samt Erben 2006: p. 129

⁶¹ Se afsnit 2.4.2.2.

⁶² Fleischer et al. 1995: p. 179

Substantiver på -sch

Navnlig for personer, der ikke har tysk som modersmål, ser de herunder omtalte dannelser nærmest skræmmende svært udtalelige ud. På trods af næsten at ligne to på hinanden følgende lyde, er det ikke tilfældet. Jørgensen tilskynder dog at undgå sådanne forbindelser⁶³. Imidlertid skulle det ikke forstyrre substantiver på -sch i at blive diminueret med -chen uden de store fonologiske problemer, og kun ved sammenfald af i forvejen eksisterende ord, skal et alternativ vælges⁶⁴:

Flasche ⇒ *Fläschchen*

Brosche ⇒ *Bröschchen*

Tasche ⇒ *Taschchen*

Også her falder det tryksvage -e i grundordet væk, inden det sammensættes med diminutivsuffixet. Når substantiver på -ch helst skal have -lein, kan det undre, at substantiver på -sch problemfrit kan dannes med -chen. Det må blot hævdes, at den fonologiske sammensætning må gøre ordet lettere udtaleligt i det ene tilfælde frem for det andet. Desuden skal sølvfisken fra zoologiens verden også nævnes, idet dens navn på tysk er *Silberfischchen*.

Substantiver på -er

I omtalen af den generelle diminutivbrug er pluralisformer som *Kinderchen*, *Eierchen*, *Wörterchen* og *Kleiderchen* behandlet⁶⁵. Imidlertid er der også andre slags substantiver med -er, som skal ses nærmere på. Den første gruppering indeholder betegnelser, der i leksemform har denne -er-endelse:

Acker ⇒ *Äckerchen*

Hammer ⇒ *Hämmerchen*

Alter ⇒ *Alterchen*

⁶³ Jørgensen 1970: p. 24

⁶⁴ Se afsnit 2.4.2.2.

⁶⁵ Se afsnit 2.2.

Lidt usædvanlig er *Alterchen*, der må siges at have en noget abstrakt betydning. I øvrigt er det vigtigt at skelne denne gruppe med en leksemudlyd på *-er* fra udtryk som *Bierchen*, *Tierchen* og *Spierchen*, idet deres vokallyd er bestående af diftongen *ie*. Videre findes der deverbativer, altså substantiverede afledninger af verbalformer:

rülpsen ⇒ Rülpsen ⇒ *Rülpschen*

schmecken ⇒ *Schmeckerchen*

einnikken ⇒ *Nickerchen*

prosten ⇒ *Prösterchen*⁶⁶

Sammenfattet har vi altså på *-er* tre inddelinger for mulig diminuering: Pluralisformer (*Dingerchen*), substantiver med denne endelse i leksemets udlyd (*Hämmerchen*) og slutteligt finder diminuerende derivation fra et verbalt udgangspunkt også sted i den substantiviske diminutivdannelse (*Rülpschen*). I forlængelse af pluralisformerne skal det yderlige nævnes, at også plurale tantum kan diminueres:

Geschwister ⇒ *Geschwisterchen*

Leute ⇒ *Leutchen*⁶⁷

Dobbeltdiminuering

Hvis et egentligt diminutiv ikke længere betragtes som, eller dets semantiske diminuering med tiden er blevet svækket, gives til tider endnu en afledningsendelse:

Frau ⇒ Fräulein ⇒ *Fräuleinchen*

Kind ⇒ Kindelein ⇒ *Kindeleinchen*⁶⁸

Den manglende diminutivbetydning hos det egentlige derivativ suffigeres med *-chen*, og trods den umiddelbart pleonastisk udseende nydannelse, bidrager den til enten at forny den egentligt diminuering eller forstærke udtrykkets affektivitet kraftigt.

⁶⁶ Fleischer et al. 1995: p. 180-181

⁶⁷ Fleischer et al. 1995: p. 179

⁶⁸ Koecke 1994: p. 59

Komposita med diminuering i førsteledet

Substantiver med *-chen* kan som førsteled sagtens indgå i komposita, og varianter som *Mädchenschule*, *Kaninchenfell*, *Teilchenstrahlung*, *Böckchengruppe*, *Lökchenhaar* samt *Väterchenliebe* fungerer uden problemer. Først når man forsøger at sammensætte to på hinanden følgende diminutivformer, går kompositionen i vasken, og et eksempel som *Häuschentürchen* belyser, at man helst undgår sådanne konstruktioner⁶⁹.

Diminuering ved dobbeltvokal

Ved diminuering af substantiver med dobbeltvokal forbliver kun den ene vokal i den deriverede udgave, hvor den får omlyd. I få tilfælde kan dobbeltvokalen beholdes, og diminutivet får i sådanne dannelser ingen omlyd:

Haar ⇒ *Härchen*

Saal ⇒ *Sälchen*

Boot ⇒ *Bötchen*, *Bootchen*

-chen i forbindelse med stofbetegnelser

En række stofbetegnelser endende på *-chen* betegner en slags afgrænsning eller konkretisering af grundordet på den måde, at stofmængden afgrænses til et stykke af stoffet med et enkelt diminueret substantiv:

Zucker ⇒ *Zückerchen*

Holz ⇒ *Hölzchen*

Staub ⇒ *Stäubchen*

Glas ⇒ *Gläschen*

Luft ⇒ *Lüftchen*

Både *Zückerchen*, *Hölzchen* og *Stäubchen* angiver et enkelt stykke af hvert respektive stof, hvilket giver henholdsvis et stykke sukker, et lille stykke træ og en støv enhed.

⁶⁹ Fleischer et al. 1995: p. 96

Ligeledes betegner *Gläschen* en lille genstand af glas, mens en mindre luftning kan betegnes som *Lüftchen*⁷⁰. Semantisk synes dog *Holz* og *Hölzchen* samt *Glas* og *Gläschen* kraftigt at være i stand til at overlape hinanden.

2.4.1.3. Adjektiver

Udfaldet af langt de fleste adjektiver, der deriveres med *-chen*, er en substantivering, og de diminueres med en affektiv betydning. Hos Bünting hævdes det ligefrem, at blandt derivationer på *-chen* findes den største mængde hypokoristika blandt adjektiverne⁷¹. Om dette er sandt er svært at afgøre, for spørgsmålet er måske mere, hvor frekvent typen benyttes frem for, hvorledes det er muligt at skabe nydannelser af denne art. Ikke desto mindre må det sluttes, at formen er yderst produktiv:

dumm ⇒ *Dummchen, Dummerchen*

blond ⇒ *Blondchen*

grau ⇒ *Grauchen*

schneeweiß ⇒ *Schneeweißchen, Schneewittchen*

früh ⇒ *Frühchen*

klein ⇒ *Kleinchen*

groß ⇒ *Großchen*

alt ⇒ *Alterchen*⁷²

Som det burde fremgå, er der talrige eksempler på sådanne substantiveringer af adjektiver, og anvendelsen er ofte især knyttet til noget bestemt. Farveadjektiverne bruges tit i forbindelse med dyr af en given farve eller mennesker med en særlig hårfarve⁷³. Størrelse og alder kan endvidere danne grundlag for hypokoristika, mens *Großchen* er en pudsigt størrelse, idet adjektivet angiver noget stort, mens suffikset egentligt formindsker. Eksemplet her er et hessisk udtryk for *Großmutter*, hvilket

⁷⁰ Fleischer et al. 1995: p. 182

⁷¹ Bünting 1984: p. 119 i fodnoten

⁷² Fleischer et al. 1995: p. 181

⁷³ Se afsnit 3.3.2.

naturligvis forklarer diminutivets oprindelse. Eventyret *Schneeweißchen* indeholder en højtysk variant af det nedertyske *Schneewittchen*⁷⁴. Bemærkelsesværdigt er, at diminutivformerne ikke får omlyd, som det gerne er tilfældet, når vokallyden er *a*, *o*, *u* eller *au*⁷⁵. Der kendes dog til et eksempel, *Bräunchen* om en brunhåret pige⁷⁶, og her er omlyden til stede, så der er altså ikke konsekvens forbundet med den ikke-eksisterende omlyd.

En adjektivform findes i *mäuschenstill*, og kendes i samme betydning og med samme reference til mus i dansk. Dårligt kan man forestille sig noget mere stille end dette, og det skal bemærkes, at diminueringen er forbundet med musen, så man skal forestille sig den faktisk ikke-eksisterende lyd, en yderst lille mus laver, når den bevæger sig hen over gulvet. Ud over denne kendes ydermere *stillchen*, hvor diminueringen er tilknyttet adjektivet. I samme dur såvel morfologisk som semantisk må *sachtchen* siges at være, der er hjemmehørende i øvresaksisk. *Ein bisschen* er egentligt en lille *bid* og en formindskende substantivderivation af *Biss*, men i flæng bruges diminutivet såvel adjektivisk som adverbialt. Kun når der virkelig er tale om en *bid* bruges ordet substantivisk, mens hyppigheden af at angive en lille mængde, altså en *smule*, er den mest frekvente anvendelse. Selv om betydningen har flyttet sig fra den oprindelige, er meningen såmænd stadig den samme, nemlig at angive en lille del eller et begrænset omfang af noget, så diminueringen er fuldt forståelig⁷⁷.

2.4.1.4. Interjektioner

En anden brug af diminutivsuffixet har vi i forbindelse med udråb som *Ach Gottchen*, der som helhed her udtrykker en slags forbløffelse. På samme måde benyttes andre interjektioner, hvor en række forskellige hilsner skal nævnes:

tschüs ⇒ *Tschüschen*

hallo ⇒ *Hallochen, Hallöchen*

⁷⁴ Fleischer et al. 1995: p. 181

⁷⁵ Se afsnit 2.2.

⁷⁶ Fleischer et al. 1995: p. 181

⁷⁷ Fischer 1962: p. 132 og Dressler et al. 1994: p. 106

(guten) Tag ⇒ *Tachchen*
grüß Gott ⇒ *grüßgottchen*

Tach er en nordtysk kortform af *guten Tag*⁷⁸ og kan sammenlignes med det danske *dav* af *goddag*.

2.4.1.5. Dialektale varianter

I nedertyske dialekter forekommer andre varianter, som også skal nævnes.

-ing

-ing forekommer først og fremmest i Mecklenburg, men findes også i forpommersk. Det er opstået efter, at *-ken* reduceredes til *-k* og derved udspillede sin rolle som diminutivsuffix, og først i det 19. århundrede er endelsen blevet brugt⁷⁹. Da det geografisk er beliggende tæt opad dansk grund, er det ikke utænkeligt, at endelsen er lånt nordfra, mens relationen og den historiske forbindelse til oldsaksisk, som det er tilfældet for alle de nedertyske dialekter, heller ikke lader sig fornægte, hvorfor påvirkning herfra også er sandsynlig. Eneste kilde, der behandler suffikset *-ing* som diminutiv i dets historiske perspektiv, hævder, at oprindelsen skal findes i vestslavisk *-inka*⁸⁰. Diminutivformen findes den dag i dag i fx tjekkisk, hvorfor forbindelsen ikke kan afvises.

Pfote ⇒ Poot ⇒ *Pöting*

Ann ⇒ Ännchen ⇒ *Änning*

leise ⇒ lies ⇒ *liesing*⁸¹

I det øverste eksempel ses udviklingen fra det standardtyske *Pfote* til først den plattyske variant heraf, *Poot*, og herefter den mecklenburgske diminuering på *-ing*.

⁷⁸ Erben 2006: p. 23, Duden og Dressler et al. 1994: p. 107

⁷⁹ König 2005: p. 157

⁸⁰ en.wikipedia.org

⁸¹ de.wikipedia.org

Der vises også et proprium i form af egennavnet *Ann* og derefter i en standardtysk diminutivform efterfulgt af den dialektale variant. Sidst men ikke mindst et eksempel på et adjektiv, hvis oprindelse skal findes i *leise*, og via en plattysk udgave ender udtrykket i dette dialektområde med *liesing*, hvis betydning kan sidestilles med standardsprogets *mucksmäuschenstill*, hvor *-chen*-diminutiv forefindes⁸².

-ke, -ken

Af nedertysk oprindelse har vi suffikset på *-ke(n)*. Disse har haft stor indflydelse på danske låneord⁸³. Den ”anden konsonantforskydning” har her ikke fundet sted⁸⁴, hvorfor *k* eksisterer i stedet for det standardtyske *ch*.

Mann ⇒ *Manneke*

Pils ⇒ *Pilsken*

Tier ⇒ *Dierken*

Butterbrot ⇒ *Bütterken, Bütterkes* (pluralis)

Kaffee ⇒ *Käffken*

Buch ⇒ *Büchsken*

2.4.2. Diminutiver med -lein

2.4.2.1. Generelt om -lein-diminutiver

Når vi beskæftiger os med *-lein*, er det væsentligt at huske på, at det har oprindelse i øvretysk⁸⁵, idet den nutidige brug af endelsen i alt fald delvist bundet i den originale brug, som herunder skal uddybes. Dette suffiks karakteriseres af König som værende mere folkeligt i anvendelsen end *-chen*⁸⁶, mens Wellmann, der ydermere angiver

⁸² Se afsnit 2.4.1.3.

⁸³ Se kapitel 4 og 3.4.5.

⁸⁴ Se 2.4.1.1.

⁸⁵ Wellmann 1998: p. 504 og Fleischer et al. 1995: p. 180

⁸⁶ König 2005: p. 157

-chen som det hyppigst benyttede⁸⁷ og derfor antageligvis også det i dag mest folkelige, hævder, at *-lein* frem for alt hører hjemme i særskilte tekstarter som eventyr, lyrik samt kirkelig prosa. Fischer understreger, at der i poetisk og stemningsfuldt sprog må forventes at dette suffiks forekommer i rigt omfang⁸⁸. Man kan på ingen måde hævde, at noget hindrer brugen af suffikset i hele det tyske sprogområde, og der er gode eksempler på almen brug:

Lamm ⇒ *Lämmlein*

Kind ⇒ *Kindlein*

Mücke ⇒ *Mücklein*⁸⁹

Netop det, at suffiksets forekomster primært findes i ovennævnte teksttyper, gør, at der her hældes mest til Wellmanns udlægning af suffiksernes folkelige modtagelse og anvendelse. Dette understøttende siger Fleischer, at især øvretyske forfattere gør brug af en højere andel *-lein*-dannelser. Suffikset konnoterer såvel poetisk som eventyragtigt sprog, og frekvensen er afgjort overstigende brugen af *-chen* i sådanne teksttyper⁹⁰.

Suffikset *-lein* er skabt af en udvidelse af *-in* med *-l-* foran, som har givet middelhøjtysk *-lin*. En diftongering af vokalen har fundet sted, hvilket har ført til den nyhøjtyske og i dag gældende *-lein*-udgave⁹¹.

I middelhøjtyske oversættelser fra latin findes eksempler på diminutiver brugt i forbindelse med begreber som *hoffnunglin* og *gewinnlein*⁹², og generelt forsøges der at bibeholde de oprindelige latinske diminueringer. Påfaldende er det, at begreber diminueres, hvilket sjældent sker nu til dags⁹³, men her er påvirkningen fra latin

⁸⁷ Se afsnit 2.2.

⁸⁸ Fischer 1962: p. 14

⁸⁹ Wellmann 1998: p. 504

⁹⁰ Fleischer et al. 1995: p. 180

⁹¹ Fleischer et al. 1995: p. 179

⁹² Ettinger 1974: p. 50

⁹³ Se afsnit 2.2.

synlig. Indledningsvis skal det også siges, at adjektiver ikke diminueres med *-lein*⁹⁴, hvilket sagtens kan lade sig gøre med eksempelvis *-chen*.

Omlyd

Ved diminuering med *-lein* får vokalerne *a*, *o*, *u* samt diftongen *au* konsekvent omlyd⁹⁵:

Wagen ⇒ *Wäglein*

Vogel ⇒ *Vöglein*

Zug ⇒ *Züglein*

Auge ⇒ *Äuglein*

2.4.2.2. Substantiver

Substantiver på -g, -ng og -ch

Substantiver endende på *-g*, *-ng* eller *-ch* diminueres oftest med *-lein*, idet udlyden af det diminuerede substantiv på disse endelser så godt som umuliggør brugen af *-chen*⁹⁶, som dog kan undgås ved omskrivning til *-elchen*⁹⁷:

Zwerg ⇒ *Zwerglein*

Zug ⇒ *Züglein*

Ring ⇒ *Ringlein*

Bach ⇒ *Bächlein*

Buch ⇒ *Büchlein*

Substantiver på -l

Modsat de på *-el* endende og med *-chen* diminuerede substantiver beholder *-lein*-diminutiverne ikke leksemendelsens *-l* eller til andre tider *-el*, som det fremgår af

⁹⁴ Dressler et al. 1994: p. 105

⁹⁵ Fleischer et al. 1996: p. 179

⁹⁶ Wellmann 1998: p. 505, Fleischer et al. 1995: p. 179 og Fischer 1962: p. 13

⁹⁷ Se afsnit 2.4.1.2.

eksemplerne herunder. Normen er ellers, som det er nævnt i afsnittet om *-chen*, at substantiver på *-l* oftest diminueres med netop *-chen*, men det lader sig altså gøre, hvis enten *l*'et bortfalder, og der ikke bliver dobbeltkonsonant, eller hvis substantivet forenkler stavelsen endende på *-l*, så samme problem ikke opstår⁹⁸:

Esel ⇒ *Eselein*

Engel ⇒ *Engelein, Englein*

Löffel ⇒ *Löffelein*

Spiegel ⇒ *Spieglein*

Vogel ⇒ *Vöglein*

Mantel ⇒ *Mäntlein*

En gruppe på *-l* endende substantiver fungerer imidlertid ikke med *-lein*-suffiks, og det vedrører ord, hvis trykstærke stavelse ender på *-l*. *Ball*, *Stall*, *Spiel*, *Stiel* og *Beil* er nogle få eksempler⁹⁹. I eksempelrækken ovenfor har grundordet i samtlige tilfælde tryksvag stavelse, hvorfor diminuering lader sig gøre.

Substantiver på *-sch*

Hvor en hel del substantiver endende på *-sch* gerne lader sig diminueres på *-chen*, er der tilfælde, hvor sammenfaldet med i standardsproget forekommende ord gør, at *-lein* må træde til¹⁰⁰:

Mensch ⇒ *Menschlein*

Som det også er tilfældet med diminutiver på *-chen*, hvor årsagen yderligere er forklaret, er der en mere end jævnlig forekomst af diminutivsuffixet *-lein* i eventyreren¹⁰¹. Rigdommen af afledninger ses blandt andet i eksempler som *Spieglein an der Wand* og *das tapfere Schneiderlein*. Tiltalen til spejlet af den onde

⁹⁸ Erben 2006: p. 94 og Fleischer et al. 1995: p. 179

⁹⁹ Fischer 1962: p. 14

¹⁰⁰ Fleischer et al. 1995: p. 179

¹⁰¹ Se afsnit 2.4.1.2.

stedmoder i eventyret om Snehvide må siges at være af kælede, nærmest indsmigrende art.

2.4.2.3. Pronominer

Pronominer diminueret med *-lein* er alt andet end hyppigt, men et enkelt tilfælde er fundet i form af dette personlige pronomen:

Ich ⇒ *Ichlein*¹⁰²

2.4.2.4. Dialektale varianter

I det følgende skal en række diminutivformer forelægges, der er hjemmehørende i de øvretyske dialekter, og som er beslægtet med det i standardsproget forekommende *-lein*. I det store hele har de øvrige diminutiver, det vil sige bortset fra *-chen* og *-lein*, kun en ringe betydning i litteratursproget¹⁰³, mens mange former diatopisk set har en væsentlig udbredelse og frekvens særligt i talesproget. Eftersom mange af de i dette kapitel omtalte diminutiver ligner hinanden i anvendelse og form, hvor kun suffikset er forandret, vil - for at gentagelser undgås bedst muligt - forskellige suffikser optræde ved de samme eksemplificeringer.

2.4.2.4.1. Generelt om de dialektale varianter

Groft sagt kan de øvretyske dialekter inddeles i tre overordnede områder. Alemannisk dækker over den sydvestlige del af Tyskland, hvor schwabisk og elsassisk også hører til, det vestligste af Østrig samt de schweizertyske områder. Bayrisk er det sydøstlige Tyskland og det meste af det østrigske, mens frankisk ligger nord for de to andre. Først skal en kort oversigt over de forekommende diminutivsuffikser vises:

¹⁰² Fleischer et al. 1995: p. 181

¹⁰³ Fleischer et al. 1995: p. 181

Frankisk: *-la*

Bayrisk og østrigsk: *-l, -rl, -erl, -ei, -i, -li, -tschi*

Under alemannisk hører disse hjemme:

Elsassisk: *-le, -el*

Schwabisk: *-le, -la*

Schweizertysk: *-li, -i, -tschi*¹⁰⁴

I østrigsk har man ved siden af andre former ”the ”childish” suffix *-i, with its variants -li and -tschi*”¹⁰⁵. Hos Dressler er *-tschi* osv. altså at finde i bayrisk af de føromtaltede inddelinger, mens det hos König ses, at suffikserne forekommer i alemannisk og især schweizertysk¹⁰⁶, så der er ikke helt enighed herom. Suffikset *-i* hører nu hjemme i de fleste af dialekterne afledt af *-lein*, hvor det ses, at *l, e* og *a* også er gengangere.

2.4.2.4.2. Substantiver

Appellativer

Disse former skifter eller beholder genus efter ordets betydning og danner dermed ikke neutrum, som det er tilfældet med derivationer på *-chen* og *-lein*¹⁰⁷, hvilket tydeligst ses ved appellativer, der semantisk angiver køn:

Der Vater ⇒ Der Papa ⇒ Der Papi ⇒ *Der Papitschi*

Die Mutter ⇒ Die Mutti ⇒ Die Mama ⇒ *Die Mamitschi*¹⁰⁸

Selv i skriftsproget findes forekomster af regionalt prægede diminutivformer, og benyttet i publikationer er disse dannelser:

¹⁰⁴ König 2005: p. 157, Wikipedia og Fleischer et al. 1995: p. 180

¹⁰⁵ Dressler et al. 1994: p. 104

¹⁰⁶ König 2005: p. 157

¹⁰⁷ Se afsnit 2.2.

¹⁰⁸ Dressler et al. 1994: p. 105

Haus ⇒ *Häusle*

Messer ⇒ *Messerle*

Land ⇒ *Ländle*¹⁰⁹

Det må dog antages, at modtagerne er bekendt med formerne, og at udgivelsen er regionalt begrænset. Næppe vil sådanne forekomme i standardsprogets skriftsprog, med mindre hovedsagen med teksten er at give en ironisk vinkel eller forklare lokale forhold.

Haus ⇒ Häuslein ⇒ *Häusle, Hüüsle, Hüüsli, Hiisli* (alemannisk)

Kind ⇒ Kindlein ⇒ *Kendle, Chindli* (alemannisk)

Haus ⇒ Häuslein ⇒ *Hêisle* (schwabisk)

Ved suffikstilføjelserne *-erl* føjes ofte et *p* eller *d* ind mellem stammen og suffikset for at lette udtalen:

Zahn ⇒ *Zanderl*

Lamm ⇒ *Lamperl*

Wein ⇒ *Weinderl*

Mann ⇒ *Manderl*

Aktion ⇒ *Aktionderl*¹¹⁰

En række låneord med oprindelse i fransk findes med samme derivation i østrigsk:

bouteille ⇒ *Bouteille* ⇒ *Bouteillerl*

corset ⇒ *Korsett* ⇒ *Korsetterl*

cravate ⇒ *Krawatte* ⇒ *Krawatterl*¹¹¹

¹⁰⁹ Fleischer et al. 1995: p. 180-181

¹¹⁰ Dressler et al. 1994: p. 104

¹¹¹ Dressler et al. 1994: p. 104

Som det ses, findes ordene også i standardsproget, men det fremgår ikke af Dressler, hvorvidt ordene er optaget direkte fra fransk eller standardsproget, så derfor er bindeleddet i eksemplerne ovenover tilføjet for at vise sammenhængen og en mulig udvikling. Endvidere kan også kortformer af substantiver diminueres¹¹², som det her skal fremgå:

Videorekorder ⇒ *Viderl*

Präservativ ⇒ *Preserl*

Rigorosum ⇒ *Rigerl*¹¹³

Diminutivsuffikset *-l* kan endvidere påsættes substantiver med kort vokals første stavelse og ”*kann also stammbildenen Charakter haben*”¹¹⁴ og i de øvretyske dialekter danne eksempler som disse:

Küche ⇒ *Kuchl*

Packet ⇒ *Baggl*

De bayriske varianter *Moidl* og *Dirndl* for en pige kan vel med deres endelser siges at have samme funktion.

Proprier

Fortidsmennesket *Ötzi* - også kaldet *Schnalsi* - er opkaldt efter dalene Ötztal og Schnaler, mellem hvilke fundet blev gjort¹¹⁵, og musikeren *DJ Ötzi*, der fra starten af 2000-tallet gjorde tyrolerpræget musik diskoteksegnet, skal ikke undlades at blive nævnt. Hans navn er ligeledes taget fra hjemegnen Ötz i Ötztal¹¹⁶. Disse er tydelige eksempler på nyere sprogbrug, hvor suffikset benyttes i forskellige typer navngivning, dog primært med affektivt præg.

¹¹² Se desuden afsnit 2.4.3.

¹¹³ Dressler et al. 1994: p. 105

¹¹⁴ Römer 2006: p. 12

¹¹⁵ Dressler et al. 1994: p. 105 og Duden

¹¹⁶ Wikipedia

Hypokoristika til proprier med suffikset *-erl* bibeholder genus på samme vis som appellativerne med *-i* og dennes varianter.

Vesta ⇒ *Die Vesterl*¹¹⁷

Såvel personnavne som appellativer med *-le*-derivationen danner neutrum som i eksemplet *das arme Hannele*¹¹⁸.

2.4.2.4.3. Adjektiver

Substantiverede adjektiver findes såvel i østrigsk som i schweizisk og dannes ligesom standardtyske med suffikset påhæftet adjektivet. Med *-erl* er *apropotscherl* en lidt usædvanlig, nærmest søgt konstrueret dannelse. Østrigsk har endelsen *-erl*, og schweizisk ligner med *-erli*:

dumm ⇒ *dummerl, dummerli*

blöd ⇒ *blöderl, blöderli*¹¹⁹

Det hyppige *-i* i forbindelse med børn har blandt adjektiverne også en øjensynlig produktivitet:

gut ⇒ *guti, Guti*

dumm ⇒ *dummi, Dummi*

lieb ⇒ *liebi, Liebi*

De substantiverede adjektiver bruges affektivt om personer og tager genus efter den omtalte¹²⁰.

¹¹⁷ Dressler et al. 1994: p. 104

¹¹⁸ Jørgensen 1966: p. 131

¹¹⁹ Dressler et al. 1994: p. 105-106

¹²⁰ Dressler et al. 1994: p. 106

2.4.2.4.4. Interjektioner

Hilsner bliver i de øvretyske dialekter diminueret, som det også er tilfældet med *-chen*-diminutiver¹²¹:

adiö ⇒ *adéle*

hallo ⇒ *hallotscherl, hallotschi, hallöle*

tschüs ⇒ *tschüsle*

tschau ⇒ *tschauli*

Først præsenteres en schwabisk udgave af det franske *adieu*, der også kendes i standardsproget som *adiö*. *Hallo* har et par østrigske varianter med *-scherl* og *-tschi* som afledning samt en schwabisk, hvorfra også *tschüsle* stammer, mens *tschau* er en tysk udgave af det italienske *ciao*, og i *tschauli* ses det for schweizertysk ofte forekommende *-li*-suffiks¹²².

2.4.2.4.5. Pronominer

Interrogative pronominer kan også deriveres med suffiks, og som de ovennævnte substantiver kan der tilføjes en konsonant på *-erl*-endelsen:

warum ⇒ *warumerl, warumperl*

wieso ⇒ *wiesóerl*

wann ⇒ *wannerl*

Især *wiesóerl* og *wannerl* er dog af begrænset udbredelse, men udtrykkene benyttes i tiltale til børn¹²³.

¹²¹ Se afsnit 2.4.1.4.

¹²² Dressler et al. 1994: p. 107

¹²³ Dressler et al. 1994: p. 104 og 106

2.4.3. Diminutiver med -i

I dette kapitel skal konstruktioner endende på *-i*, som ikke er at regne for øvretysk dialektsuffiks, behandles.

Proprier

Med *-i* forekommer adskillige hypokoristika på tysk. Især i forbindelse med personnavne er der utallige. Er der tale om enstavelsesnavne påhænges suffikset blot navnet:

Fritz ⇒ *Fritzi*

Hans ⇒ *Hansi*

Er der derimod tale om flerstavelsesnavne, sættes suffikset på en forkortet form af navnet:

Rudolf ⇒ *Rudi*

Reinhard ⇒ *Harti*

Wolfgang ⇒ *Wolfi*

Brigitte ⇒ *Gitti*

For få år siden hittede en pige med sin sang om *Schnappi, das kleine Krokodil*, og kælenavnet med *-i*-suffikset kommer klart til syne. Det understreger blot, at produktiviteten navnlig i tilknytning til hypokoristikondannelser af denne slags er enorm. Samtidig har den en bred appel, som gør den velegnet til anvendelse af børn og i tale med børn, hvorfor formen ligefrem er kaldt barnlig¹²⁴.

Nogle appellativer lader sig også gerne diminuere, hvor de to første er yderst udbredte i kælenende form. De to betegnelser for tyskere bruges hyppigt i talesprog, og *Ossi* især endog også med nedsættende karakter:

¹²⁴ Dressler et al. 1994: p. 103 og afsnit 2.4.2.4.1.

Mutter ⇒ *Mutti*

Vater ⇒ *Vati*

Amerikaner ⇒ *Ami*

Knacker ⇒ *Knacki*

Westdeutsche(r) ⇒ *Wessi*

Ostdeutsche(r) ⇒ *Ossi*

Den generelle frekvens er stor, og der findes uhyre mange forkortende udtryk, der vedrører konkrete ting:

Kugelschreiber ⇒ *Kuli*

Kassettenrekorder ⇒ *Kasi*

Fussball ⇒ *Fussi*

Tænkeligt er det, at mange kortformer er dannet analogisk med forkortelser, hvor i'et i forvejen er en bestanddel af grundordet, som *Universität*, der bliver til *Uni* og *Tourist*, der forkortes til *Touri*.

2.4.4. Diminutiver med -ling

Kendetegnende for substantiver på -ling er, at de semantisk - under forudsætning af ikke at være personbetegnende - bevæger sig mellem betydningerne *lille* og i en eller anden forstand *ringe*, mens lige nøjagtigt personbetegnelser ligefrem tildeles et pejorativt aspekt som i *Schreiberling* og *Dichterling*¹²⁵.

¹²⁵ Koecke 1994: p. 58

2.4.5. Diminutiver med -el

I standardtysk findes der en række diminutiver, der ender på *-el*, og som ikke har noget særligt tilhørsforhold i de øvretyske dialekttegne, hvor *-l*-mærket ellers mangfoldigt markerer diminutivendelse.

Bund ⇒ *Bündel*

Busch ⇒ *Büschel*

Krume ⇒ *Krümel*

Ranzen ⇒ *Ränzel*

Sack ⇒ *Säckel*

Som det tydeligt ses, får diminuerede ord på *-el* omlyd, hvis muligt, og i flere tilfælde mister denne type delvist den egentlige diminutivkarakter i forhold til grundordet¹²⁶, men forbindelsen lader sig ikke - ej heller semantisk - fornægte, og grundordene optræder i leksemform stadig i standardsproget. Det siges hos Jørgensen, at substantiver endende på diminutivsuffikset *-el* altid giver et neutrumord¹²⁷, men blandt ovenstående eksempler er *Säckel* maskulinum, mens henholdsvis *Krümel* og *Ränzel* har valgfrihed mellem de to genera, hvor sidstnævntes mestendels i Nordtyskland anvendes i maskulinum¹²⁸. Den hos Jørgensen konsekvent gældende regel herfor kan derfor ikke anerkendes. Sådanne typer, som her er behandlet, dannes på samme vis som dansk *stang* bliver til *stængel* og angiver noget mindre end det oprindelige grundord. Ofte er diminutivformen såvel i dansk som i tysk opfattet som et selvstændigt grundord og ikke en derivation af et andet. Uagtet den førnævnte opfattelse hos Jørgensen, ser han dog andetsteds lidt anderledes på diminutivdannelser af personnavne på *-el*. Her siges det, at neutrumformer sagtens kan indtræffe, selv om den hyppige brug lader det naturlige køn bestemme udtrykkets genus:

¹²⁶ Koecke 1994: p. 58

¹²⁷ Jørgensen 1970: p. 70

¹²⁸ Duden

Die fleißige Liesel > < *Das fleißige Liesel*

Der dumme Hansel > < *Das dumme Hansel*¹²⁹

Valgfriheden er til stede, og der kan dermed tages højde for stilistiske præferencer, mens man er på den sikre side ved konsekvent brug af neutrum.

Kompositumdannelser

I forbindelse med komposita dannes videre disse diminutiver:

Bank ⇒ Bänkel ⇒ *Bänkelsänger*

Heinz ⇒ Heinzl ⇒ *Heinzelmännchen*

Ross ⇒ Rössel ⇒ *Rösselsprung*¹³⁰

En kommentar til ovennævnte skal hermed knyttes. *Bänkel* alene eksisterer slet ikke, og kendes vel kun i betydning som her ud over dens naturlige varianter, *Bänkelsängerin*, *Bänkelsang*, *bänkelsängerisch* osv., der alle på samme facon betragtes som diminutivformer. *Heinzl* genkendes ikke som nogen kendt kæleform af propriet *Heinz*, men i sammensætningen menes et hjælpsomt spøgelse¹³¹. Det er tidligere hævdet, at *Männchen* anvendes, når der er tale om dyr, hvilket vel ikke helt kan anerkendes her. Tilfælde som dette må siges at befinde sig i en gråzone og høre til undtagelserne. En *Rössel* findes på lige fod som *Rösschen*¹³², så det kan ikke, som Fleischer antager¹³³, siges, at diminutivformen af *Ross* kun findes i komposita. I sammensætningen får det dog en anden betydning og er en slags gåde.

2.4.6. Diminutiver med fremmedmorfem som suffiks

En lang række fremmedmorfemer bruges i suffiksdannelsen til at derivere grundordet og danne diminutiv.

¹²⁹ Jørgensen 1966: p. 131

¹³⁰ Fleischer et al. 1995: p. 181

¹³¹ Duden

¹³² Duden

¹³³ Fleischer et al. 1995: p. 181

-ette

Fremmedsuffikset *-ette* giver substantiver i femininum og bruges i:

Sandale ⇒ *Sandalette*

Zigarre ⇒ *Zigarette*

Stiefel ⇒ *Stiefelette*

Statue ⇒ *Statuette*

-it

Et enkelt suffikstilfælde med *-it*, der optræder i maskulinum, skal her angives. Det er givetvis i familie med ovennævnte *-ette*-dannelser¹³⁴.

Meteor ⇒ *Meteorit*

-ine

Femininumformer fra musikkens verden optræder med *-ine*:

Viola ⇒ *Violine*

Sonate ⇒ *Sonatine*

-esse

Petitesse, som betyder noget fra småtingsafdelingen eller en lille ubetydelighed, er en enkeltstående forekomst med dette fremmedmorfem som suffiks.

-elle

Udgangspunktet til diminutiver endende på *-elle* i tysk er ikke til at spore direkte¹³⁵, hvilket vil sige, at der ikke findes et decideret grundord, men ordene kan dog forklares ud fra deres oprindelige sprog. Den diminuerende betydning er ej heller til at tage fejl af. Ophavet til langt de fleste findes i italiensk eller latin. En *Novelle* er en

¹³⁴ Fleischer et al. 1995: p. 181

¹³⁵ Fleischer et al. 1995: p. 181

lille historie og kommer fra italiensk *novella*¹³⁶. En *Bagatelle* er en petitesse og er noget, der tilhører småtingsafdelingen, og ordets oprindelse findes i det italienske *bagatella*. På undersiden af en svamps hat sidder nogle tynde ribber, og sådan en kaldes *Lamelle*, hvilket kan spores tilbage til en diminutivform af det latinske *lamino*, der i den derivede form bliver *lamella*. Af mange betegnes frikadellen som en dansk nationalret. Ikke desto mindre kendes *Frikadelle* også i tysk, mens ordets oprindelse skal findes yderligere sydpå. *Fritto* betyder på italiensk *stegt*, og afledt af dette fås *fritadella*, hvorfra vi har ordet. Det siges endvidere, at k'et, som vi bruger såvel i tysk som i dansk, er kommet i måske analogisk dannelse af franske madudtryk som *Frikandeau* og *Frikassee*¹³⁷.

2.5. ADJEKTIVISK DERIVATION

Synderligt mange forskellige slags adjektiviske diminueringer findes ikke i tysk, men ud over de i forvejen nævnte substantiverede adjektiver, skal også her nogle varianter nævnes:

Kränklich

*Bläulich*¹³⁸

Vel ligeledes kan *bräunlich*, *rötlich*, *gelblich*, *grünlich* og *schwärzlich* dannes, og anvendelsen tages i brug, når noget ikke helt har den farve, der omtales. Man udtrykker hermed usikkerhed i forhold til det omtalte adjektiv. I forbindelse med adjektivisk derivation skal det indledningsvis bragte citat¹³⁹ gøres aktuelt, idet der netop siges, at et leksem ved diminuering modificeres (med et suffiks) og ikke med et adjektiv. Derfor synes det ikke unaturligt, at forekomster af adjektiviske diminueringer er noget fåtallig, når der dog ses bort fra de farveangivende af slagsen.

¹³⁶ Se afsnit 3.4.9.

¹³⁷ Politikens Elektroniske Ordbog

¹³⁸ Fleischer et al. 1995: p. 86 og 178

¹³⁹ Se afsnit 2.1.

2.6. VERBAL DERIVATION

Ligesom i dansk findes der i tysk nogle eksempler på verber, der primært med et *-l-* midt i verbets tryksvage infinitivendelse kan angive noget lidt mindre end verbet, hvorfra det tager sit udgangspunkt. Som det ses, er der ofte omlyd forbundet med derivationen.

lachen ⇒ *lächeln*

husten ⇒ *hüsteln*

kochen ⇒ *köcheln*

lieben ⇒ *liebeln*¹⁴⁰

Diminutivformerne indeholder semantisk det samme som udgangspunktet, dog bare i ringere grad. Med indholdsmæssige afskygninger til diminutivbrug findes ligeledes *schmunzeln* for at småle samt *niesel*, når det småregner¹⁴¹. Ydermere kan denne type verber have et tilnærmelsesvis pejorativt indhold, som i *frömmeln*, *klügeln*, *spötteln* og *witzeln*¹⁴². I dansk kendes udtryk med *-s-* sandsynligvis dannet lydefterlignende af smaskelyde¹⁴³. Tilsvarende haves i det tyske sprog sådanne, der netop betegner at sutte eller smaske: *Nutschen*, *nutscheln*, *nätschen*, *natschen*¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Fleischer et al. 1995: p. 86 og 178 samt Dressler et al. 1994: p. 107-108

¹⁴¹ Duden

¹⁴² Jørgensen 1970: p. 36

¹⁴³ Se afsnit 3.4.1.1.

¹⁴⁴ Deutsches Wörterbuch

3. Diminutiver i dansk

3.1. INDLEDNING

Det hævdes i ”*Den Store Danske Encyklopædi*”, at der på dansk ikke eksisterer levende diminutivendelser¹⁴⁵, men det tilsyneladende eneste dybdegående arbejde med emnet, der har set dagens lys i form af publicering, er Kristen Møllers afhandling fra 1943 ”*Diminutiver i moderne Dansk*” med netop undertitlen ”*Produktive (levende) Dannelser*”. Derfor må det antages, at forfatterne bag det ellers nuancerede leksikon enten ikke er bekendte med Møllers omfattende forskning, eller at tiderne har skiftet, og at nye ord ikke længere frit kan afledes. Man kan endvidere forestille sig, at afledninger, der oprindeligt har været at betragte som diminutiver, i dag blot anses som værende ord med deres egen betydning. Til dette skal det fastslås, at findes der et grundord, og at alt tyder på, at et andet ord er en afledning af dette og samtidig giver det en formindskende, hypokoristisk, pejorativ, beskeden eller høflig egenskab, har vi at gøre med en diminutivdannelse. Møllers inddelinger af de produktive diminutivdannelser på dansk, der umiddelbart synes at være temmelig diminutivfattigt, men givetvis ikke så fattigt og uproduktivt, som det indledningsvis påstås, vil i det følgende blive gennemgået, diskuteret, og hvor det virker hensigtsmæssigt desuden ændret.

Først skal diminutivformer, der dannes ved hjælp af præfikser eller foranstillede sammensætninger, behandles. Herefter bliver infikser omtalt, hvorefter de hyppigt forekommende suffiksderiverede diminueringer skal være genstand for nærmere undersøgelse.

¹⁴⁵ Lund et al. 1996: p. 143

3.2. PRÆFIKSER

3.2.1. Lille- og små-

I det følgende gælder præfiksbetegnelsen for *lille-* og *små-* i sammensætninger, men også i tilfælde, hvor adjektivet står for sig og stadig har en diminuerende funktion.

3.2.1.1. Substantiver

Helt indlysende vil konstruktioner, hvor *lille* eller i pluralis *små* stilles adskilt foran et substantiv angive noget mindre end substantivets egentlige betydning eller give et på en eller anden vis kærende aspekt til ordet. Her skal dog skelnes mellem de udtryk, hvor der er hovedtryk på såvel adjektivet som det efterfølgende substantiv, og de tilfælde, hvor bitrykket er på adjektivet, og hovedtrykket ligger på substantivet. Et præciserende eksempel skal kort gives: *Et 'lille 'hus* med hovedtryk begge steder giver ophold mellem udtalen af ordene, mens der i *et lille 'hus* så godt som ingen pause er. I dette sidste eksempel har betydningen også nærmere karakter af hypokoristisk diminution, mens der i eksemplet med to på hinanden følgende hovedtryk angives en ren adjektivisk konstatering af, at huset er lille, altså en modsætning til stor, og forskellen tydeliggøres især i oversættelsen til tysk, hvor man vil skelne mellem *ein Häuschen* og *ein kleines Haus*¹⁴⁶. Ligeledes synes det at være tilfældet med pluralisformen, hvor hovedtryk på både adjektiv og substantiv ikke lader til at udtrykke diminutiv, som i eksempler kun med hovedtryk på substantivet derimod gør: *De 'små 'fugle* angiver at fuglene er små i modsætning til store fugle, og *de små 'fugle* giver en følelsesbetonet diminutivforbindelse. Møller er af den opfattelse, at forbindelser med *små* er sjældnere end med *lille*, og at begge typer med *små* med hver sin trykfordeling har en diminutivbetydning tilknyttet, hvor den tryksvage dog vist er den hyppigste¹⁴⁷. Hertil må det dog påstås, at man netop kan skelne den kærende form fra den rene adjektivbetydning ved at bemærke

¹⁴⁶ Møller 1943: p. 57

¹⁴⁷ Møller 1943: p. 57

trykfordelingen i ordforbindelsen, som det er forklaret i eksemplerne ovenfor. Differentieringen i betoningen er altså betinget af et affektforhold i udsagnet¹⁴⁸.

At de følelsesbetonede diminutiver med et foranstillet *lille* eller deslige ikke er noget nyt fænomen, ses tydeligt derved, at man i folkevisetraditionen gerne benyttede et *liden* som i *Liden Kirsten*¹⁴⁹, der relativt ofte dukker op i visernes beretninger. Eksempler med *lille* og *små* såvel i ordforbindelser som i komposita er ikke ualmindelige konstruktioner i diminutivfattige områder, netop fordi det er en for sprogbrugeren let måde, hvorpå produktive diminutiver dannes, men de findes også i standardtysk¹⁵⁰, hvor der ellers er væsentligt flere andre muligheder for at danne dem.

At *små* tidligere har figureret som singularisbetegnelse på lige fod med *lille*, kendes fra Steen Steensen Blicher-digtet *Ouverture* med følgende verselinjer:

”Det er tyst herude:

Kun med sagte Pik på Rude

Mælder sig den smaa Musvit.”¹⁵¹

Endvidere er det også blevet behandlet af Ole Lauridsen i P4-radioprogrammet *Sproghjørnet*¹⁵², hvor samme konklusion er fremkommet. På trods af kendsgerningen, at *små* har eksisteret i såvel singularis som pluralis, benyttes her *lille* og *små* som i moderne sprogbrug, hvor de altså angiver forskellen på singularis og pluralis. Når *små* i singularis har været benyttet ligesom *lille*, forestiller man sig derfor, at det i diminutivbrug også har haft samme betydning.

Man bruger navnlig *lille* og *små*, som det er tilfældet for de fleste diminutivdannelser på dansk, i forbindelse med tale til børn, hvor emnet på en eller anden vis vedrører dem. Tiltalen foregår tit interrogativt, og der spørges: *Har du ondt i din lille mave? Er*

¹⁴⁸ Møller 1943: p. 64

¹⁴⁹ Møller 1943: p. 62

¹⁵⁰ Møller 1943: p. 54-56

¹⁵¹ Blicher 1980: p. 10

¹⁵² Sproghjørnet, uge 31 2009, P4

*din lille stemme hæs? Har du slået dine små fingre?*¹⁵³ I mange tilfælde vil *du* og *din* endda blive udskiftet med *han/hun* og *hans/hendes*, som er typiske kendetegn ved tale til børn og også dyr. At man stiller *lille* og *små* foran substantivet, giver med denne ordforbindelse en meget simpel diminutivdannelse, som oprigtigt udtrykker, at fingrene er små, men også at de er kære og skrøbelige. Når det personlige pronomen udskiftes, og man i den direkte tiltale bruger et tredjepersonspronomen forstærker det denne kælede effekt. Hvis man taler om den *lille mavse*, er udtrykket udvidet til en såkaldt dobbeltdiminuering. *Lille* angiver stadig diminution, hvilket suffiksafledningen *-se* ligeledes bidrager med. En forklaring herpå kan findes hos Wrede, hos hvem det hedder:

*„Die deutschen Diminutiva sind mithin von Hause aus Koseformen, nicht eigentliche Verkleinerungsformen. Damit hängt es zusammen, dass so häufig die diminuierende Function durch ein beigefügtes Adjectivum verdeutlicht wird.“*¹⁵⁴

Der er altså intet unaturligt i denne type konstruktion, og det må forventes, at den også på dansk ganske produktivt kan anvendes, hvilket senere gives flere eksempler på¹⁵⁵.

I dialekterne bruger man også gerne ordforbindelser, og den største forskel ligger vel deri, at særligt *bitte* eller *bette*, som er den hyppige, men uautoriserede stavemåde, og ligeledes frekvente udtale af det samme, bruges synonymt med og i stedet for *lille* og *små*. Her er det vigtigt at hæfte sig ved, at *bitte*-formerne både dækker over singularis og pluralis, mens *lille* og *små* altså i dag bruges i hvert sit tilfælde. Om det er et gammelt levn, at *bitte* kan indgå som adjektiv i begge tilfælde, er ikke til at afgøre, men muligheden for, at det har været sidestillet med de gamle former, hvor *lille* og *små* også benyttedes i såvel singularis som pluralis, foreligger bestemt. Et eksempel af hver skal gives, hvor *bitte* optræder: *Fryser han de bitte fingre? Spis nu din bitte*

¹⁵³ Møller 1943: p. 58

¹⁵⁴ Wrede 1908: p. 135 og Møller 1943: p. 56

¹⁵⁵ Se afsnit 3.4.6.

mad.¹⁵⁶ Udsagnet bliver altså særligt følelsesbetonet ved tilføjelsen af *bitte*. Endvidere ses specielt i dialekterne en reduceret udgave af *lille*, nemlig *le*, og det bruges primært i tiltale som *le do* (lille du), *le Kræsten* (lille Kristen), *le ven* (lille ven) og *le dreng* (lille dreng). Denne reduktion er desuden kendt fra fransk, hvor *petit* i det folkelige sprog bliver til *ti*.¹⁵⁷

Lille efterfulgt af et substantiv kan så at sige udtrykke tre forskellige ting:

- a) rent adjektivisk modstykketil *stor*
- b) følelsesbetonet angivelse af noget i normalstørrelse
- c) følelsesbetonet angivelse af noget mindre end normalstørrelsen

En kort kommentar skal knyttes til de to sidstnævnte. Som ved så mange andre diminutiver på dansk diminueres substantiver især, når børn er inddraget i samtalen om genstanden. Det er udtryk for et følelsesforhold til børnene fra de voksnes side, når ting i normalstørrelse omtales diminutivt ved et foranstillet *lille*. Møller bruger eksempler som *din lille mad* og *din lille ske*¹⁵⁸, men i disse tilfælde er der netop tale om noget mindre end normalstørrelsen. Madder bliver gerne skåret i mindre stykker, og barnebestik i en for barnet mere håndterlig udgave findes også. Derimod er der forskel på hans *lille føl* og *lille hest*, hvor en lille hest netop angiver et føl, og et lille føl enten er af ringe størrelse i forhold til de andre føl eller en kælede betegnelse for føllet. Endnu en mulighed, som ikke vedrører børn, er, hvis voksne tiltaler hinanden som *lille ven* eller lignende. Fysisk set angiver man noget i normalstørrelse, men ytringen er enten kælede eller en ironisk og nedladende betegnelse. Diminutiver kan altså benyttes pejorativt, når der tales ned til andre.

Fremmende på dannelsen af diminutiver er selvfølgelig tæt knyttede relationer eksempelvis mellem mand og hustru eller mor og barn, mens tiderne har skiftet, idet

¹⁵⁶ Møller 1943: p. 58

¹⁵⁷ Møller 1943: p. 59

¹⁵⁸ Møller 1943: p. 60

det hævdes, at manden har trang til ”*at diminuere Ord, der angaar det svage Køn*”¹⁵⁹, hvor *små kontordamer* og *små ekspeditricer* nævnes som eksempler. Måske er trangen instinktivt til stede, men i disse ligestillingstider vil det blive betragtet som nedladende og uligeværdig tiltale. I forlængelse af denne pejorative brug skal også en variant kendt fra Vojens-egnen omtales. Det udspringer ikke af adjektivet *lille*, men derimod *tynd* og kendes som *tynde Ejnar*. Anvendelsen går ikke så meget på en person, selv om oprindelsen grangiveligt skal findes hos en sådan med det givne navn, men mere på utilstrækkelighed og mangelfuldhed overordnet set. Dette viser produktiviteten ved denne slags diminueringer.

Når ikke der er tale om kælede eller nedsættende betegnelser ses undertiden også eksempler på det foranstillede adjektiv, hvor funktionen snarere er at udtrykke høflighed. *Skulle det ikke være et lille glas?*, kan man spørge, når man byder på en drink af en art, og her bruges diminutionen som høflighedsfrase, og det er væsentligt at bemærke, at der oftest er tale om det samme som grundordets betydning¹⁶⁰. Dermed sagt vil der i sådanne tilfælde være fyldt lige meget i *et lille glas* som i *et glas*. Ydermere hævdes det¹⁶¹, at *lille* ofte er bedre til at tjene tilkendegivelsen af følelsesbetoning i diminutivbrug end andre adjektiver som *sød* og *kær*, idet der almindeligvis dannes diminutiver af *lille*. Hertil skal det påpeges, at man i nutidig sprogbrug, hvis man benytter *lille* diminutivt, netop agter at gøre udsagnet eller tiltalen hypokoristisk, og den betydning, man søger, må siges at være synonym med *sød* og *kær*. Den store forskel ligger vel blot deri, at kun *lille* kan sammensættes med subjektiver, men i ordforbindelser vil *sød* og *kær* være lige så brugbare.

Lillemor er en slags hypokoristisk proprium, som oprindeligt stammer fra *lille mor* og bruges om en lille pige¹⁶², og det findes sågar som døbenavn¹⁶³. Ordbog over det Danske Sprog angiver hertil, at formen bruges fortroligt eller kælede om enten en mor eller især som kæle navn til en lille pige, og særligt når hun overtager

¹⁵⁹ Møller 1943: p. 61

¹⁶⁰ Møller 1943: p. 62

¹⁶¹ Møller 1943: p. 63

¹⁶² Møller 1943: p. 63

¹⁶³ Ordbog over det Danske Sprog

moderrollens pligter som at passe sine søskende¹⁶⁴. I dag vil man næppe bruge det om et barn, men i stedet er det en hyppigt forekommende benævnelse af manden til sin hustru.

Ser vi nærmere på sammensætninger med *små*- og et substantiv, findes der masser af eksempler, og denne dannelse hører til de særdeles produktive. *Småbørn*, *småsten*, *småfugle*, *småfejl*, *småbyger*, *småtyverier* er blot en række. Det er dog ikke alle substantiver, der kan få suffikset *små*- foranstillet, og det lyder eksempelvis helt tåbeligt at tale om *smågulve* og *smålys*. Hvis man vil tale om sådanne genstande af ringe størrelse, vil man tale om *små gulve* osv. Desuden bruges *små*- almindeligvis ikke i forbindelse med substantivkomposita som *lommenørklæder*, *blomstervaser* og *støvsugere*. En anden vigtig facet af denne dannelse er, at der findes begreber, der har sin helt egen særbetydning, hvor der altså ikke er tale om en diminution, men man har at gøre med et andet ord. Et eksempel på dette er *småpenge*, der angiver især mønter med lav værdi, og blot fordi disse mønter ofte fysisk er mindre, har intet med dette at gøre. En femkrone er større end en tikkone, men af ringere værdi. *Småkager* kan ligeledes statuere særbetydningen¹⁶⁵, idet der godt nok er tale om små, tørre kager, men det er en fællesbetegnelse for disse. Et lille stykke kage vil derfor ikke blive kaldt en *småkage*.

3.2.1.2. Verber

I dette afsnit skal nogle verber med præfikset *små*- kommenteres. Navnlig bevægelses- og ytringsverber lader sig gerne diminuere, når et *små*- sættes foran. Man kan *småløbe*, *småtrippe*, *småhoppe* samt *smålunte*, og at *småsnakke*, *småsludre*, *småskændes* og *smågrine* forekommer også tit i sproget nu til dags. Også vejrbeskrivelser kan få dette præfiks påhæftet, når det *småregner*, *smålyner*, *smådrypper*, *småbuldrer* og *småordner*. Der er altså mange muligheder for denne slags diminutivdannelse. Endvidere kan ordbestanddelen også sættes foran verber, der i forvejen udtrykker noget diminutivt, som her skal forklares: At *lunte* kan siges at

¹⁶⁴ Ordbog over det Danske Sprog

¹⁶⁵ Møller 1943: p. 64-65

være en formindskelsesform af at *løbe*, men det afholder ikke nogen fra også at benytte udtrykket at *smålundte*. At *blunde* er en slags diminution af at *sove*, men derfor kan man også *småblunde*, hvis man falder hen et øjeblik. Af samme slags har vi også at *fnise*, som diminuerer at *grine*, og også her bruges *småfnise*. Et sidste eksempel vedrører at *rapse*, som er en diminutivbetydning af at *stjæle*¹⁶⁶, og dannelsen at *smårapse* er heller ikke ukendt.

På trods af disse utallige eksempler på dannelserne findes også en hel del, som ikke kan lade sig diminuere på denne måde. I flæng kan *gribe*, *kaste*, *gå*, *sejle*, *køre* og *plante* nævnes¹⁶⁷. Nogen egentlig grænse for hvilke verber, der kan sammensættes med *små*- eksisterer ikke, for til trods for de omtalte bevægelsesverber, som ofte lader sig diminuere på denne måde, er *gå* blandt dem, som ikke gør.

Vi kender desuden til en sprogbrug, hvor præfikset *små*- giver udtrykket en nedsættende karakter. Hvis en person *småpimper*, forsøger vedkommende at skjule sin alkoholtrang, og den, der *småstjæler*, begår ikke nogen organiserede tyverier, men tager lidt på må og få. Man kan sige, at der er tale om dårlige karaktertræk hos en person, og udtrykkene tages oftest i brug ved omtale eller bagtalelse af disse personer og deres gøren og laden.

Slutteligt om denne type verber skal det siges, at disse verbale sammensætninger står i nær relation til de tilsvarende nominale former, som i alt fald findes ved nogle af ordene. Det vil dermed sige, at når vi har *småregne* som verbalform, findes også *småregn*, og på samme vis gælder det for *smålyne* og *smålyn* samt *småstænke* og *småstænk*¹⁶⁸, men selv om forbindelsen mellem de to ordklasser er indiskutabel, er der en blandet hyppighed hos nominalformerne, hvor pluralisformer af substantiverne (fx *lyn*) og begreber (fx *regn*) tegner sig for de fremtrædende. I andre tilfælde, hvor

¹⁶⁶ Se afsnit 3.4.1.2.

¹⁶⁷ Møller 1943: p. 67

¹⁶⁸ Møller 1943: p. 67

småbrøl af at *småbrøle* og *smånik* af at *smånikke* er blandt eksemplerne¹⁶⁹, er tendensen i dag, at man oftere vil sige et *lille nik* eller et *lille brøl*.

3.2.1.3. Adjektiver

Også blandt adjektiverne finder vi diminutivdannelse med *små-*, og en gruppe af disse har ligesom verberne beskrevet ovenfor nær relation til substantiverne. Tendensen er tilsvarende, at den sammensatte substantivform kun er sjældent forekommende, men adjektiverne formodes at være opstået ud fra denne form. Eksempler på dette er *småternet* og *småtern*, *småplettet* og *småplet* samt *småhullet* og *småhul*. Kun *småtern* af disse substantiver benyttes reelt set i dag og kun i pluralisformen.

Givetvis er andre adjektiver dannet analogisk med ovennævnte. Vi kender til at være *småberuset*, *småfornærmet*, *småtosset*, *smådoven* osv. i samme dur. Kendetegnen for disse er evnen til at udtrykke noget negativt eller nedsættende, men uden klart at konstatere, at en omtalt person har denne kedelige egenskab. Man kan også sige, at der er *småkoldt*, når der ikke længere er så lunt, hvorimod den diametrale modsætning *småvarmt* ikke findes. Selv om det kunne tyde på det, kan man ikke hævde, at kun negativt ladede adjektiver kan sættes efter *små-*. Her skal gives et par eksempler på meliorativ betydning. Skal man beskrive en tiltrækkende person, kan denne være *smålækker* eller *småfræk*, så det kan sagtens lade sig gøre at sige noget pænt på denne vis, og der er tilsyneladende ingen egentlige bestemmelser for, hvilke adjektiver der er brugbare. Som det er antydnet ovenfor, kan man imidlertid sige, at benyttelsen af sammensætningen med *små-* primært eller i alt fald hyppigt tjener det formål at ytre noget med en slags kunstigt forbehold, idet man rent semantisk faktisk mener det, grundadjektivet dækker over.

¹⁶⁹ Møller 1943: p. 67

3.2.2. Andre præfikser

Som det er tilfældet i de tyske diminutivformer, kan der dannes diminutivformer med præfikser som *mini-*, *mikro-* og *lilleput*, som alle er fremmedmorfemer. Desuden fungerer substantivet *dværg-* også som formindskende præfiks, mens der af adjektiver som *kort-*, *halv-*, *smal-* og *svag-* er tale om tilsvarende brug. Idet diminutiverne kan dannes på samme måde, er der ingen grund til at give enslydende eksempler¹⁷⁰.

3.3. INFIKSER

Infiksers betydning i diminutivdannelser af substantiver er til at overse, men der skal alligevel gøre nogle betragtninger, især fordi adjektiverne er forholdsvis godt repræsenteret.

3.3.1. Substantiver

Hovedsageligt i københavnsk og især i forbindelse med kortspil har man hørt *damse* for *dame*, og på samme måde er en *dommer* kaldt *domser*, mens piccoloen spøgende har fået benævnelsen *piccolumser*. Diminutionerne gælder ikke bare personer, for ligeledes er en *bungalow* blevet til en *bungalowser*, og en *bajer* har fået et s indføjet, og selv i dag høres udtrykket *bajser* eller blot *bajs*¹⁷¹. Man kan diskutere, hvorvidt vi har at gøre med et suffiks eller infiks, for reelt set føjes s'et ind i ordet, idet endelsen -er i forvejen er gældende og må derfor høre til grundordet. Det samme er naturligvis tilfældet for *domser*.

3.3.2 Adjektiver

Der kan på dansk også dannes diminutiver inden for adjektiverne. Også her er det egentligt infikser med -s-, ligesom det var tilfældet med substantiver som *domser* og

¹⁷⁰ Se afsnit 2.3.

¹⁷¹ Møller 1943: p. 22

bajser i det foregående. Gennemgående kan man sige, at de fleste adjektiviske dannelser benyttes spøgende, og nogle eksempler skal her følge:

Begavet ⇒ *begavset*¹⁷²

Gnaven ⇒ *gnavsen*

Pibet ⇒ *pibset, pivset*

Grimet ⇒ *grimset*

Vommet ⇒ *vomset*

Forjaget ⇒ *forjavset*

Nydelig ⇒ *nyskelig*

Gruelig ⇒ *grusselig*¹⁷³

Gruelig er her ikke ment forstærkende, men synonymt til *forskrækkelig*. Formen er slet ikke ukendt i dag, og *nyskelig* er eksempelvis såre udbredt, og kun de ord, som i grundbetydningen er på tilbagegang i sproget (som *vommet* og *grimet*), har man svært ved at forestille sig blive benyttet.

Ved beskæftigelsen med diminutiver som kæle- og lokkeord til dyr¹⁷⁴, var der flere udtryk med direkte baggrund i dyrets farve. Ud fra farver kan på samme vis dannes udtryk, som her skal eksemplificeres:

Grå ⇒ *gråssset, gråsi*

Rød ⇒ *rødset, rødsi*

Hvid ⇒ *hvidset, hvidsi*

Der er her tale om grå-, rød- og hvidlige nuancer, som minder om grundfarven. Vejret kan være *gråssset*, og det samme kan hår, som tilmed også kan være *hvidset*, mens himlen kan være *rødset*. Fælles for alle tre udtryk er, at klæder og dyr i de farver, kan

¹⁷² Ordbog over det Danske Sprog

¹⁷³ Møller 1943: p. 24

¹⁷⁴ Se afsnit 3.4.1.1.

få de givne betegnelser¹⁷⁵. Man kan snildt forestille sig langt flere farveadjektiver, der tilnærmer sig grundordets farve på nøjagtigt samme måde. Denne endelse på -set kan stamme fra det i dansk nu forældede adjektiv *ysset*, som både kunne bruges i adjektivkompositummet *gråysset* og i sig selv betyde grålig eller en uren, blakket farve¹⁷⁶. Der må altså være en sammenhæng mellem denne form og de føromtalte farveadjektivdannelser, hvor kompositummet er forkortet ved en synkope, altså at der her er bortfald af andetleddets første stavelse. Møller noterer i øvrigt en anden mulig forklaring, nemlig at de er dannet analogisk efter andre adjektiver som *grumset*, *grisset* og *rødmosset*, men intet synes at pege på, at nogen af forklaringerne er endegyldige¹⁷⁷.

3.4. SUFFIKSER

Den afgjort mest hyppige dannelsesform af diminutiver er ved brug af suffikser, som i dette afsnit snart skal udredes.

3.4.1. Diminutiver med -s og -se

Her skal forskellige ordklasser med på suffikserne -s og -se dannede diminutiver præsenteres, idet man kan argumentere for, at de ofte inden for dette område af derivation forekommende substantiver ledsages af såvel adjektiver som verber og interjektioner.

3.4.1.1. Substantiver

Fælles for substantiviske diminutiver dannet med omtalte suffikser er, at de på en eller anden vis skaber noget følelsesbetonet, som kan kaldes kæleord. Overordnet set beskæftiger vi os med tre kategorier, hvor den ene især omhandler smådyrs- og kæledyrsbetegnelser, den anden har med proprier og appellativer, herunder

¹⁷⁵ Møller 1943: p. 25

¹⁷⁶ Ordbog over det Danske Sprog

¹⁷⁷ Møller 1943: p. 27

navnebetegnelser og familienavne, at gøre, mens den tredje tager udgangspunkt i barnelegemet samt barneplejen, når der tales til børn¹⁷⁸.

Dyrebetegnelser

Dyrebetegnelserne på -s og -se, som enten angiver smådyr, dyreunger eller såmænd blot kælenavne til dyr er blevet grundigt undersøgt. Mange af de af Møller omtalte benævnelser, tvivles det stærkt på, hvorvidt de endnu eksisterer; selv i de dialekter, hvor de oprindeligt har hørt hjemme, er det ikke sikkert, de endnu er udbredt. Andre har stadig en plads og er kendt af de fleste standardsprogstalende. En opridsning af de forskellige varianter, der omtales hos Møller som værende kendte af bybefolkningen, som naturligvis ikke har den samme omgang med husdyr, som folk på landet, skal her følge:

Kat ⇒ *mis, misse, kis, kisse, pus*.

Hund ⇒ *vovs, vovse, vaps, vapse, vasse*.

Ko ⇒ *bos, bosse*.

Gris ⇒ *gis, gisse, gys, gysse*.¹⁷⁹

I datidens samfund, da Møller forskede i diminutiverne, fyldte landbruget og landbrugskulturen væsentligt mere, end den gør i dag, hvilket giver en naturlig årsag til, at mange af denne type dannelser, så småt er forsvundet fra vort almene kendskab i dag. Til sammenligning forsvinder også alverdens fagudtryk forbundet med erhverv, som ikke uddannes folk til længere¹⁸⁰. Derfor er det altså intet under, at samfundsændringer er skyld i sproglige forandringer, både hvad angår nye udtryk og ord, som går i glemmebogen.

Af de ovenfor opstillede eksempler genkendes især kattens kælenavne afledt af *mis* og hundens *vovse*. Begge er dannet ud fra dyrenes onomatopoietika *miav* hhv. *vov*. Forholdet til dyrene er mere nært på landet end i byen. Det kan der næppe herske

¹⁷⁸ Møller 1943: p. 11

¹⁷⁹ Møller 1943: p. 12

¹⁸⁰ www.sproget.dk

nogen tvivl om, da dyrene er en del af landmændenes levebrød. I dialekterne rundt omkring i det danske rige, er der opsporet en stor mængde på -s og -se endende diminutivdannelser som er blevet benyttet som kæle- eller lokkeord til dyrene.

Ko ⇒ *bus, busse, busseko, musse, musseko, koså, grås* (grå ko), *gulles* (gul ko), *røs* (rød ko), *grims* eller *grimmis* (grimet ko)

Tyr ⇒ *bullas, bulbasse*

Kalv ⇒ *bøs, bøsse, bøssekalv, bussekalv, kalvbøsse, bøjse, bovse, bøvse, kuskalv, kibbs, kips, kippes, købbes, kjøbbes, kybbes, kyybbes, kywse, kywsekalv.*

Gris ⇒ *gøsse, nas, nasse, soss, dys* (større grise), *dis* (smågrise), *dysse*

So ⇒ *sosa*

Kat ⇒ *pys, pus*

Hund ⇒ *vabbes, væbbes, vavs, hundse, vyst, vusse, vovse*

Får ⇒ *mussen, musken*

Lam ⇒ *lamse, däjggjes*

Ged ⇒ *gimsa, gemse*

Hest ⇒ *brons* (brun hest)

Føl ⇒ *følse, fylse, pilsen, fløsse, fløssing, følsing, føllas, fyllas, villas, følbasse, føllebasse*

And ⇒ *perles, perkes, rebbes, bips*

Småfugle ⇒ *jibbes, epes, vipes*

Gråspurv ⇒ *grås, gråsenolliker, gråser*

Due ⇒ *toppes*

Papegøje ⇒ *popse, pops*

Lus ⇒ *bisser*

Springhale ⇒ *springser*

Som det ses, tyder det afgjort på, at der er utallige muligheder for diminutivdannelser, og de dannes selvfølgelig primært der, hvor dyrene forekommer. De betegnelser, vi endnu er bekendt med, er oftest i forbindelse med hunde, katte, stuefugle - nutidens populære kæledyr - og nydannelser til disse forekommer og skabes ligeledes efter

forgodtbefindende. Mange har nær relation til grundordet og dannes ud fra dette (bl.a. *følse*, *hundse*, *lamse*), mens der også rigt kan produceres udtryk af onomatopoietikaene; de lydefterlignende ord, som især børn eller voksne i tale med børn benytter. Her kan de fleste benævnelser for koen og kalven nævnes, der lægger sig op ad et *buh*, og for hundens vedkommende har vi afledninger af *vov*-lyde. Ydermere ses kalde- eller lokkeord til dyrene, hvor hurtige gentagelser kan føre til en ændring af stavelserne. Se i denne sammenhæng *føl*, der bliver til *lyf*, når der kaldes gentagne gange¹⁸¹.

Proprier

Den næste gruppe omhandler på -s og -se dannede proprier, der optræder hypokoristisk.

I dag, hvor det gælder om at gøre barnets navn så specielt og enestående som muligt, er der rig mulighed for at danne døbenavne, der ligner hypokoristiske kortnavne fra ældre tid, og gerne i en alternativ staveform. Damerne først:

Elisabeth ⇒ *Lis*, *Lisse*

Josefine ⇒ *Josse*

Kirsten / Kirstine ⇒ *Kis*, *Kisse*

Inge / Inger ⇒ *Ingse*

Vibeke ⇒ *Vibs*, *Vibse*

Mathilde ⇒ *Tips*

Marie ⇒ *Misse*

Zenia ⇒ *Zense*

Gerda ⇒ *Gis*

Eugenie ⇒ *Øsse*

Susanne ⇒ *Susse*¹⁸²

¹⁸¹ Møller 1943: p. 15

¹⁸² Møller 1943: p. 16-17

Hos herrerne er dannelserne også ret ligetil:

Lars ⇒ *Las, Lasse*

Kristian ⇒ *Kesse*

Jens ⇒ *Jense, Jensi*

Gustav ⇒ *Gusse*

Sofus ⇒ *Fusse*

Henrik / Henning¹⁸³ ⇒ *Hense*

Emanuel ⇒ *Mamse, Manse*¹⁸⁴

Flemming ⇒ *Flemse*

Endvidere findes en hel række, som kun har til formål at være hypokoristika frem for at lægge sig til døbenavnet. Fx kan *Basse*, *Bamse* og *Musse* nævnes¹⁸⁵, og selv om de to første angiveligt forholdsvis tilknyttede drenge og sidstnævnte piger, kan de bruges i flæng - til begge køn¹⁸⁶ - og enten til (små-)børn eller den nære familie. *Musse* kommer af en *mus*, som i sagens natur er en lille størrelse og derfor egner sig glimrende til at angive formindskende sammenligning. Udtrykket findes også i kortform til *Musse* som *Mus* uden stød. Den førnævnte reference til dyreverdenen ses også på tysk i komposita med *Maus* og *Mäuschen*¹⁸⁷.

Vi finder desuden muligheder for at skabe kælenavne med suffikserne -mand og -mor¹⁸⁸:

Torben ⇒ *Tobsemand*¹⁸⁹

Harriet ⇒ *Hassemor*

¹⁸³ Møller stiller spørgsmålstegn ved *Henrik*, som derfor kun er en formodning. *Henning* er et antaget sidestillet eksempel.

¹⁸⁴ Møller 1943: p. 17

¹⁸⁵ Søndergaard 2000: p. 10

¹⁸⁶ Møller 1943: p. 17

¹⁸⁷ Møller 1943: p. 19

¹⁸⁸ Se afsnit 3.4.6.

¹⁸⁹ Møller 1943: p. 17

Der skal ikke nødvendigvis laves om på selve døbenavnet, førend man kan skabe et hypokoristikon med et af førnævnte suffikser. Også efternavne kan være genstand for dannelser magen til, om end de ikke synes at være så udbredte:

Gram ⇒ *Gramse*

Bang ⇒ *Bangse*¹⁹⁰

Appellativer

Ser vi nærmere på nogle appellativer, findes yderligere eksempler på kælede tiltale:

Mand ⇒ *mandse, mansen*

Dreng ⇒ *dengse*

Karl ⇒ *karlse*

Knold ⇒ *knoldse*

Ven ⇒ *vense*

Baby ⇒ *bæbs*

I dag benyttes *dengse* ikke bare diminuerende, men samtidigt også nedsættende for en kæledægge. Møller omtaler *vense* som vistnok udbredt tiltaleform til små børn¹⁹¹, hvor man i dag møder udtrykket i mangt en tiltaleform venner imellem, og det ses sågar på tværs af generationer. Forekomster af staveformen *venze* eller lignende opleves gerne, men det skyldes næppe en regulær og i sproget konsekvent staveændring fra s til z, men nærmere sms-sprogbrugens indflydelse, hvorved sprogbrugeren leger med ordene og orddannelserne, ligesom det især inden for de i dette kapitel omtalte diminutiver er tilfældet. ”*Mere tilfældig er vel Bæbs af Baby*”¹⁹² mener Møller, men sammenhængen synes bestemt at ligge lige for. *Baby*, som i øvrigt er diminutiv af *babe*, er et låneord fra engelsk, og derfor afviger vokalerne i skriftformerne fra hinanden i låneordet og den danske diminutivform. Det ændrer dog

¹⁹⁰ Møller 1943: p. 18

¹⁹¹ Møller 1943: p. 19

¹⁹² Møller 1943: p. 19

ikke på, at æ-vokalen i udtalen af begge udtryk går igen, hvorfor der intet usædvanligt er i denne variant.

Nus/Nusse og *Pus/Pusse* betegner børn og i særdeleshed spædbørn, hvor den sidstnævnte betegnelse er nært beslægtet, måske endda identisk med kæle- og lokkeordet til katten¹⁹³. Benyttes det til en voksen, har det enten en ironisk og nedsættende klang, eller også kan det bruges som kæleord til nært beslægtede. De familiære kælenavne lever stadig i høj grad, og dannelser med -s og -se ses til stadighed:

Mor ⇒ *Mams, Mums*

Far ⇒ *Paps, Papse, Farse, Fasse, Fassemand*

Søster ⇒ *Sysse, Søsse, Søs*

Søn ⇒ *Sønse*¹⁹⁴

Koblingen til *Mama* og *Papa* er helt oplagt og ses stadig i dag. U-vokalen i *Mums* kan have relation til det tyske *Mutter* eller den engelske/amerikanske kortform *Mum* af *Mother*. Mere sjældne og på grænsen til det grinagtige er dannelserne direkte ud fra grundordet *far*, mens *Søs* og lignende har egennavnagtig karakter, og i dag er navnet anerkendt som døbenavn¹⁹⁵. *Sønse* er derimod i dag et lidet hørt benyttet kælenavn, hvilket Møller - dog med forbehold - på daværende tidspunkt ikke mente¹⁹⁶.

Børn

Den næste gruppe diminutiver, der kendetegnes ved endelser på -s eller -se, har det til fælles, at de har med barnelegemet og barneplejen at gøre. De bruges almindeligvis af voksne i deres tale med børn.

¹⁹³ Omtalt i afsnit 3.4.1.1.

¹⁹⁴ Møller 1943: p. 19-20

¹⁹⁵ Søndergaard 2000: p. 101

¹⁹⁶ Møller 1943: p. 20

Tænder ⇒ *bisser*

Mave ⇒ *mavse*

Fødder ⇒ *fusser, fysser, fosser, pusser, pusselanker*

Arm ⇒ *armse*

Ben ⇒ *bense, lankse, lanser*

Hånd ⇒ *nævse, næbse, labs*¹⁹⁷

I de ovennævnte eksempler ses flere steder r-endelsen, som blot tilkendegiver pluralisform. *Bisser* er dannet af verbet *bide* med påhæftet diminutivendelse¹⁹⁸, og de forskellige varianter af føddernes kælenavne er alment kendt af de fleste, mens armenes og benenes forekomster i dag er tvivlsomme. Næven ligger bestemt til grund for dannelserne af de førstnævnte kæleord for en lille hånd, mens *labs* har sin oprindelse i en dyrelab, der egentligt betegner en fod, men især spøgende benyttes om en menneskehånd. Der skal hæftes en kommentar til *pusselanker*, for med *pusser* menes fødderne, mens *lankerne* i dialekterne primært betyder ben. Dækker *pusselanker* så over både ben og fødder, eller er forklaringen en anden? *Pus* benyttes om småbørn, og derfor kunne det betyde et lille barns ben, hvilket ikke vil være ulogisk, hvis ikke det var fordi, udtrykket som helhed især også betegner fødderne. Ifølge Ordbog over det Danske Sprog kan *pusselanker* bl.a. betyde *kvindeben* og *barnefødder*¹⁹⁹, så et afgjort svar er altså ikke til at give, og udtrykkets anvendelsesmuligheder er tilsyneladende mangfoldige. Vi kommer i forbindelse med legemeudtrykkene ikke uden om *numse*, som er et dagligdagsudtryk for bagdelen, og også har -se-endelsen. Angiveligt er *num-* en interjektion svarende til *bum*, og man kan tænke sig, at det stammer fra lyden, der fremkommer, når småbørn vaklende sætter sig på bagen²⁰⁰.

¹⁹⁷ Møller 1943: p. 20-21

¹⁹⁸ Som det også kendes fra tysk *Beißerchen*

¹⁹⁹ Ordbog over det Danske Sprog

²⁰⁰ Nielsen 2004: p. 304

Fra barneplejen ser vi ligeledes masser af diminutiver af samme art.

Vugge / barnseseng ⇒ *visse, bysse*

Mad ⇒ *mams, mamse*

Visse og *bysse* kan betegne både stedet, barnet sover, men også synonymt for det at sove. *Visselul(le)* kendes stadig som interjektion, når en forælder vugger sit barn til ro, og denne funktion har *bysse*, som har oprindelse i *bysselov*, og *visse* også.

Møller angiver en del eksempler på udtryk, der har med det at amme at gøre. At få *russepatte* eller den omvendte form *patterusse* høres vel næppe i dag, men interessant er det, at *russe* ligger i forlængelse af *nusse* og *nasse*, som er lydefterlignende ord, som har forbindelse til den smaskende lyd, der opstår, når såvel børn som dyr dier, og man ser til sammenligning *nussa* i de nordiske dialekter og *nutschen, nutscheln, natschen* osv. i de tyske²⁰¹. Generelt er s-lyden hyppigt benyttet til netop at gengive en suttende, smaskende eller sugende lyd²⁰². I tilknytning til dette kendes verbet *bappe*, der forbindes med fx rygning, hvor man bapper på en smøg eller især en pipe. Her er det sandsynligvis ligeledes den smaskende lyd, der forsøges gengivet, hvilket fører til kæle- og slangudtrykket for bryster, *babser*, som angiveligt er dannet ud fra samme sutte- og smaskelyd, nemlig når barnet ammes, og derfor har vi også her at gøre med et s-holdigt diminutiv.

3.4.1.2. Verber

I det følgende skal vi se nærmere på nogle på suffikset -se dannede verber, og de første, der skal behandles, er nært beslægtet med den ordklasse, som herefter vil blive kortlagt, nemlig interjektionerne. Fra adskillige på -s endende onomatopoietika får vi verber som *hapse, klapse, hopse, vipse* mv. En lang række ligner disse, men har desuden det tilfælles, at de udtrykker en slags hurtig bevægelse: *Grapse, gramse, vimse, vipse, knipse* og disse, som alle betegner noget, der med et snuptag er fjernet:

²⁰¹ Se afsnit 2.6.

²⁰² Møller 1943: p. 22-23

Nappe ⇒ *napse*

Nuppe ⇒ *nupse*

Nippe ⇒ *nipse*²⁰³

Og netop når man fjerner noget, har det ofte betydning af at småstjæle, ligesom i udtryk som *rapse* og *nimse*²⁰⁴. Sidstnævnte kommer af det ældre danske udtryk at *neme* noget, som betyder at stjæle²⁰⁵, og som kommer af det tyske *nehmen*, altså at *tage*. At vi har at gøre med diminutiv ses i øvrigt i forklaringen *småstjæle*, og disse udtryk har i høj grad en eufemistisk funktion, der formilder eller formindsker gerningen.

Møller mener, at mange lignende ord nærmere er iterativer eller intensiver, som er verber, der angiver en henholdsvis gentagen og en intensiv verbalhandling, men at skellet er ganske uklart. Herunder angives nogle af disse:

Klappe ⇒ *klapse*

Knubbe ⇒ *knubse*

Vride ⇒ *vrisse*

Trampe ⇒ *trampse*²⁰⁶

Om de har decideret diminutiv betydning er, som Møller hævder, uhyre svært at afgøre, men især *klapse*, *knubse* og *trampse* ville kunne bruges i diminuerende betydning. *Vrisse* dækker nærmere over, når man vrisser ad nogen, og at det kommer af at vride ansigtet, kan næppe ændre på, at diminutivbetydningen her er tvivlsom.

Når voksne taler til småbørn, er der - nøjagtigt som ved substantiverne²⁰⁷ - en tendens til at føje et s ind i verberne:

²⁰³ Møller 1943: p. 28

²⁰⁴ Møller 1943: p. 30

²⁰⁵ Politikens Elektroniske Ordbog

²⁰⁶ Møller 1943: p. 29

Sove ⇒ *sovse*

Lave ⇒ *lavse*

Bide ⇒ *bidse*

Døje ⇒ *døjse*²⁰⁸

Disse og lignende verbale udtryk høres stadig i talesproget og forekommer endnu i dialekterne, når enten det drejer sig om kælen tale til børn eller spøgende voksne imellem. Om katte og hundes omstrejfen bruges også *jagse* og *drevse*²⁰⁹, men at udtrykkene kun bruges til børn er uvist. Dog har mange mennesker en klar tendens til at ty til kælen stemme, højt toneleje samt kæleudtryk som eksempelvis de omtalte, når de taler til enten børn eller dyr, hvorfor det givetvis vil være her, optrædenen er mest frekvent.

3.4.1.3. Interjektioner

Blandt interjektionerne er det også muligt at danne diminutiver med -s-endelsen, hvor først nogle i dag genkendelige skal anføres:

Av ⇒ *avs*

Op ⇒ *ops, opsedasse, opseda*

Nej ⇒ *nejs, niks*²¹⁰

Avs antages primært at udtrykke en lydsymbolsk bortjagen af smerte, men kun i ringere grad i kælede form til børn, der har slået sig en smule²¹¹. Her må man i dag sande, at formen enten benyttes netop til at formindske skaden og smerten hos børn, og i denne funktion er det en ren og skær diminution, eller også forlænges s-lyden og har karakter af medfølelse. *Opsedasse* og varianter som *opseda*, *ops* osv. høres i

²⁰⁷ Se afsnit 3.4.1.1.

²⁰⁸ Møller 1943: p. 30-31

²⁰⁹ Møller 1943: p. 29

²¹⁰ Møller 1943: p. 31-32

²¹¹ Møller 1943: p. 32-33

forbindelse med en hurtig, opadgående bevægelse, især når børn bevæges. Løftes et barn, eller skal det selv op på en forhøjning af en given slags, forekommer disse udtryk fra den voksnes side. Om den lange forms oprindelse nævner Møller den engelske variant *upsidaysi* og den bøhmiske *hoppedátsch*²¹², hvilke med stor vished kan siges at ligge til grund for den danske interjektion. Den sidstnævnte i eksemplerne ovenfor er ikke så udbredt længere, men kan udtrykke lidt usikkerhed om udfaldet eller i alt fald en ikke helt klar stillingtagen til spørgsmålet, hvor man i dag på denne måde oftere vil svare med *tjo* eller *tja* for *jo* eller *ja* og *nja* eller *njæ* for *nej*. Forskellige hilsener har også et s-mærke i en knap så formel form:

Goddag \Rightarrow *goddags*, *davs*

Hej \Rightarrow *hejsa*

Kortformen *davs* for *goddag(s)* er stadig hyppigt forekommende, men s'et optræder vel nærmest ikke mere på de længere former. *Davs* benyttes - ligesom *hejsa* også gør det - i uformelle sammenhænge og ligger derfor i forlængelse af kælenavnene. *Hejsa* ser ud til at være dannet på samme måde som den anden interjektion *hovsa* af *hov*, der mildner, undskylder eller sågar negligerer en fejl eller klodsethed fra sprogbrugerens side.

I dette foregående kapitel er en række suffikser på *-s* og *-se* blevet kortlagt og grupperet samtidig med, at deres sproglige funktion er forsøgt forklaret. Fælles for de fleste er, at de mestendels optræder i talesproget og enten i tale til eller om børn og dyr eller begreber i nær tilknytning til dem. Endvidere optræder selvfølgelig den enorme række hypokoristika i *proprier* og *appellativer*.

3.4.2. Diminutiver med -e

Proprier

I det følgende skal vi se nærmere på endnu en lang række *proprier*, der i deres kortform får endelsen *-e*, og enkelte *i*-endelser medtages også i denne kategori. I

²¹² Møller 1943: p. 32

afsnittet om proprierne på -se ses både typen, hvor døbenavnet ender på -s og derfor naturligt har fået en -se-endelse (fx Lars \Rightarrow *Lasse*), og de eksempler, hvor dannelsen er af samme art, men uden tilknytning til døbenavsformen (fx Flemming \Rightarrow *Flemse*). Disse har alle en egentlig -e-endelse, men er i nærværende opgave altså valgt adskilt fra disse hypokoristika med endelsen -e, hvor s'et overhovedet ikke er i betragtning. De kortnavne, der i dansk mest frekvent er brugt, siges at være de på to stavelser og med kort vokal i den første, trykstærke efterfulgt af dobbeltskrevet konsonant og slutteligt med diminutivsuffixet -e eller deslige dannede, hvilket her skal eksemplificeres:

Karl \Rightarrow *Kalle*

Valdemar \Rightarrow *Valle*

Poul \Rightarrow *Polle*

Jørgen \Rightarrow *Jønne*

Edith \Rightarrow *Ditte*

Kirsten \Rightarrow *Kitte*

Helga \Rightarrow *Helle*²¹³

Marie \Rightarrow *Misse*

Mathilde \Rightarrow *Mette*²¹⁴

Der er altså masser af eksempler på disse dannelser. En bemærkning skal knyttes til *Polle*, som i forbindelse med Sonofon-reklamefilm i 2001 gav hypokoristikonet offentlig opmærksomhed, og den lettere kiksede karakter har sørget for, at der i forbindelse med kælenavnet konnoteres noget bondsk. Utallige flere former end de nævnte eksisterer naturligvis, og ligesom hos de på -se dannede proprier er i dag mange af kortnavnene nu væsentligt mere hyppige end de oprindelige former. Se blot *Henriette* med 14930 mod kortformen *Jettes* 28660 forekomster i år 2000 i Søndergaards statistik og tilsvarende *Helga* med 18540 over for *Helle* med 37530 samt *Mathildes* blot 11730 i forhold til *Mette* med hele 44250, altså næsten fire gange

²¹³ Møller 1943: p. 47-48

²¹⁴ Søndergaard 2000: p. 94-95

så mange²¹⁵. Om *kortnavn* er den rigtige betegnelse for fænomenet, kan diskuteres, for *Helga* og *Helle* er på lige mange bogstaver, mens *Lasse* overhaler det oprindelige *Lars* i selv samme disciplin, så et kælenavn, hypokoristikon eller lignende er mere præcist dækkende over udtrykkets indhold.

Appellativer

Nogle appellativer, hvor enkelte er nævnt under substantiver med suffikset *-se*²¹⁶, benyttes også som hypokoristiske proprier:

Mand ⇒ *Mandse, Mande, Manni*

Dreng ⇒ *Dengse, Denge*

Gut ⇒ *Gutte*

Mor ⇒ *Muddi, Mutte*²¹⁷

Bedstemor, Bedstefar ⇒ *Bedste, Besse*

Oldemor, Oldefar ⇒ *Olde*

Frekvensen af ovenstående er noget begrænset, men især *Muddi* høres jævnligt endnu, og kommer af den fællesgermanske betegnelse for moder, som ses i det tyske *Mutter* og engelske *Mother*²¹⁸. *Bedste* og *Olde* er stadigvæk populære kælenavne for henholdsvis bedste- og oldeforældre, mens *Besse* har en negativ og nedsættende klang og vel kun ellers vil blive benyttet ironisk. Fælles for disse udtryk er, at de går på begge køn, og den fremhævede betydning i kortnavnene er alderen. Vi har også nogle kælenavne til primært børn og dyr med *-e*-endelsen:

²¹⁵ Søndergaard 2000: p. 104-109

²¹⁶ Se afnit 3.4.1.1.

²¹⁷ Møller 1943: p. 49-50

²¹⁸ Nielsen 2004: p. 287, Politikens Elektroniske Ordbog og Ordbog over det Danske Sprog

Trold ⇒ *Trolde*

Hund ⇒ *Hunde*

Føl ⇒ *Følle*

Høns ⇒ *Putte, Pylle*²¹⁹

Hvor *Trolde* er en betegnelse for enten en lille dreng eller en hund, er *Hunde* og *Følle* kun henvendt til dyret, og førstnævnte især til en hvalp, og *Følle* har sin oprindelse i gentagne kald til føllet. Kalde- eller lokkeord er også baggrunden for *Putte* og *Pylle*, som bruges til høns og andre fjerkræ, men en ung kvinde kan også blive tildelt et sligt hypokoristikon²²⁰. Denne sidste funktion er set i nyere tid benyttet i TV2's voksenjulekalender fra 1993, *Andersens Julehemmelighed*, hvor Søren Hauch-Fausbøll i rollen som familiens yndige datter har fået navnet *Putte*²²¹.

Vi kommer heller ikke uden om betegnelsen *Futte*, som såvel kan være en diminutivbetegnelse for fødderne, men i dyrenavngivningen kendes det også som hundenavn, hvor Garfields naive ven i den danske oversættelse må siges at være den mest kendte bærer af navnet. Det at *futte* betegner i øvrigt en bevægelse med små skridt, hvilket giver associationer til smålade og knap så adrætte hunde uden for megen iver, og verbet er desuden en del af *futtog*, hvor verbaltilføjelsen fremkalder en forestilling om et transportmiddel med hygge og alt andet end travlhed, når det futter igennem landskabet.

Nogle substantiverede adjektiver har vi kendskab til, men hvor enkelte ikke blot har endelsen -e, men derimod dannes med bestemthedsendelsen -en, skal de først behandles i denne gruppes afsnit. Dog har vi kælenavnet *Tykke* og af dette afledte *Tytte*²²², hvor især førstnævnte i dag frit kan benyttes til nært beslægtede eller gode venner i en spøgende tone, mens afledningen kommer af -tte-endelsen fra andre hypokoristika som *Nitte* af Niels, *Kitte* af Kristian og *Mitte* af Marie.

²¹⁹ Møller 1943: p. 49

²²⁰ Ordbog over det Danske Sprog

²²¹ www.dansktvofilm.dk

²²² Møller 1943: p. 49

3.4.3. Diminutiver med -en

I det følgende skal nogle diminutiver præsenteres, som i deres oprindelige, diminuerende form bliver udvidet med -en. Til at begynde med skal eksempler behandles, der får bestemthedsendelsen fra fælleskønnet påhængt, som det ses på disse adjektiver, der substantiveres:

Bitte ⇒ *Bitten*

Lille ⇒ *Lillen*²²³

Begge adjektiver udtrykker i forvejen noget mindre, og med bestemthedsudvidelsen bliver begge til proprier, hvor *Bitten* tidligere var kælenavn, men nu også findes som døbenavn. *Lillen* er derimod mindre hyppigt og findes nærmest kun i ældre kæleformer. Dog er det i nær relation til det efterstillede -lil(le), som senere skal være genstand for nærmere behandling²²⁴. Man kan sagtens forestille sig, at *Mandse* yderligere kan diminueres i formen *Mandsen* og tilsvarende med flere af de hypokoristika, der er dannet ud fra døbenavne. I forlængelse til disse kendes også en bestemthedsudvidelse, som dannes med brug af -pigen, -drengen, -bassen, -vennen osv. med personnavn som førsteled i dannelsen. Tiltales man med *Elsepigen*, *Mortendrengen* eller lignende, ligger der noget følelsesbetonet bag, og Møller kalder den efterhængte artikel et *affektsuffiks*²²⁵. Man kan hævde, at der fra sprogbrugerens side tales enten kælenavn eller medfølelse til vedkommende, der får affektsuffikset tilføjet sit navn eller kælenavn.

3.4.4. Diminutiver med -er

Substantiver

Også endelsen -er forekommer gerne i kælenavnenes verden, og hvor de på Møllers tid hovedsageligt forekom i københavnsk og i standardsproget²²⁶, lader det til, at de i dag er kendt af de fleste sprogbrugere. At dialekternes vokabular i takt med tiden og

²²³ Møller 1943: p. 49

²²⁴ se afsnit 3.4.7.

²²⁵ Møller 1943: p. 51

²²⁶ Møller 1943: p. 51

menneskets øgede mobilitet enten så småt uddør eller også optages i standardsproget findes flere eksempler på. Det velkendte *træls* forbindes med ”rigtigt” jysk, og det stammer da også fra Jylland, men faktisk har det været optaget i standardsproget og Retskrivningsordbogen siden 1965²²⁷. Derfor kan kælenavnene på -er sagtens være af københavnsk oprindelse og senere optaget i standardsproget, og navnlig de københavnske dialekter har de senere år været rigt repræsenteret i medieverdenen - inden for radio og tv blandt andet - og denne udvikling synes at kunne være medvirkende til at københavnske dialekttræk hurtigere og lettere optages i standardsproget af sprogbrugere fra andre regioner. For at vende tilbage til kælenavnene, gives her nogle eksempler, som alle lader til at have oprindelse i det samme: *Busser*, *Pusser*, *Nuser*, *Buller* og *Nuller*²²⁸ er kælede betegnelser i mere end én forstand, idet de har med den kropslige berøring at *nusse* osv. at gøre. *Nuser* er i øvrigt det danske navn for hunden *Snoopy* i serien *Radiserne*, mens *Buller* kendes fra navnet på Fjernsyn for dig-programmet *Bullerfnis*.

Nogle døbenavne får også -er som endelse i kæleformerne:

Jens ⇒ *Jenner*

Ib ⇒ *Ibber*

Kirsten ⇒ *Kisser*²²⁹

Henriette ⇒ *Henner*

Søs ⇒ *Søsser*

Ovennævnte er i dagens Danmark stadig aktuelle, og det er ikke svært at forestille sig analogidannede eksempler på samme endelse. *Søsser* kendes som både proprium og appellativ af *søster*, men resultatet er det samme. Kalde- og kælenavne til dyr er ofte - eller kan i alt fald være - sammenfaldende, hvilket er tilfældet i kattenavne som *Misser* og *Kisser*, og i særdeleshed når der uddeles ros til dyr, er der tendens til at bruge -er-suffikset. Se blot i de ikke sjældent forekommende udtryk *go' misser*, *go'*

²²⁷ www.nyeordidansk.dk

²²⁸ Møller 1943: p. 52

²²⁹ Møller 1943: p. 52

*hunder*²³⁰ osv., så dannelsen kendes også blandt kaldenavne til hunde. En lignende konstruktion findes også i kælede tale til børn eller måske den særligt udkårne, når man beder om et *kysser*²³¹ eller *nysser*, og der er altså her tale om et lille, beskedent kys.

Om disse suffiksdannelser med -er har forbindelse til udtrykket *guttermand*, kan man kun formode. Ifølge Ordbog over det Danske Sprog er det nært beslægtet med *gut*, men dannelsen antages at stamme fra det tyske *ein guter mann* (en god mand), og de andre med -er-suffikset dannede diminutiver kan altså være analogisk kreeret herudfra. Når netop talen falder på adjektiver med -er-suffiks, skal de naturligvis også behandles.

Adjektiver

En frækker fyr og *en slemmer dreng* er i dag ikke ukendte udtryk, som her vil blive set lidt nærmere på. Møller hævder, at den påhæftede suffiksendelse stammer fra lignende udtryk som *en hamper én*²³². Hvis endelsen er analogisk overført, kan det vel også stamme fra et lignende og i dag væsentligt mere udbredt udtryk som *en værre én*, som fonetisk set har samme endelse. Der er dog også stor sandsynlighed for, at dannelsen har forbindelse til den tyske adjektivbøjning af maskulinum, som det forklaredes med udtrykket *guttermand*. Såfremt adjektivet bliver brugt til at beskrive en persons egenskaber, er det oftest brugt i spøgende tiltale. Man kan også forestille sig konstruktionen benyttet i forbindelse med trøst: Eksempelvis *en dummer stol*, på hvilken et barn har slået sig. Diminutivfunktionen er i det første eksempel i relation til hypokoristiske tiltaleformer, mens der i det næste eksempel forsøges at formindske smerten ved det trøstende udtryk.

²³⁰ Møller 1943: p. 52

²³¹ Møller 1943: p. 53

²³² Møller 1943: p. 54

3.4.5. Diminutiver på -ken

En række danske substantiver stammer egentligt fra nedertysk, hvorfor de har suffikset *-ken*, der er en bibeholdt nedertysk diminutivform af *-chen*. At konsonanten *k* er at finde i stedet for *ch* skyldes den ikke gennemførte ”anden konsonantforskydning”. I udtryk som *frøken* og *lækkerbiskken* er diminueringen antageligvis til at gennemskue, mens udtryk som *hysken*, *sisken*, *øskken* samt *tallerken* og *nellige* faktisk også er at regne for diminutiver. De vil alle blive behandlet meget nærmere i forbindelse med påvirkningen fra tysk²³³.

3.4.6. Hypokoristiske suffikser

I det følgende skal vi se nærmere på en række hypokoristika, som er dannet med suffikset *-basse* samt de personbetegnende appellativer *-pige*, *-dreng*, *-moder*, *-fader* og *-mand*. Nogle af disse er kort blevet nævnt i forbindelse med substantiviske dannelser med suffikserne *-s* og *-se*²³⁴.

-basse

Indledningsvis om *-basse* skal kort berettes om ordbestanddelens øvrige forekomster og etymologi. En *basse* betyder oprindeligt et *lille svin*, og i særdeleshed stammer det fra vildsvinet, som i gammeldansk kaldtes *bassi*²³⁵. En *basse* refererer gerne til et dyr eller menneske med et velnæret korpus, og måske derfor er den relativt store bille skarnbassen navngivet med denne endelse. Der kendes også flere eksempler af mere eller mindre nedsættende karakter: *Vildbasse*, *Brumbasse*, *Spradebasse* og *Knurrebasse*²³⁶. Endvidere har der især i de sjællandske dialekter været tradition for at bruge *basse* synonymt for *hvedebolle* eller *kringle*²³⁷, og i dag kendes det i forlængelse af dette i standardsproget som betegnelse for et vel vilkårligt stykke *wienerbrød*. I denne forbindelse må sammenligningen være, at *bassen* er et stort, fedt

²³³ se kap 4

²³⁴ Se afsnit 3.4.1.1.

²³⁵ Politikens Politikens Elektroniske Ordbog

²³⁶ Møller 1943: p. 68

²³⁷ Ordbog over det Danske Sprog

stykke wienerbrød, og netop at en *basse* er relativt stor uanset hvilken, der tales om, må være fællesnævneren.

Kun brugt som kælede betegnelse findes *-basse* i anden brug end ovennævnte²³⁸. Til dyrene findes adskillige, som primært forefindes i dialekttegne, hvor de nære relationer til dyrene i landbruget danner grobund for kælenavne:

Gris ⇒ *Grisebasse, Gissebasse, Gyssebasse*

Føl ⇒ *Følbasse, Fylbasse, Kløjtebasse*

Kalv ⇒ *Kalvebasse*

Hund ⇒ *Hundsebasse*²³⁹

I tilfældene *hundsebasse, gyssebasse* og *gissebasse* bemærkes, at det er på *-se* endende diminutiver, der sættes på endnu en diminutivendelse.

Især drengbørn får kælenavne med endelsen *-basse*. Ualmindeligt er det slet ikke at høre *kælebasse*, der må være et hypokoristikon af *kæledægge*. Andre velkendte former er *dengsebasse* og *mandsebasse*, der ligesom ovennævnte dyreeksempler er dannet ved at føje *-basse* til en allerede eksisterende diminutivform. Herudover er *snuskebasse* en af moderen stadig yndet tiltale til barnet. *Snuske* i sig selv kan ligeledes bruges og har næppe noget med betydningen *snusket* at gøre. I stedet skal forklaringen nok nærmere findes blandt smaskelydene, som i hypokoristiske udtryk til børn og dyr dannes med s-lyden som ofte forekommende bestanddel²⁴⁰, og som synonym til *snut*, der hyppigst anvendes til kvinder eller børn. Ved siden af den primære brug til henholdsvis dyr og drengbørn kan dannelsen med suffikset *-basse* sekundært også bruges med samme formål af en kvinde til sin mand eller kæreste²⁴¹. Slutteligt om denne afledning skal nævnes, at den amerikanske tegneserie *Beetle*

²³⁸ Ordbog over det Danske Sprog

²³⁹ Møller 1943: p. 68-69

²⁴⁰ Se afsnit 3.4.1.1.

²⁴¹ Ordbog over det Danske Sprog og Møller 1943: p. 69

Bailey på dansk hedder *Basserne*²⁴². Om navnet skyldes det noget brogede persongalleri i militærtjenesten, som serien omhandler, hvor flere er lettere overvægtige og dovne, er kun en formodning, men en *basse* er normalt i soldatersprog en værnepligtig, der har overstået sin rekruttid.

-pige

Sammensætninger med *-pige* optræder overordentligt hyppigt i kælenavnene. Det er sådan set en utrolig levende dannelse, idet faktisk ethvert kvindeligt døbenavn kan sættes foran:

Jytte ⇒ *Jyttepige*

Lise ⇒ *Lisepige*

Henriette ⇒ *Henriettepige*

Hvor Møller udelukkende sætter kortere pigenavne foran suffikset²⁴³, bør der ikke være noget i vejen for at anvende længere af slagsen, som det er vist i det nederste af eksemplerne. Typen er i øvrigt nærmere behandlet i forbindelse med bestemthedsendelsen *-en*²⁴⁴. Eksempler på kortnavne sammensat med *-pige* ses i *Mussepige* og *Missepige*, mens *skattepige*, *nuttepige*, *tuttepige* osv. repræsenterer de foran denne endelse stillede kælenavne. En form for sammensmeltning - en form for kontamination - af personnavn i tiltale og appellativet brugt som apposition kan ligge til grund for dannelsen af denne og de andre appellativtyper, men samtidig er der også stor sandsynlighed for, at diminutivdannelserne med efterstillet appellativ er skabt analogisk²⁴⁵. Helt synonymt kan *-tøs* og jævnligere forekommende i bestemt form, *-tøsen*, bruges, og denne form vinder i dag indpas. På tilsvarende vis kendes tilbage fra folkevisetraditionen endelsen *-mår*, der betyder en *ung kvinde*²⁴⁶ og parallelt kan sidestilles med de her behandlede former.

²⁴² da.wikipedia.org

²⁴³ Møller 1943: p. 79

²⁴⁴ Se afsnit 3.4.3.

²⁴⁵ Møller 1943: p. 80

²⁴⁶ Ordbog over det Danske Sprog

-dreng

En form for diminutivsuffix er appellativet *-dreng* også. Som det også er tilfældet med *-pige*, kan *-dreng* stilles efter de fleste drengenavne og frekvent i bestemt form:

Morten ⇒ *Mortendreng*, *Mortendrengen*

Tommy ⇒ *Tommydreng*, *Tommydrengen*

Ib ⇒ *Ibberdreng*, *Ibberdrengen*

Dog er et navn som *Bo* ikke brugbart, og kun i tilfælde som med *Ib*, hvor det forekommer naturligt at indsætte en ekstra stavelse, fungerer enstavelsesnavne optimalt.

Blandt dyrene er den mest velkendte variant *Poppedreng* til en papegøje. På engelsk kendes tilsvarende eksempler med appellativer oprindeligt brugt som apposition. Sammensætningen med et kælenavn + *boy* kendes fra eksempelvis *Sonny Boy*, *Nelly Boy* og *Billy Boy*, og også i frisisk bruges endelsen *-boy* til at angive formindskelsesformer sammenstillet med egnavne²⁴⁷, som antages at være begrænset til personnavne.

-mor

Kvindenavne får ofte diminutivformer skabt ved at sammensætte dem med *-moder* eller i dag langt mere frekvent *-mor*. Utallige eksempler findes herpå, og enkelte gengives her:

Tove ⇒ *Tovemor*

Jytte ⇒ *Jytemor*

Især kendes kælede kortnavne, som i sig selv udtrykker diminution, også med denne endelse:

²⁴⁷ Møller 1943: p. 80

Ellen ⇒ Elle ⇒ *Ellemor*

Inger ⇒ Ingse ⇒ *Ingsemor*

Disse former konkurrerer side om side med *-pige*, men man forestiller sig en større hyppighed af *-pige* hos unge piger og unge kvinder, mens fødedygtighed oftest ligger i baghovedet, når *-mor* benyttes. Dermed langt fra sagt at de modsatte tilfælde ikke findes, for eksempelvis *Lillemor* findes også til små piger²⁴⁸ trods den jævnlige anvendelse til hustruen²⁴⁹.

-far

Sammensætninger med *-far* eller *-fader* er ikke nær så hyppige, som de hidtil omtalte personbetegnende appellativer. Dog kan man på samme måde danne former ud fra personnavne:

Erik ⇒ *Erikfar*

Ole ⇒ *Olefar*

Desuden findes der på samme måde hypokoristiske navngivninger efterfulgt af endelsen *-far*, men denne konstruktion er ikke særlig anvendt, men kan dog frit benyttes.

Helge ⇒ *Hellefar*²⁵⁰

Brugen af disse diminutiver er efter sigende mest rettet mod drenge, og den sekundære brug til voksne mænd²⁵¹. I forvejen er konstruktionen ikke så udbredt, og skulle mest være hjemmehørende i københavnsk, men i dag forestiller man sig bedre, at en mand bliver kaldt sådan. Ofte er tilfældet vel, at et foranstillet *far* sættes på

²⁴⁸ Møller 1943: p. 83

²⁴⁹ Se afsnit 3.2.1.1.

²⁵⁰ Møller 1943: p. 85

²⁵¹ Møller 1943: p. 83

personnavnet, så det nærmere ligner en titel, og de ovenstående eksempler vil da hedde *Far Ole* og *Far Erik*.

-mand

Slutteligt om disse appellativer skal *-mand* også nærmere behandles. Tænkeligt er det, at den begrænsede hyppighed ved de førømtalte dannelser på *-far* kan skyldes udbredelsen af de tilsvarende på *-mand*. Indledningsvis skal nogle af disse diminutiver med personnavne illustrere dette:

Hans ⇒ *Hansemand*

Frits ⇒ *Fritsemand*

Kalle ⇒ *Kallemand*

Peter ⇒ *Petermand*

Som det ses ved de første eksempler, indsættes en ekstra stavelse på enstavelsesnavne som Hans og Ib, mens eksempelvis Bo og Tom ikke fungerer i denne konstruktion. Også hypokoristiske navne får denne endelse:

Poul ⇒ Polle ⇒ *Pollemmand*

Ib ⇒ Ibber ⇒ *Ibbermand*

Eksemplerne her vil i døbenavsformen i kraft af kun at have en enkelt stavelse ikke virke med suffikset *-mand*, hvorfor endelsen stilles efter hypokoristikonet og derved danner et brugbart og udtaleligt diminutiv. De ovenstående er sammensat med personnavne, men kælede betegnelser som *Bassemand*, *Bamsemand*, *Dengsemand* osv.²⁵² findes også i stor stil. Slægtskabsnavne med *-mand* kendes som kælede betegnelse i *farmand* og *brormand* og vidner om en nær relation, som familiebåndet naturligvis er. Begge kan betragtes som egennavnslignende i tiltale, men de findes i såvel Retskrivningsordbogen som i alskens opslagsværker med ordenes betydning, og begyndelsesbogstavet er med småt. Når det bruges i tiltale, befinder substantivet sig

²⁵² Møller 1943: p. 71-72

mellem anvendelse som et egennavn eller på lige fod med appellativerne. At *brormand* kun bruges om den mindste dreng i søskendeflokken²⁵³, er i nutidig sprogbrug vel ikke tilfældet. Derimod høres det i flæng brugt om en vilkårlig bror, og den generelle brug i dag går på en dreng eller sågar en mand²⁵⁴. Møller angiver, at dette undertiden er voksnes tiltale til en fremmed dreng²⁵⁵, hvorfor det altså ikke nødvendigvis er et særligt følelsesbetonet diminutiv. *Farmand* bruges i dag måske spøgende, men især som en kærende betegnelse til eller om en far²⁵⁶, og frekvensen er bestemt til at få øje på, og både børnene og faderens hustru anvender det. I dyreverdenen kender vi fra sønderjysk *kokkemand*, som i dialekten efterhånden dog synes at have overtaget grundordet *hanes* betydning mere end den kærende. *Føllemænd* og det dobbeltdiminuerede *Følsemænd* for et føl optræder i flere jyske dialekter²⁵⁷, og det er let at tænke sig til nydannelser skabt på samme måde. At dyrene knyttes til et hankønsbetegnende appellativ kan skyldes, at arten har såkaldt mandlige egenskaber som fx tigreren og hunden²⁵⁸. Dog kan det absolut heller ikke udelukkes, at det har tilknytning til tysk, hvor de fleste dyr er maskulinum (fx *der Löwe*, *der Hund* og *der Tiger*).

Barnesprogsdannelser af stillingsbetegnelser har for så vidt også en dimension af hypokoristikon, når en doktor kaldes *doktormand*, som vel analogisk er dannet ud fra *købmand*, *mælkemand* osv., og også omvendt i voksnes sprogbrug til småbørn benyttes *langemand*, *bømand*, *bussemænd*, *tissemand* osv.²⁵⁹, hvorfor endelsen slet ikke er ukendt.

Det kan synes lettere mærkværdigt, at disse dannelser faktisk er diminutiver, idet de forekommer så tit især i talesproget. I dansk har vi ikke mange muligheder for at sætte deciderede diminutivsuffixer på ord og navne, så derfor dannes de gerne ved tilføjelse af i forvejen eksisterende ord, og ud over de i dette kapitel i forvejen nævnte

²⁵³ Møller 1943: p. 72

²⁵⁴ Den Danske Ordbog

²⁵⁵ Møller 1943: p. 72

²⁵⁶ Den Danske Ordbog

²⁵⁷ Møller 1943: p. 73

²⁵⁸ Møller 1943: p. 77

²⁵⁹ Møller 1943: p. 75

skal det kort siges, at eksempelvis *-troid*, *-skat* og *-snut* kan have samme funktion²⁶⁰. I de forskellige sammensætninger illustreres, hvor nemt appellativerne forbindes med bl.a. personnavne og hypokoristika, og derved skaber diminutiver.

3.4.7. Diminutiver med *-lil* og *-lille*

I forlængelse af de mange eksempler ovenfor med masser af appellativer og personnavne i forbindelse med diminutivdannelserne skal suffikserne *-lil* og *-lille* her behandles. Her er disse elementer nemlig også en væsentlig bestanddel. Denne dannelse virker forældet og forbindes primært med personer i folkeviser, og tidligere har det været en ret almindelig tiltaleform²⁶¹. I dag er den ikke at betragte som en levende dannelse, hvormed nye ord skabes, med mindre der er tale om yderst højtidelig sprogbrug eller spøgende, og sidstnævnte må antageligt være den mest plausible årsag til nutidige forekomster. Forskellen på de to suffikser er såmænd blot, at *-lil* er en kortform til *-lille*, så i størstedelen af tilfældene fungerer det ene lige så godt som det andet, ligesom det kan være tilfældet med *mor* og *moder*, *far* og *fader*, *bror* og *broder* osv. Det skal også berettes, at suffikset *-liden* har fungeret på samme måde, som de her behandlede²⁶², men de hører for det første det poetiske sprog til og optræder gerne i folkeviser, og for det andet ses det også hyppigt foranstillet, så her skal kun dets blotte tilstedeværelse nævnes.

Først og fremmest er pigenavne velegnede til at vedhænge suffikset, og det lader ikke til, at nogen navne egner sig dårligt hertil:

Tove ⇒ *Tovelil*, *Tovelille*

Gertrud ⇒ *Gertrudlil*, *Gertrudlille*

Else ⇒ *Elselil*, *Eselille*²⁶³

²⁶⁰ Møller 1943: p. 87

²⁶¹ Møller 1943: p. 111

²⁶² Ordbog over det Danske Sprog

²⁶³ Møller 1943: p. 110-111 og Ordbog over det Danske Sprog

På trods af de sjældnere forekommende suffikstilføjelser til drengenavne optræder de undertiden:

Stig ⇒ *Stiglil, Stiglille*

Find ⇒ *Findelil, Findelille*²⁶⁴

Nogle appellativer sammensat med *-lil* eller *-lille* kendes den dag i dag. *Barnlil* er i dag ikke særlig udbredt, men i Grundtvigs salme "Sov sødt barnlille" mindes vi om formen, og vel mest i lignende tilfælde anvendes det. Pluralisformen *børnlil* kan måske på grund af Anders And-bladene lettere nikkes genkendende til. Her kaldes Anders And's nevøer, Rip, Rap og Rup nemlig *børnlille* af slægtens ældre. Både *morlil* og *farlil* bruges lettere spøgende ægtefolk imellem, og tidligere har man også benyttet dem rettet til småbørn, endog i et irettesættende eller ligefrem truende leje, og dialektale kortformer som *molle* og *falle* eksisterer også²⁶⁵. *Pigelil* er en ej heller helt uddød tiltale til en lille pige, mens *broderlil*, *søsterlil* og *datterlil* derimod er af en noget tvivlsom udbredelse i nutidig sprogbrug. Møller angiver, at tiltaleformerne med *-lil* og *-lille* i dialekterne i særdeleshed forekommer i det jyske og oven i købet også til dyrene, men den generelle brug er dog på denne tid aftagende²⁶⁶, og den udvikling synes at være fortsat. På svensk spiller dette suffiks en langt mere betydningsfuld rolle i diminutivdannelserne i moderne sprogbrug end herhjemme, men brugen er den samme og gælder især appellativer, personnavne og også husdyr²⁶⁷.

At diminutivsuffikset er at betragte som en apposition til det substantiv (egennavn eller appellativ), det er efterhængt, frem for at have en attributiv funktion, skyldes angiveligt, at det efterstillede adjektiv, som *lille* nu engang er, skal opfattes som vokativ, altså tiltale, parallelt med det foranstående substantiv. Sådanne eksempler findes også i engelsk og tysk²⁶⁸. Man kan argumentere for, at adjektivet kan regnes for at være substantiveret på lige fod med adjektiverne i udtryk som *du søde*, *du*

²⁶⁴ Møller 1943: p. 111 i fodnoten

²⁶⁵ Møller 1943: p. 112

²⁶⁶ Møller 1943: p. 111

²⁶⁷ Møller 1943: p. 115-116

²⁶⁸ Møller 1943: p. 113

*milde, min kære*²⁶⁹ og så fremdeles. Denne tiltaleform er ganske hyppig nu til dags, og ej heller sjældent bliver på samme måde endnu unavngivne spædbørn kaldt *den lille*. Slutteligt om endelsen her skal bemærkes, at en sproghistorisk udvikling givetvis stammer fra egennavn + *lille* i tiltale (fx *Else! Lille!*), som sammensmeltet har gjort det efterstillede *-lille* til en slags suffiks. Samtidig har man ligeledes i tiltale kunnet benytte appellativer (fx *fader* og *pige*) i stedet for proprietierne. Endelsen har som sagt med tiden fået status som suffiks, og den egentlige adjektiviske funktion er blevet svækket betydningsmæssigt, mens en svækkelse i udtalen må have medført *-lille* kortformen *-lil* i forbindelse med betydningssvækkelsen²⁷⁰, som endvidere ses i de angivne eksempler *falle* og *molle* i det ovenstående.

3.4.8. Diminutiver på -ing, -ling og -ning

I det følgende skal vi se nærmere på en række ord med suffikset *-ing* samt *-ling* og *-ning* afhængigt af grundordets endelse. Det er langt fra alle ord med denne endelse, der skal opfattes som diminutiv, og inden vi når til sagens kerne, vil der for at belyse dette blive givet nogle eksempler herpå. *Alsing, færing* og *tøndring* er personbetegnelser, der angiver, hvor de kommer fra, og andre personer indbefatter eksempelvis *dronning, galning* og *arving*. *Regulering, kloning* og *udvikling* er substantiver, der betegner en proces eller verbalhandling, mens produktet af en sådan verbalhandling kan være *erfaring, opsparing* eller *forbedring*, og denne handling kan være udført af en *regering*²⁷¹. Da det nu er fastlagt, at mange ord med *-ing*-suffikset ikke har det fjerneste med diminutiver at gøre, kan vi gå videre til dem, som har.

Den første inddeling har med små genstande og mindre konkrete ting at gøre. De betegner en mindre del af noget større eller noget mindre end det, grundordet denoterer. I rigsmålet findes de langt fra i så høj grad som i dialekterne²⁷², men i et moderne samfund, hvor mennesker er meget mere mobile end tidligere, tager de også

²⁶⁹ Møller 1943: p. 114

²⁷⁰ Møller 1943: p. 114

²⁷¹ Politikens Elektroniske Ordbog og Den Danske Ordbog

²⁷² Møller 1943: p. 91

regionale udtryk med sig De første, der skal nævnes, udtrykker noget af ringe størrelse men af mere generel karakter:

Gnald ⇒ *gnalling*

Knald ⇒ *knalding*

Begge angiver ofte en stump eller et mindre stykke af noget og i særdeleshed madvarer. Fangede fisk, som i størrelsen ikke er tilstrækkeligt egnede som spisefisk kaldes også *gnallinger*, og denne diminutivform er såmænd stadig benyttet, mens den oprindelige form ikke længere anvendes. *Knald* kendes i denne betydning fra *sukkerknald*, så betydningen *et stykke* er slet ikke fremmed. *Knalding* har de samme egenskaber som *gnalling*, men er langt fra så udbredt. De begge kan også betyde *fåreekskrementer*, vel fordi de har størrelse som spejderhagl, og en lav person kan tillige få betegnelsen²⁷³.

Betegnelser i dialekterne

Ydermere kendes utallige eksempler fra de danske dialekter som betydningsmæssigt lægger sig op ad de ovenfor behandlede. På Sydfyn findes *gnatling*, *gnatninger* på Møn, i Vendsyssel *klattung* osv.²⁷⁴ Af andre småting, der overordnet også hører hjemme i denne kategori, og som også er hjemmehørende i dialekterne, har vi i vendsysselsk *slanting*, som er en mindre levning, og man kan med rette sige, at levning i sig selv har karakter af diminutiv. I nordsjællandsk kan *knotting* både være en lille rest af et garnnøgle og lommeuld, mens det lolland-falsterske *lunsing* kommer af en *luns* og betegner et stykke af en slags, som eksempelvis kan være et afflænset stykke kød. Oprindeligt ud fra verbet at *tandle* (at spise langsomt) kommer i sydfynsk *tandling*, som er en brødstump, et barn levner²⁷⁵. Nogle forskellige madretter og i særdeleshed bagværk skal også nævnes. En *pomling* er i Thy en lille, rund kage, en *strutting* er på Fyn et lille hvedebrød, mens der på Falster serveres en melvælling kaldet *pimsing*, hvor en lille og måske uregelmæssigt formet

²⁷³ Ordbog over det Danske Sprog og Jysk Ordbog

²⁷⁴ Espegaard 1972 bind 1: p. 155 og Møller 1943: p. 92, hvor der er flere eksempler.

²⁷⁵ Møller 1943: p. 92-93

suppebolle kan hedde *dralling* og *pebling*²⁷⁶. Omkring vejrfænomener har vi yderligere diminutiver, som kort skal opridses. Et regnskyl af kortere varighed og derfor relevant i diminutivsammenhæng kan på Sydvestsjælland hedde *dryssing*, på Lolland-Falster *drysling*, på Langeland *drasling*, på Sydfyn *dugning*²⁷⁷ og i Vendsyssel *bløding*²⁷⁸. De syddanske synes at være nært beslægtet med hinanden. Til slut inden for denne inddeling skal et blik kastes på relativt små ting inden for planteriget. I standardsproget har vi *stikling*, der er et lille skud fra en plante, og for en kvist, der er rigsmålets benævnelse for den mindste pind, har vi i sjællandsk og lollandsk *kvistling* og på Langeland *tvistling*. En pilekvist kaldes i nordsjællandsk *pistling* og i vendsysselsk *tinning* og *tønning*. Både på Sjælland og i Jylland kan *pibling* angive nogle små æbler, og det lollandske *gnaldring*, der bestemt er i relation til *gnalling* ovenfor, kan betegne disse samt andre mindre frugter. *Nøsling* og *nysling* kendes for en lille nød og er dannet med nød + s + ling, hvor d'et bliver stumt i sammensætningen²⁷⁹. Anemoning fungerer for Anemone på Sjælland, og bær kan med deres ringe volumen også inddrages her i afsnittet. *Revling*, *krøsling* og *krøsingbær* skal nævnes, mens blåbær mange steder i Jylland genkendes som *linding*. Multebær hedder *hjørtling* ved Viborg og sydøst for Aalborg *jovting*, hvis bærret er halvmodent, og *svatting* hvis det er modent, hvorfor det dermed angiver den sorte farve²⁸⁰.

Personer

Den næste gruppe indeholder ord på *-ing* og især her også *-ling*, som angiver små mennesker. Ganske hyppige og stadigvæk befindende sig i standardsproget er udtryk som *mandsling* og *pusling*, der begge betegner en person af ringe størrelse. Begge kan benyttes i nedsættende sprogbrug, men sidstnævnte bruges nu til dags stort set kun hypokoristisk²⁸¹. I dag kendes *pusling* blandt andet også fra Mickey Mouse-historierne, hvor Mickey er oppe imod slyngelduen Frits Farlig og Puslingen.

²⁷⁶ Møller 1943: p. 97

²⁷⁷ Møller 1943: p. 98

²⁷⁸ Espegaard 1972 bind I: p. 83

²⁷⁹ Sammenlign med tysk "*Nüsslein*"

²⁸⁰ Møller 1943: p. 95-97

²⁸¹ Politikens Elektroniske Ordbog, Ordbog over det Danske Sprog og Den Danske Ordbog

Sidstnævnte er ikke større end, at han kan ligge i en barnevogn, så at sige, at han er en gnom, er ikke helt ved siden af. Endvidere har vi *rolling* og *yngling* - ej at forveksle med *yndling*, der angiver en favorit eller kæledægge, og som hører til den indledningsvis nævnte persongruppe på *-ing* - og disse førnævnte diminutiver angiver en lille dreng og en ung mand, så i det ene tilfælde går diminutionen på størrelse og i det andet på alder. Dialektale udtryk for det samme med dette suffiks findes i flæng. I vendsysselsk er en *vipping* et nyfødt barn, angiveligt dannet af det fra samme område stammende verbum *vippe*, der betyder at *pippe*, som fugleunger gør²⁸². På Skanderborgeggen kan et lille barn kaldes en *poltring*, og også dette udtryk er skabt af et verbum. At *poltre* angiver småbørns puslen og løben omkring, og substantivet forbindes altså med denne ageren. De sidste eksempler gives i det nordsjællandske *pogsling*, som er en direkte diminution af det gammeldags udtryk *pog*²⁸³ for en dreng, mens en knøs diminueres til en *knøsing* på Lolland-Falster²⁸⁴. Generelt lader det til, at den nedsættende karakter, nogle af disse dannelser har, kan ses i forlængelse af andre negativt ladede personbetegnelser som *kæltring*, *usling* og *kælling*, hvor sidstnævnte er en slags diminutiv og afledt af *karl*²⁸⁵. Imidlertid er listen af *-ing*-diminutiver med kælede følelsesbetoning ikke uden betydning. Af appellativerne dannes *mandseling*, *drengseling* - bemærk dobbeltdiminueringen - og *vensing*, mens et *nus* bliver til *nusling* og *nussing*, hvor det sidste dog i mønsk har en helt anden mening og siges om ubegavede personer²⁸⁶.

Dyr

En forholdsvis stor del af diminutiverne på *-ing* skal findes blandt de små dyr. Vi lægger ud med en række fiskenavne, og mens *brisling*, *grundling*, *strømming*, *smerling* og *kutling* hører blandt de mindre fisk, er *fjæsing*, *hvingling*, *ising* og *stalling* relativt noget større. Blandt disse officielle fiskenavne må det antages, at diminutivfunktionen forklares ud fra, at fisk er små dyr set i forhold til andre

²⁸² Espegaard 1972 bind IV: p. 290

²⁸³ Ordbog over det Danske Sprog

²⁸⁴ Møller 1943: p. 99-100. Se endvidere utallige flere eksempler p. 99-101

²⁸⁵ Politikens Elektroniske Ordbog, Ordbog over det Danske Sprog og Den Danske Ordbog

²⁸⁶ Møller 1943: p. 101-102

dyregrupper, idet ikke kun de små fisk har dette suffiks. Rundt i landet findes også egnsbestemte navngivninger. *Silding* for småsild i bl.a. Limfjordsområdet²⁸⁷, ved Holstebro kendes en lille ål som en *kriling* og hundestejlen får suffikset vedhæftet og hedder på Lolland-Falster (*hunde*)*stejling*²⁸⁸, og denne art er i forvejen blandt de mindste herhjemme. Blandt fuglene har vi i standardsproget nogle stykker, som her skal behandles. En *atling* er den mindste i et kuld eller en såkaldt efternøler²⁸⁹, og derfor har den lille and fået dette navn. *Værlinger* dækker over en spurvefamilie, og hvorvidt suffikset skyldes størrelsen, kan der kun gættes på. De nok mest anvendte tilfælde finder vi hos dyreungerne af and, høne og gås, nemlig *ælling*, *kylling* og *gæsling*. Hyppigheden skal findes hos dyrenes tilsvarende i både landbruget og i den danske natur. *Ælling* stammer fra svensk dialekt og er en diminutivform af *and*. En *kylling* har nært slægtskab med det tyske *Küchlein*, som ligeledes er en diminutivform. Angiveligt har dannelsen sin oprindelse i onomatopoietikonet *kykkeliky*, som det lyder, når hanen galer. *Gæsling* er dannet af pluralisformen af *gås* + diminutivsuffikset *-ling*. Af andre dyreunger skal *killing* nævnes, som både kan være kattens, tigerens, harens og kaninens afkom. Ordet er dog diminutiv til *kat* og kan spores tilbage til det urnordiske *kattulingaR*, senere det oldnordiske *keltlingr* og inden den nutidige variant også *kælling*²⁹⁰. Også det i dag forældede *mysling* for museunge er bestemt diminutiv²⁹¹.

Endnu nogle dyr, som dog ikke har med unger at gøre, er spændende at betragte. *Grævlingens* navn er en afledning af verbet at *grave*, og det er netop det, den gør, når den bygger sin hule. Noget mere usikker er oprindelsen til *musling*, men et realistisk om end ad omveje fremkommet bud er, at diminutivet til det latinske *mus* (mus), *musculus*, som hos os har givet navn til musklerne efter ligheden mellem muskler

²⁸⁷ Espegaard 1972 bind III: p. 246

²⁸⁸ Møller 1943: p. 102-103

²⁸⁹ Ordbog over det Danske Sprog

²⁹⁰ Kilderne til de her behandlede dyrebetegnelser findes i Ordbog over det Danske Sprog, Den Danske Ordbog og Politikens Elektroniske Ordbog under de respektive navne.

²⁹¹ Ordbog over det Danske Sprog

med sene og mus med hale²⁹², er et vigtigt element i *muslingens* navngivning. Den har nemlig en stærk lukkemuskel, hvorfor koblingen er tænkelig.

Kælenavne til husdyrene går heller ikke fri i denne inddeling. Diminutivformer findes i stor stil, og til lammet er *lamsing*, til føllet *følsing* og *følling*, til grisen *gissing*, til hunden *vapsing* og *hundsing* samt til katten *missing* og *kissing* eksempler på dette²⁹³. Kort sagt er de tidligere præsenterede kæleformer til dyrene her de samme, hvor blot suffikset er forandret. Muligheden for at danne denne slags er afgjort til stede, men rent faktisk er populariteten i moderne sprogbrug herhjemme ikke let at få øje på. Tager vi herimod et blik i Sveriges retning, findes her adskillige tilfælde med hypokoristika med *-ing*-endelsen, hvorfor suffikset her må antages at besidde nogen produktivitet²⁹⁴.

3.4.9. Fremmedsuffikser

I det følgende skal nogle fremmedordssuffikser nærmere belyses. Nogle vil endog være at opfatte som låneord, men det er der ikke skelnet imellem. Hovedsagen her er at klarlægge de forskellige suffikser og ikke at vurdere deres evne til at tilpasse sig det danske sprog. De er inddelt efter herkomst og dernæst suffiks. Rækkefølgen er her vendt om, så diminutivet kommer først, hvorfor pilen også har skiftet retning i eksempellisterne. I mange tilfælde er det oprindelige ord, hvorfra diminutivet stammer ikke kendt i dansk, hvorfor det er angivet i dets oprindelige form med en i parentes angivet oversættelse så vidt muligt. I visse eksempler (fx *lorgnet*) betegner ordet i forvejen noget diminutivt på originalsproget, men hvor stavemåden er tilpasset dansk. Her er eksemplerne placeret sammen med dem, der har originalsprogets diminutivsuffix, idet inddelingen går efter disse.²⁹⁵

²⁹² Den Danske Ordbog

²⁹³ Møller 1943: p. 105-106 og 108

²⁹⁴ Møller 1943: p. 108

²⁹⁵ Eksemplernes herkomst og betydning er fra Den Danske Ordbog og Politikens Elektroniske Ordbog

De franske diminutivsuffixer -et, -ette og -el

-et

cigarett ← cigar

tablet ← tabula (tavle)

tableau ← tabula (tavle)

soklet²⁹⁶ ← sok

lampet²⁹⁷ ← lampe

-ette

lorgnet ← lorgnette (lille kikkert)

courgette ← courgette (lille græskar)

pianette ← piano

pipette ← pipe (pibe)

statuette ← statue

toilette ← toile (dug, linnedstykke)

cuvette ← cuve (kar, tønde)

burette ← buire (kande)

-el

bordel ← bordel (lille hytte)

I forbindelse med det franske *-el*-suffix skal også en variant nævnes, der er derivedet af det tilsvarende tyske:

stängel ← stang

²⁹⁶ Dansk diminutiv med det franske suffiks

²⁹⁷ Dansk diminutiv med det franske suffiks

En *stængel* kan betegnes som en lille stang, og det interessante i nærværende opgaves sammenhæng er, at diminutivformen angives med omlyd ud over suffikset, hvorfor det yderligere omtales i forbindelse med sammenligning af tysk og dansk²⁹⁸.

De italienske diminutivsuffikser -etto, -etta, -ello og -ella

-etto

klarinet ⇐ clarinetto ⇐ clarino (trompettype)

allegretto (adv.) ⇐ allegro (hurtigt)

libretto ⇐ libro (bog)

-etta

operette ⇐ operetta ⇐ opera

lametta ⇐ lama (klinge)

kassette ⇐ cassetta ⇐ cassa (kasse)

novellette ⇐ novelletta ⇐ novella (novelle)

-ello

cello ⇐ violoncello ⇐ violone (kontrabas) ⇐ viola (bratsch)

-ella

bagatel ⇐ bagatella

mozzarella ⇐ mozza (ostebid)

citadel ⇐ cittadella (borg) ⇐ citta (by)

sardel ⇐ sardella ⇐ sarda (af Sardinien)

fontanelle ⇐ fontanella ⇐ fonte (kilde)

frikadelle ⇐ fritella (en slags æbleskive)

²⁹⁸ Se kapitel 4

De latinske diminutivsuffixer -lum, -lus, -la, -ella og -ille

-lum

kastel \Leftarrow castellum \Leftarrow castrum (skanse, lejr)

fennikel \Leftarrow foeniculum \Leftarrow foenum (hø)

-lus

bacille \Leftarrow bacillus \Leftarrow baculum (stav)

artikel \Leftarrow articulus \Leftarrow artus (led)

-la

partikel \Leftarrow particula \Leftarrow pars (del, part)

aurikel \Leftarrow auricula (lille øre)

novelle \Leftarrow novella \Leftarrow novus (ny)

libelle \Leftarrow libella \Leftarrow libra (vægt, vægtskål)

paella \Leftarrow patella (lille pande)

De spanske diminutivsuffixer -illa og -ille

-illa

cedille \Leftarrow zedilla \Leftarrow zeda (z)

eskadrille \Leftarrow escuadrilla (lille eskadre)

kvadrille \Leftarrow cuadrilla \Leftarrow cuadro (fire, firkantet)

flotille \Leftarrow flotilla \Leftarrow flotta (flåde)

banderilla \Leftarrow bandera (flag)

guerilla \Leftarrow guerra (krig)

kamarilla \Leftarrow camarilla \Leftarrow camera (værelse)

tortilla \Leftarrow torta (tærte, kage)

4. Sammenligning af diminutiver i tysk og dansk

Efter nærmere at have stiftet bekendtskab med de to sprogs diminueringsmuligheder skal i dette kapitel undersøges, dels hvorvidt anvendelsen af diminutiverne kan sammenlignes, og dels hvilke øjensynlige ligheder i diminutivformerne, der forekommer de to sprog imellem. Herunder er det naturligvis interessant at se nærmere på, om nogle former direkte er optaget i det ene sprog fra det andet.

I tysk bruges diminutiverne til at formindske grundord, i hypokoristika, pejorativt eller neutraliserende. Det samme er gældende for anvendelsen i dansk, hvor den neutraliserende brug kan siges at findes i form af eufemisme, men ydermere kan den oven i købet også bruges til at udtrykke beskedenhed og høflighed med.

At *-lein*-suffikset i særdeleshed hører hjemme i det poetiske sprog, kan overføres direkte til brugen af *-lil* i forbindelser med fx folkeviser, hvor appellativer og proprier får denne endelse.

Diminutiver blandt substantiverne er i begge sprog mest frekvente, og de dannes rigt både i forbindelse med appellativer og proprier. Som det flere steder er fastslået, forbindes diminutiverne primært med formindskelse af et grundord, som ligeledes i langt de fleste tilfælde er et substantiv.

Pluralisformen *Kinderchen* findes nøjagtigt på samme måde i diminutivformen *børnlil(le)*.

Brugen af appellativ sammensat med diminutiv ses i adskillige udtryk som *mandse* og *dengse* samt *Männlein* og *Muttchen*. Pluralisformen *Kinderchen* findes nøjagtigt på samme måde i diminutivformen *børnlil(le)*, og både dannelserne med appellativer og proprier kan fortsættes nærmest i uendelighed. *Manni* og *Mutti* viser eksempler på appellativer med *-i*-suffiks i begge sprog. Såvel danske som tyske fornavne til begge køn kan dannes hypokoristisk med denne endelse, som det ses i henholdsvis *Jensi* og *Hansi*. Der er dog generelt en klar overvægt af *-(s)e*-suffikser i dansk, mens *-i* danner

de fleste derivationer i tysk. Dette ses let i kortformer af egennavnene *Lisse*, *Kisse*, *Flemse* og *Gusse* over for *Rudi*, *Harti*, *Wolfi* og *Gitti*.

Der er utallige diminueringer i begge sprog, der omhandler kælenavne og tale om og til børn og især for dansks vedkommende også dyr. Overordnet kan det siges, at hvor *-se* i dansk danner diminutiver i flæng især angående hypokoristika til børn, dyr, appellativer og proprier, danner tysk de tilsvarende på *-i*.

Den pejorative brug af *-ling*, som ses i *Schreiberling* og *særling*, findes i begge sprog, mens dyreungernes navne er forbeholdt dansk.

En lang række fremmedsuffikser forefindes både i tysk og dansk. Således har vi *Zigarette* > < *cigaret*, *Bagetelle* > < *bagatel* og *Violine* > < *violin*, hvor stavemåden tilnærmelsesvis er ens, og *Petitesse*, *Meteorit* og *Novelle* med ens stavemåde ud over, at substantiverne på tysk skrives med stort begyndelsesbogstav.

I dansk findes masser af præfiksdannelser og sammensætninger med *lille*, *bitte* og *små*, og det tyske adjektiv *klein* formår også at diminuere substantiver. Ligeledes kan *kort* og *kurz*, *svag* og *schwach*, fremmedmorfemerne *Mini-*, *Mikro-* og *Liliput-*, på dansk *lilleput*, samt substantiverne *dværg* og *Zwerg* danne substantivdiminueringer i begge sprog.

Når der i adjektiverne i tysk bruges former som *rötlich*, *bräunlich* osv., gives der samme semantiske indhold som de danske *rødset* og *brunset*, men vel også *rødlig* og *brunlig*, der minder mere om de tyske udtryk, kan anvendes.

Hvor flere tyske verber udtrykkes diminutivt med *-l-*, kan der ofte i dansk laves en tilsvarende indholdsmæssig variant med et præfikslignende *små-* som i:

köcheln > < *småkoge*

nieseln > < *småregne*

hüsteln > < *småhoste*

Blandt interjektionerne findes i begge sprog mulighed for en diminuerende hilseform. *Davs* eller *goddags* bruges hyppigt i dansk, og i tysk kendes *Tschüschen* og *Hallöchen* som mulige ditto.

Påvirkning fra tysk i danske diminutiver

Historisk set ved vi, at hovedparten af de i det danske standardsprog forekommende låneord fra tysk er integreret fra nedertysk i middelalderen²⁹⁹, så forekomster især fra nedertysk er forventelige.

Om *-ing* som diminutiv, der forekommer i mecklenburgsk såvel som i dansk, gensidigt har påvirket de to sprogområder, kan kun gættes på. Selv samme suffiks brugt med diminutivbetydning findes også i blandt andet vestslavisk og oldengelsk, så oprindelsen kan ikke siges med sikkerhed. Dog tyder dette på, at der har været en betydelig påvirkning landende omkring Nord- og Østersøen imellem.

Omlyden, som rigt ses i de tyske diminutiver, er i dansk kun fundet i disse to tilfælde, som er direkte sammenlignelige med de tyske pendants:

stang ⇒ *stængel* > < Stange ⇒ *Stängel*³⁰⁰

krumme ⇒ *krymmel* > < Krume ⇒ *Krümel*

Ligesom ovennævnte eksempler på *-el* kunne spores direkte i det tyske, oprinder disse i nutidigt dansk eksisterende substantivers endelser i det nedertyske diminutivsuffiks *-ken*:

Frøken er en naturlig diminuering af *frue*, og udtrykket er sammensat af det middelnedertyske *vrouwe* (frue) samt suffikset *-ken*³⁰¹. Det er direkte sammenligneligt

²⁹⁹ Den Danske Ordbog

³⁰⁰ Deutsches Wörterbuch

³⁰¹ Den Danske Ordbog, Ordbog over det Danske Sprog og Politikens Elektroniske Ordbog

med det standardtyske *Fräulein*, om end formen minder mere om det mindre hyppige *Fräuchen*.

En *lækkerbischen* er direkte oversat en lille og lækker bid, og ordet kommer af det tidligere omtalte *bisschen*. Førhen er ordet sågar blevet stavet med *d*, så *bid* har været en synlig del af ordet.

En ældre betegnelse for en lille rønne er *hysken*, der stammer fra det tyske *Häuschen*³⁰². Den danske variant bruger den fra nedertysk kendte *-ken*-diminuering, og i forhold til grundordet *hus* er der omlyd, som kendes fra tysk.

I fugleverdenen findes en *sisken*, og denne betegnelse er ligeledes hentet fra nedertysk, hvor formen *Siseken* er tilskyndet af et slavisk onomatopoietikon fra fuglens kald³⁰³.

Endnu en fra nedertysk oprindende diminutivform skal nævnes. Her er der tale om en *øskén*, som er en lille skrue eller ring beregnet til at fæstne noget. Ordet er fra nedertysk, hvor *Ösken* er en diminutivform til *Ose*, der er et greb eller håndtag³⁰⁴. Derfor kan en øskén med rette kaldes et lille greb eller håndtag.

Nellike har kun *-ke* som suffiks, men efter ligheden mellem frøene fra planten og søm, er ordet taget fra *Negelken*, en diminutivform til *Negel* (søm, negl)³⁰⁵.

Slutteligt skal en *tallerken* omtales. *Teller* er den tyske betegnelse for en sådan, og ligheden er slående, når *-ken*-suffikset påhænges. Således har vi ordet fra den tyske diminutivform *Tellerchen* med nedertysk endelse³⁰⁶.

³⁰² Ordbog over det Danske Sprog og Politikens Elektroniske Ordbog

³⁰³ Ordbog over det Danske Sprog, Den Danske Ordbog og Politikens Elektroniske Ordbog

³⁰⁴ Den Danske Ordbog og Politikens Elektroniske Ordbog

³⁰⁵ Den Danske Ordbog og Politikens Elektroniske Ordbog

³⁰⁶ Deutsches Wörterbuch, Den Danske Ordbog og Politikens Elektroniske Ordbog

Som det er tydeliggjort i ovenstående eksempler findes nogle i dansk mere eller mindre frekvent anvendte substantiver, som i deres oprindelige, nedertyske forekomst er diminueret. Denne form er bibeholdt i de danske låneord, men semantisk er det kun *frøken* og *lækkerbisknen*, der reelt set kan anskues sådan.

5. Oversættelser

5.1. INDLEDNING

I dette kapitel skal diminutiverne, som er blevet behandlet i de forrige kapitler, anskues i praksis. Det er tidligere fastslået, at eventyrgenre er rig på diminutiver, så derfor er det et naturligt valg at se nærmere på vilkårene for oversættelse af diminutiver i denne genre. Tre af Grimms eventyr, nemlig *Das tapfere Schneiderlein*, *Aschenputtel* og *Schneewittchen*, er udvalgt, og bevidst er det, at historien om den klejne skrædder samt Snehvide og de syv små dværge er heriblandt. Det formodedes nemlig, at der i form af karakterer i eventyrerne af ringe størrelse ville være større sandsynlighed for, at diminutiver ville forefindes i de danske oversættelser.

For at gøre nærværende empiriske materiale mere generelt skal to oversætters udgaver undersøges. Anine Ruds oversættelser er alle fra 1970'erne, mens Villy Sørensens er fra 1995. En væsentlig betragtning er endvidere, at Ruds udgaver optræder i en rigt illustreret bog, hvorfor der foranlediges til at tro, den appellerer særligt til børn. Navnlig med tanke på Møllers opfattelse, at der i tale med børn og om for børn relevante ting, kunne der måske derfor forventes en vis mængde diminutivformer i denne danske udgave. Rud er i øvrigt bekendt med at oversætte litteratur henvendt til børn, hvor Pippi Langstrømpe eksempelvis er iblandt. Sørensen er dansk filosof og forfatter, og han har ligeledes erfaring med at skrive til den yngre målgruppe. Der er selvfølgelig hos dem begge tale om oversættelser og ikke genfortællinger.

Generelt om undersøgelsen skal yderligere et par kommentarer knyttes. Ord, der i leksemformen har diminutivsuffix, som altså ikke længere er at regne for en diminuering, bliver ikke betragtet som diminutiver, hvorfor de ikke er medtaget i optællingen. Det vedrører blandt andet *Mädchen* og *Eichhörnchen*. Hvilke bevæggrunde og forudsætninger for at oversætte eventyrene Rud og Sørensen har haft, vides ikke, men i diskussionen og bearbejdelsen af materialet vil der tages udgangspunkt i at få oversat diminueringerne så tekstnært som muligt og med

baggrund i teorien om diminutivdannelse belyse, hvorvidt en dansk pendant til den tyske er mulig.

5.2. DAS TAPFERE SCHNEIDERLEIN

Det første eventyr, som skal undersøges, er *Das tapfere Schneiderlein*.

Grimms tyske version:	Anine Ruds oversættelse:	Villy Sørensens oversættelse:
Schneiderlein x 32	skrædder x 29 lille skrædder x 1 han x 2	skrædder x 30 lille spinkel skrædder x 1 han x 1
Lämmerschwänzchen	halen på et lille lam	lille lammehale
Männlein	troede ikke sine egne øjne	tiltro den lille mand noget sådant
Erpelmännchen	lille hanekylling	hanekylling
Stückchen	(sætning udeladt)	det
Liedchen	nok så muntert	visen
Weilchen	det varede ikke længe	inden længe
Vöglein	fugl	fuglen

Hovedpersonen *das Schneiderlein* forekommer naturligvis adskillige gange, og indledningsvis skal belyses, hvorledes den oprindelige diminutiv gengives i dansk. Første gang, han præsenteres i fortællingen, oversættes *-lein*-suffikset med henholdsvis *lille skrædder* og *lille spinkel skrædder*. I dansk kan der sagtens diminueres hypokoristisk med *lille*, når ikke der er tryk på adjektivet³⁰⁷, hvilket netop heller ikke er tilfældet hos sidstnævnte. Trykket er nemlig flyttet til det af Sørensen frit tilføjede *spinkel*. I tysk er denne type ikke særlig velegnet, idet noget småt primært udtrykkes gennem et modificeret suffiks³⁰⁸ og ikke gennem adjektiver, der giver en semantisk forskel³⁰⁹. I enkelte tilfælde omskrives appellativet til et personligt pronomen, hvilket virker yderst fornuftigt i eksemplet ”*Und in der Hast schnitt sich das Schneiderlein einen Gürtel*”³¹⁰. Ud over at påpege, at langt størstedelen af de efter den korte præsentation forekommende oversættelser af *Schneiderlein* ender i de

³⁰⁷ Se afsnit 3.2.1.

³⁰⁸ Se kapitel 2.1.

³⁰⁹ Eksempelvis *kleines haus* > < *Häuschen*

³¹⁰ Bilag 1

danske udgaver uden diminuering, skal en bemærkning falde omkring Rud. Et pronomen, *es*, i originalteksten gengives nemlig hos hende med *lille skrædder*.

Halen på et lille lam er nok ikke den korrekte betydning af *Lämmerschwänzchen*, hvor Sørensen nærmere har fat i det rigtige med *lille lammehale*. *Lille* er hos Rud igen en bestanddel af oversættelsen af *Erpelmännchen*, og ellers er de to enige om brugen af *hanekylling*, der er en velvalgt tolkning, idet diminutivet bestemt er anvendt i pejorativ brug af kæmpen til skrædderen. Fuglebilledet er bibeholdt, og der er samtidig anvendt et *-ing*-suffiks, som dog er en i forvejen eksisterende leksemdel af *kylling*, men som dog i forbindelse med dyreunger angiver noget mindre³¹¹. *Spradebasse* ville med sin *-basse*-endelse semantisk dække over det samme som *hanekylling*, nemlig en ung mand, der vigter sig og fører sig frem uden berettigelse, og ligeledes ville diminutivsuffikset bevares. Dog vil overførslen af den figuriske fugleillustration fra andrik til kylling ikke i et sådant tilfælde blive mistet.

Såvel ved *Männlein* som ved *Stückchen* kommer de to oversættere mere eller mindre til kort. Ved førstnævnte omskrives sætningen, så Rud helt omgår substantivet, mens Sørensen forsøger at holde *lille mand* inden for diminueringerne i sin sætningsomskrivning. ”*Wie gefällt dir das Stückchen, Kamerad?*”³¹², siger skrædderen efter at have imponeret med sin styrke og sine kasteevner, og hos Rud udelades sætningen helt, mens Sørensen nøjes med pronominet *det*. Et mere tekstnært alternativ kunne være *sådan et kunststykke*, eftersom grundordet vil blive oversat, mens suffigeringen i tysk er vanskelig at videreføre. Beskedenhed er ikke ligefrem benyttet, så man kan hævde, at det lidt overlegne element er tegn på pejorativ brug. Det samme gør sig gældende ved *Vöglein*, som enhjørningefangsten kaldes. De danske oversættelser bruger *fugl*, og ordvalget i sig selv konnoterer, at der er tale om et bytte, der har krævet en bemærkelsesværdig lille indsats, så derfor kan det diskuteres, om der er brug for yderligere diminuering, end originalteksten besidder.

³¹¹ Se afsnit 3.4.8.

³¹² Bilag 1

5.3. ASCHENPUTTEL

Det næste eventyr, hvis oversættelse skal afdækkes, er *Aschenputtel*.

Grimms tyske version:	Anine Ruds oversættelse:	Villy Sørensens oversættelse:
Töchterlein	datter	datter
Tüchlein	tæppe	klæde
Vöglein x 5	fugl x 3 små fugle x 2	fugl x 5
Täubchen x 8	duer x 8	duer x 8
Turteltäubchen x 4	turtelduer x 4	turtelduer x 4
Töpfchen x 2	dåsen x 2	krukken x 2
Kröpfchen x 2	kråsen x 2	skrutten x 2
Körnlein	linser	frø
Köpfchen x 2	hovedet x 2	hovedet x 2
Bäumchen x 4	træ x 4	træ x 4
Öllämpchen	olielampe	olielampe
Hasselbäumchen x 5	nøddetræet x 4 træet x 1	hasseltræet x 5
Kittelchen x 2	kjole x 2	kittel x 2

Som det er omtalt og diskuteret tidligere³¹³ er flere danske diminutiver på *-lil* forældet og ikke særlig udbredte i moderne sprogbrug. Imidlertid er endelsen anvendelig i forbindelse med poetisk sprog, hvorfor den måske havde tilføjet den diminuerende funktion. Dog ville *datterlil* være klart at foretrække, hvis det havde optrådt i direkte tiltale eller som egennavnslignende appellativ, men da det ikke er tilfældet her, vil en sådan variant måske se for konstrueret ud.

Et hurtigt overblik over skemaet ovenfor viser, at hyppigheden af diminutiver på dansk langt fra står mål med rigdommen i den originale tyske tekst. Kun hos Rud benyttes i to tilfælde *små fugle* om pluralisformen *Vöglein*. De store forskelle på oversættelserne herudover er der ikke på nær ordvalget ved ord som *Kittelchen*, *Körnlein* og *Tüchlein* samt, men udfaldet ændrer i ingen af tilfældene noget i diminutivhenseende.

³¹³ Se 3.4.7.

Man kan med rette sige, at de mange substantiver, der i tysk diminueres i *Aschenputtel*, oftest ville kunne gengives i dansk med et adjektivisk foranstillet *lille* eller *små* i pluralisform, men her tydeliggøres, at der i dansk ikke formås at skabe levende diminutivdannelse, der på fornuftig vis kan sidestilles med de tyske ditto.

5.4. SCHNEEWITTCHEN

Det sidste Grimm-eventyr, som skal behandles nærmere, er *Schneewittchen*. Det findes i en meget ensartet udgave af Bechstein under titlen *Schneeweißchen*, og forskellen herpå er, at *wittchen* er nedertysk, mens *weißchen* er højtysk diminutivform.

Grimms tyske version:	Anine Ruds oversættelse:	Villy Sørensens oversættelse:
Schneewittchen x 41	Snehvide	Snehvide
Töchterlein	lille datter	lille datter
Spieglein x 14	spejl x 14	lille spejl x 14
Kleines Häuschen Häuschen	lille hus hus	lille hytte hytten
Tischlein	lille bord	bord
Tellerlein x 2	tallerken x 2	tallerken x 2
Löfflein	lille ske	ske
Messerlein	lille kniv	små knive
Gäbelein	lille gaffel	små gafler
Becherlein x 3	lille glas glas x 2	små bægre bæger x 2
Bettlein x 2	små senge lille seng	små senge (udeladt)
Bettchen x 2	små senge seng	små senge seng
Häuslein x 3	huset x 1, lille hus x 2	hytte x 3
Lichtlein x 2	små lamper x 2	små lys x 1, lys x 1
Stülchen	stol	stol
Tellerchen	tallerken	tallerken
Brötchen	brød	brød
Gemüschchen	kål	grøntsager
Gäbelchen	gaffel	gaffel
Messerchen	kniv	kniv
Zwerglein x 4	dværge x 4	små dværge x1, dværge x 3
Stückchen	bid	bid
Täubchen	due	lille due

Som i det foregående om *Achenputtel* er diskussionen om, hvorvidt *Töchterlein* ville kunne erstattes med *datterlil* aktuel. *Snehvide* for *Schneewittchen* er så fasttømret, at der ikke er nogen grund til at spekulere i at ændre det. Derfor kan det også undre, at *Spieglein* hos Rud er oversat til *spejl*, *spejl*, idet det var betragtet som lige så selvfølgelig, at det hed *lille spejl*, som Sørensen også gengiver det i sin udgave. En kæmpemæssig række af diminutiver optræder i forbindelse med dværgene og alt, de ejer. Masser af dem gengives med *lille* og *små*, som det har været tilfældet hidtil, i de eksempler, oversætterne har gjort forsøg på at overføre diminutiverne til dansk. Eftersom det angiver et lille hus, holdes *hytte* semantisk inden for emnet, når det vælges for *Häuschen*.

5.5. OPSUMMERING

I de tre undersøgte eventyr er det uhyre begrænset, hvor mange eksempler, der gives på diminutivoverførsel i oversættelsen. Det tætteste herpå er i forbindelse med adjektivet *lille* eller *små*, og billedet er ensartet.

Det skal naturligvis fremhæves, at kun diminutivvarianter med *-chen* og *-lein* er fundet, og der har udelukkende været tale om substantiver, hvilket holder opgaven fra at kunne påvise noget i forbindelse med de øvrige ordklasser.

Så længe der ikke optræder et væld af hypokoristika, er der ikke mange danske udtryk, der dækker over de tyske med diminutivsuffiks. *Tommeliden* er et af de eksempler, hvor man har bibeholdt diminutivet i navngivningen på dansk, hvilket er helt i tråd med Møllers angivelser af kælenavne. Man kan dog sige, at hvis *Tommeliden* uden problemer kan anvendes, så bør det her i kapitlet diskuterede *datterlil* med sin lige så poetiske og forældede stil være berettiget til at kunne anvendes.

6. Diskussion

Der skal i dette afsnit knyttes nogle kommentarer til det behandlede materiale og i særdeleshed i forbindelse med teori og metode. Først og fremmest må det siges, at grundet det tidligere meget sparsomme forskningsarbejde, der er foretaget om de danske diminutiver, er den teoretiske del her noget ensidig og beror dels på Møllers og dels på egne iagttagelser, som man lettere kan foretage på modersmålet end et fremmedsprog. Derfor skal elementer fra denne teoridel tages op til nærmere diskussion.

Det er interessant, at de diminutiver, som hos Møller kaldes sådan, ofte ikke er det rent morfologisk set. Det er tilfældet med blandt andet sammensætninger med *lille* og *små*³¹⁴, hvor der ikke er dannet kompositum. I tysk er denne type ikke særlig kærkommen, idet noget småt primært udtrykkes gennem et modificeret suffiks³¹⁵ og ikke gennem adjektiver. For at eksemplificere vises her *kleines Haus* < > *Häuschen*, som har en klar semantisk differentiering. Typen er heller ikke nem at gengive i skriftsprog, idet det netop er trykfordelingen, der afgør, om der er tale om en kælede betydning eller ej.

Det spændende er, at formerne semantisk udtrykker diminutiv i form af især hypokoristika og i forbindelse med landbrugsdyrene samt børn. Endvidere har vi verber, som på formen ikke kan gennemskues som værende diminutiver, men *lunte*, *simre* osv. har alligevel det indholdsmæssige på sin side, hvilket berettiger Møller i sin definition. Når han kalder diminutiverne produktive eller levende, beror det på de utallige kæleformer, der frit kan dannes og udvikles. Når Lund³¹⁶ afviser selv samme, er det betinget af, at man ikke - som det har vist sig at være tilfældet i tysk - kan diminuerer så godt som ethvert substantiv ved derivation. Når de forekommende danske diminutiver særligt findes blandt hypokoristika og ikke kan fungere som

³¹⁴ Der henvises her til de tilfælde, hvor adjektivet er tryksvagt, og som er at betragte som diminutiver. **Se kap**

³¹⁵ Kap 2.1.

³¹⁶ **Dim i dansk indl.**

derivation på almindelige substantiver, kommer vanskelighederne også til syne i forbindelse med oversættelser.

Man må dog indse, at så længe hovedparten af dannelserne nærmest kun hører til i talesprog og ofte er begrænset til mindre dialektegne, er det svært fuldt ud at anerkende produktiviteten i danske diminutiver. Den findes så afgjort, men de levende dannelser begrænses, hvilket er modsætningen til diminutivrige sprog som det tyske.

7. Konklusion

Efter undersøgelsen af diminutivernes form og funktion i tysk og dansk samt oversætteligheden af denne størrelse belyst ved hjælp af oversatte eventyr skal de væsentligste resultater heraf sammenfattes.

I tysk bliver diminueringer som oftest dannet med suffiks, men præfiksdannelse forekommer også, og især i moderne sprogbrug finder diminuerende fremmedmorfemer som *Mini-* og *Mikro-* sted, mens adjektiver som *klein-* og *halb-* også kan diminueres. Rigdommen og produktiviteten af disse typer er enorm, og mens fremmedpræfikserne betegner konkrete ting i formindsket størrelse, er adjektivkompositaene især velegnede til pejorativ sprogbrug.

Suffikserne domineres kraftigt af det fra nedertysk stammende *-chen*, og fra øvretysk er *-lein* repræsentativ i standardsproget. Med ganske få undtagelser, der blandt andet tæller abstrakte begreber, kan suffikserne frit derivere nye, og mestendels drejer det sig om substantiver. Når en leksem- eller stammeendelse slutter på det samme som suffiksmorfemet begynder på, kan disse fonologiske forhold medføre, at den ene variant er bedre end den anden. Sådan set er *-chen* den hyppigst anvendte i moderne sprogbrug, men i prosaen og ældre, poetisk sprog er *-lein*-dannelser med til at give dette stilistiske præg. Kendetegnende er desuden, at de suffigerede substantiver ofte får omlyd i forhold til grundordet. Til tider optræder endelserne ligeledes i andre ordklasser, og mens *-chen* kan danne substantiverede adjektiver i et fornuftigt omfang, har *-lein* intet med netop disse at gøre. Deres forekomster blandt de øvrige ordklasser er fåtallige og anvendes ikke i særlig høj grad. Mere interessant er de to suffikser og deres utallige afarter i dialekterne. Her er der på det i standardsproget mest frekvent anvendte *-chen* i det nedertyske sprogområde ikke i nærheden af så mange varianter, som *-lein* kan mønstre i alemannisk, bayrisk og frankisk. Først og fremmest diminueres alle ordklasser, og hyppigheden er i den sydlige sprogregion helt i top.

Ikke særlig produktive er *-el* og *-ling* som suffiks i tysk, idet de mest angiver noget formindsket i forhold til en specifik ting. Derimod kan såvel hypokoristika som kortformer af appellativer og proprier i flæng dannes med *-i*-suffikset, hvor dansk har *-e* i kortnavne især. Nogenlunde de samme fremmedsuffikser anvendes i tysk og dansk og betegner genstande, der er mindre end noget lignende. Suffikserne findes i fremmedord, hvorfra de oprinder, og er som sådan ikke produktive. Særligt ved farveangivelser kan diminutiv benyttes på begge sprog på betingelse af, at farven minder om og kun tilnærmelsesvis er den omtalte farve. Her giver diminutivbrugen mulighed for at udtrykke lettere usikkerhed, hvor intet med sikkerhed fastslås.

Verbale diminueringer finder sted, når der udtrykkes en verbalhandling i mindre grad end et ofte eksisterende verbum. I tysk findes de gerne med *-l*-mærket, mens de i dansk enten blot semantisk har denne betydning eller også markeres ved *små*-præfikset. Dette eller *lille*-, som også kan optræde suffigerende, giver rige muligheder for at udtrykke diminuering, når sproget ikke tillader mange andre alternativer. Således også rent adjektivisk adskilt fra det diminuerede grundord, hvor der semantisk herigennem kan signaleres høflighed, beskedenhed og ironi ud over de mere oplagte formindskelsesformer samt hypokoristika.

Den kælede tiltale samt hypokoristika udgør størstedelen af de danske diminutiver. De anvendes i rigt omfang i forbindelse med dyr og børn især samt nært relaterede, hvor ofte appellativer og personnavne diminueres. Her er *s*-mærket specielt fremtrædende, og det anvendes såvel i suffikserne som i infikserne, men produktiviteten er mest iøjnefaldende, hvad kælenavnene angår og mest i talesprog.

De *-ing*-relaterede diminutiver er dannet til smådyr og småting generelt, men nydannelser forekommer sjældent på disse derivativer. En række på *-ken* endende diminutiver anses ikke for sådanne i standardsproget, men er alle egentlige låneord fra nedertysk, hvor deres ophav findes i diminuerende form, hvorfor det oprindelige suffiks er bibeholdt i dansk.

Ud fra den stillede hypotese om, at det vil være vanskeligt at oversætte og overføre diminutiverne fra en tysk tekst til en dansk, hvor den semantiske dimension bibeholdes, må det sammenfattende siges, at være tilfældet.

I forbindelse med bearbejdelsen af diminueringsoversættelserne er der blevet tegnet et tydeligt billede af, hvorledes oversættere behandler diminutiver, når de optræder i en tekst. Således er der hos begge oversættere og i alle analyserede eventyr en klar tilbøjelighed til, at når endelig diminueringen bevares i oversættelsen, benyttes adjektivet *lille* i singularis og *små* i pluralis.

I *Das tapfere Schneiderlein* udelades diminueringen i de fleste tilfælde, og adjektivet *lille* tages i brug de få gange, der forsøges at beholde den semantiske vinkel. Sørensen har et ekstra adjektiv for at understrege skrædderens størrelse. Ligeledes er resultatet af *Aschenputtel*-oversættelserne, at suffikserne i originalteksten let og elegant ignoreres. I *Schneewittchen* forefindes i den tyske udgave talrige diminutiver, som det kunne forventes ville blive forsøgt overført med samme betydning, idet dværgenes udstyr mv. er små som dem selv. Mønsteret er det samme, om end antallet af forekomster af *lille* og *små* er steget, for der er ikke mange andre muligheder. Sørensen benytter sig af *hytte* for *Häuschen*, og på denne måde bruges ordvalget til at diminueres.

At der kun i få tilfælde er en reel mulighed for at danne et tekstnært alternativ til de i forvejen eksisterende oversættelsesforslag, hvor diminutivbetydningen beholdes, vidner om et element, der er svært at overføre fra det ene sprog til det andet. Dette naturligvis fordi, produktiviteten i tysk nærmest gør den danske fattigdom af diminuering inhabil i oversættelsessammenhæng.

Når alligevel det hævdes, at diminutiverne findes i dansk, er forklaringen dels, at diminutiverne i dansk primært er koncentreret omkring hypokoristika af alskens tænkelige slags, og de fleste varianter hersker hovedsageligt i talesproget og tit i dialekterne, hvorfor de ofte er uegnede til skriftsprog, hvor deres tilstedeværelse vil virke påfaldende. Diminueringer af genstande, som i tysk rigt er eksemplificeret i

eventyrene, lader sig ikke gøre ved hjælp af derivation. Her har man sammenfattet ikke mange virkemidler at gøre godt med. Enten skal diminutivet helt udelades, sætningen omformuleres, så ordet undgås eller forklares med adjektiver.

Litteraturfortegnelse

Primærlitteratur

- Grimm, J.L.K.: *Grimms Eventyr 1* ved Sørensen, Villy. Gyldendal, 1995
- Grimm, J.L.K.: *Grimms bedste eventyr* ved Rud, Anine et al., 2 udgave. Gyldendal, 2001
- Grimm, J.L.K.: *Das tapfere Schneiderlein (Bilag 1)*
Aschenputtel (Bilag 2)
Schneewittchen (Bilag 3)

Fundet på: http://gutenberg.spiegel.de/?id=5&xid=969&kapitel=1#gb_found

Sekundærlitteratur

- Blicher, Steen Steensen: *Trækfuglene*, Nørhaven Bogtrykkeri a/s, 1980
- Bünting, Karl-Dieter: *Einführung in die Linguistik*, 11. udgave. Athenäum Verlag, 1984
- Dressler, Wolfgang U. et al.: *Morphopragmatics*. Morton de Gruyter, 1994
- Erben, Johannes: *Einführung in die deutsche Wortbildungslehre*, 5. udgave. Erich Schmidt Verlag, 2006
- Espegaard, Arne: *Vendsysselsk Ordbog*, bind I-IV. Vendsyssel Tidendes Forlag, 1972
- Ettinger, Stefan: *Form und Funktion in der Wortbildung*. Tübinger Beitrag zur Linguistik, 1974
- Fischer, Maja: *Die Diminutive im Deutschen und im Französischen*. Juris-Verlag, 1962
- Fleischer, Wolfgang et al.: *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*, 2. udgave. Max Niemeyer Verlag, 1995
- Jørgensen, Peter: *Tysk grammatik III*, 2. udgave. G.E.C. Gads Forlag, 1966
- Jørgensen, Peter: *Tysk grammatik I*, 2. udgave. G.E.C. Gads Forlag, 1970
- Koecke, Bernadette: *Diminutive im polnisch-deutschen Übersetzungsvergleich*. Verlag Otto Sagner, 1994
- König, Werner: *dtv-Atlas - Deutsche Sprache*, 15. udgave. Deutscher Taschenbuch Verlag, 2005

- Lund, Jørn et al.: *Den Store Danske Encyklopædi*, bind 5. Gyldendal, 1996
- Møller, Kristen: *Diminutiver i moderne Dansk - Produktive (levende) Dannelser*. Ejnar Munksgaard, 1943
- Nielsen, Niels Åge: *Dansk Etymologisk Ordbog*, 5. udgave. Gyldendal, 2004.
- Römer, Christine: *Morphologie der deutschen Sprache*. Narr Francke Attempo Verlag, 2006
- Søndergaard, Georg: *Danske for- og efternavne*. Askholms Forlag, 2000.
- Wellmann, Hans: *Die Wortbildung* in Eisenberg, Peter et al.: *Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, 6. udgave. Dudenverlag, 1998.

Web-links

- www.danskfilmogtv.dk
- <http://da.wikipedia.org>
- <http://de.wikipedia.org>
- <http://en.wikipedia.org>
- <http://www.nyeordidansk.dk/noid/noid.htm>
- <http://sproget.dk/leg-og-ler/ordmuseum/?searchterm=ordmuseum>

Online ordbøger

- *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*: <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/woerterbuecher/hinweise/wbgui>
- *Jysk Ordbog*: www.jyskordbog.dk
- *Den Danske Ordbog*: <http://ordnet.dk/ddo>
- *Ordbog over det Danske Sprog*: <http://ordnet.dk/ods>

CD-rom ordbøger

- *Duden - Die deutsche Rechtschreibung*, Version 5.0.6.0 Bibliographisches Institut AG, 2009
- *Politikens Elektroniske Ordbog*, Version 1.0.1. Politikens forlag A/S 2004

Podcasts

- Sproghjørnet, uge 31 2009 på P4

Bilag 1:

Das tapfere Schneiderlein

An einem Sommermorgen saß ein Schneiderlein auf seinem Tisch am Fenster, war guter Dinge und nähte aus Leibeskräften. Da kam eine Bauersfrau die Straße herab und rief: »Gut Mus feil! Gut Mus feil!«

Das klang dem Schneiderlein lieblich in die Ohren, er steckte sein zartes Haupt zum Fenster hinaus und rief: »Hierherauf, liebe Frau, hier wird Sie Ihre Ware los.«

Die Frau stieg die drei Treppen mit ihrem schweren Korbe zu dem Schneider herauf und mußte die Töpfe sämtlich vor ihm auspacken. Er besah sie alle, hob sie in die Höhe, hielt die Nase dran und sagte endlich: »Das Mus scheint mir gut, wieg Sie mir doch vier Lot ab, liebe Frau, wenn's auch ein Viertelpfund ist, kommt es mir nicht darauf an.«

Die Frau, welche gehofft hatte, einen guten Absatz zu finden, gab ihm, was er verlangte, ging aber ganz ärgerlich und brummig fort.

»Nun, das Mus soll mir Gott gesegnen«, rief das Schneiderlein, »und soll mir Kraft und Stärke geben«, holte das Brot aus dem Schrank, schnitt sich ein Stück über den ganzen Laib und strich das Mus darüber. »Das wird nicht bitter schmecken«, sprach er, »aber erst will ich den Wams fertigmachen, eh ich anbeiße.«

Er legte das Brot neben sich, nähte weiter und machte vor Freude immer größere Stiche. Indes stieg der Geruch von dem süßen Mus hinauf an die Wand, wo die Fliegen in großer Menge saßen, so daß sie herangelockt wurden und sich scharenweis darauf niederließen. »Ei, wer hat euch eingeladen?« sprach das Schneiderlein und jagte die ungebetenen Gäste fort. Die Fliegen aber, die kein Deutsch verstanden, ließen sich nicht abweisen, sondern kamen in immer größerer Gesellschaft wieder. Da lief dem Schneiderlein endlich, wie man sagt, die Laus über die Leber, es langte aus seiner Hölle nach einem Tuchlappen, und »Wart, ich will es euch geben!« schlug es unbarmherzig drauf. Als es abzog und zählte, so lagen nicht weniger als sieben vor ihm tot und streckten die Beine.

»Bist du so ein Kerl?« sprach er und mußte selbst seine Tapferkeit bewundern. »Das soll die ganze Stadt erfahren.« Und in der Hast schnitt sich das Schneiderlein einen Gürtel, nähte ihn und stickte mit großen Buchstaben darauf »Siebene auf einen Streich!«

»Ei was, Stadt!« sprach er weiter, »die ganze Welt soll's erfahren!« Und sein Herz wackelte ihm vor Freude wie ein Lämmerschwänzchen. Der Schneider band sich den Gürtel um den Leib und wollte in die Welt hinaus, weil er meinte, die Werkstätte sei zu klein für seine Tapferkeit. Eh er abzog, suchte er im Haus herum, ob nichts da wäre, was er mitnehmen könnte. Er fand aber nichts als einen alten Käse, den steckte er ein. Vor dem Tore bemerkte er einen Vogel, der sich im Gesträuch gefangen hatte, der mußte zu dem Käse in die Tasche.

Nun nahm er den Weg tapfer zwischen die Beine, und weil er leicht und behend war, fühlte er keine Müdigkeit. Der Weg führte ihn auf einen Berg, und als er den höchsten Gipfel erreicht hatte, so saß da ein gewaltiger Riese und schaute sich ganz gemächlich um. Das Schneiderlein ging beherzt auf ihn zu, redete ihn an und sprach: »Guten Tag, Kamerad, gelt, du sitztest da und besiehst dir die weitläufige Welt? Ich bin eben auf dem Weg dahin und will mich versuchen. Hast du Lust, mitzugehen?«

Der Riese sah den Schneider verächtlich an und sprach: »Du Lump! Du miserabler Kerl!«

»Das wäre!« antwortete das Schneiderlein, knöpfte den Rock auf und zeigte dem Riesen den Gürtel. »Da kannst du lesen, was ich für ein Mann bin.«

Der Riese las »Siebene auf einen Streich«, meinte, das wären Menschen gewesen, die der Schneider erschlagen hätte, und kriegte ein wenig Respekt vor dem kleinen Kerl. Doch wollte er ihn erst prüfen, nahm einen Stein in die Hand und drückte ihn zusammen, daß das Wasser heraustropfte.

»Das mach mir nach«, sprach der Riese, »wenn du Stärke hast.«

»Ist's weiter nichts?« sagte das Schneiderlein. »Das ist bei unsereinem Spielwerk«, griff in die Tasche, holte den weichen Käs und drückte ihn, daß der Saft herauslief. »Gelt«, sprach er, »das war ein wenig besser?«

Der Riese wußte nicht, was er sagen sollte, und konnte es von dem Männlein nicht glauben. Da hob der Riese einen Stein auf und warf ihn so hoch, daß man ihn mit Augen kaum noch sehen konnte.

»Nun, du Erpelmännchen, das tu mir nach.«

»Gut geworfen«, sagte der Schneider, »aber der Stein hat doch wieder zur Erde herabfallen müssen. Ich will dir einen werfen, der soll gar nicht wiederkommen«, griff in die Tasche, nahm den Vogel und warf ihn in die Luft. Der Vogel, froh über seine Freiheit, stieg auf, flog fort und kam nicht wieder. »Wie gefällt dir das Stückchen, Kamerad?« fragte der Schneider.

»Werfen kannst du wohl«, sagte der Riese, »aber nun wollen wir sehen, ob du imstande bist, etwas Ordentliches zu tragen.« Er führte das Schneiderlein zu einem mächtigen Eichbaum, der da gefällt auf dem Boden lag, und sagte. »Wenn du stark genug bist, so hilf mir den Baum aus dem Wald heraustragen.«

»Gerne«, antwortete der kleine Mann, »nimm du nur den Stamm auf deine Schulter, ich will die Äste mit dem Gezweig aufheben und tragen, das ist doch das schwerste.«

Der Riese nahm den Stamm auf die Schulter, der Schneider aber setzte sich auf einen Ast, und der Riese, der sich nicht umsehen konnte, mußte den ganzen Baum und das Schneiderlein noch obendrein forttragen. Es war dahinten ganz lustig und guter Dinge, pfiß das Liedchen »Es ritten drei Schneider zum Tore hinaus«, als wäre das Baumtragen ein Kinderspiel. Der Riese, nachdem er ein Stück Wegs die schwere Last fortgeschleppt hatte, konnte nicht weiter und rief: »Hör, ich muß den Baum fallen lassen.« Der Schneider sprang behendiglich herab, faßte den Baum mit beiden Armen, als wenn er ihn getragen hätte, und sprach zum Riesen: »Du bist ein so großer Kerl und kannst den Baum nicht einmal tragen.«

Sie gingen zusammen weiter, und als sie an einem Kirschbaum vorbeikamen, faßte der Riese die Krone des Baumes, wo die zeitigsten Früchte hingen, bog sie herab, gab sie dem Schneider in die Hand und hieß ihn essen. Das Schneiderlein aber war viel zu schwach, um den Baum zu halten, und als der Riese losließ, fuhr der Baum in die Höhe, und der Schneider ward mit in die Luft geschleift. Als er wieder ohne Schaden herabgefallen war, sprach der Riese: »Was ist das, hast du nicht die Kraft, die schwache Gerte zu halten?«

»An der Kraft fehlt es nicht«, antwortete das Schneiderlein, »meinst du, das wäre etwas für einen, der siebene mit einem Streich getroffen hat? Ich bin über den Baum gesprungen, weil die Jäger da unten in das Gebüsch schießen. Spring nach, wenn du's vermagst.«

Der Riese machte den Versuch, konnte aber nicht über den Baum kommen, sondern blieb in den Ästen hängen, also daß das Schneiderlein auch hier die Oberhand behielt.

Der Riese sprach: »Wenn du ein so tapferer Kerl bist, so komm mit in unsere Höhle und übernachte bei uns.«

Das Schneiderlein war bereit und folgte ihm. Als sie in der Höhle anlangten, saßen da noch andere Riesen beim Feuer, und jeder hatte ein gebratenes Schaf in der Hand und aß davon. Das Schneiderlein sah sich um und dachte, es ist doch hier viel weitläufiger als in meiner Werkstatt.

Der Riese wies ihm ein Bett an und sagte, er solle sich hineinlegen und ausschlafen. Dem Schneiderlein war aber das Bett zu groß, es legte sich nicht hinein, sondern kroch in eine Ecke. Als es Mitternacht war und der Riese meinte, das Schneiderlein läge in tiefem Schläfe, so stand er auf, nahm eine große Eisenstange, schlug das Bett mit einem Schlag durch und meinte, er hätte dem Grashüpfer den Garaus gemacht. Mit dem frühesten Morgen gingen die Riesen in den Wald und hatten das Schneiderlein ganz vergessen, da kam es auf einmal ganz lustig und verwegen dahergeschritten. Die Riesen erschrakten, fürchteten, es schlänge sie alle tot, und liefen in einer Hast fort.

Das Schneiderlein zog weiter, immer seiner spitzen Nase nach. Nachdem es lange gewandert war, kam es in den Hof eines königlichen Palastes, und da es Müdigkeit empfand, so legte es sich ins Gras und schlief ein. Während es da lag, kamen die Leute, betrachteten es von allen Seiten und lasen auf dem Gürtel »Siebene auf einen Streich.«

»Ach«, sprachen sie, »was will der große Kriegsheld hier mitten im Frieden? Das muß ein mächtiger Herr sein.«

Sie gingen und meldeten es dem König und meinten, wenn Krieg ausbrechen sollte, wäre das ein wichtiger und nützlicher Mann, den man um keinen Preis fortlassen dürfte. Dem König gefiel der Rat, und er schickte einen von seinen Hofleuten an das Schneiderlein ab, der sollte ihm, wenn es aufgewacht wäre, Kriegsdienste anbieten.

Der Abgesandte blieb bei dem Schläfer stehen, wartete, bis er seine Glieder streckte und die Augen aufschlug, und brachte dann seinen Antrag vor.

»Eben deshalb bin ich hierhergekommen«, antwortete das Schneiderlein, »ich bin bereit, in des Königs Dienste zu treten.« Also ward er ehrenvoll empfangen und ihm eine besondere Wohnung angewiesen.

Die Kriegsleute aber waren dem Schneiderlein aufgesessen und wünschten, es wäre tausend Meilen weit weg.

»Was soll daraus werden«, sprachen sie untereinander, »wenn wir Zank mit ihm kriegen und er haut zu, so fallen auf jeden Streich siebene. Da kann unsereiner nicht bestehen.«

Also faßten sie einen Entschluß, begaben sich allesamt zum König und baten um ihren Abschied.

»Wir sind nicht gemacht«, sprachen sie, »neben einem Mann auszuhalten, der siebene auf einen Streich schlägt.«

Der König war traurig, daß er um des einen willen alle seine treuen Diener verlieren sollte, wünschte, daß seine Augen ihn nie gesehen hätten, und wäre ihn gerne wieder los gewesen. Aber er getraute sich nicht, ihm den Abschied zu geben, weil er fürchtete, er möchte ihn samt seinem Volke totschiagen und sich auf den königlichen Thron setzen. Er sann lange hin und her, endlich fand er einen Rat. Er schickte zu dem Schneiderlein und ließ ihm sagen, weil er ein so großer Kriegsheld wäre, so wollte er ihm ein Anerbieten machen. In einem Walde seines Landes hausten zwei Riesen, die mit Rauben, Morden, Sengen und Brennen großen Schaden stifteten, niemand dürfte sich ihnen nahen, ohne sich in Lebensgefahr zu setzen. Wenn er diese beiden Riesen überwände und tötete, so wollte er ihm seine einzige Tochter zur Gemahlin geben und das halbe Königreich zur Ehesteuer; auch sollten hundert Reiter mitziehen und ihm Beistand leisten.

Das wäre so etwas für einen Mann, wie du bist, dachte das Schneiderlein, eine schöne Königstochter und ein halbes Königreich wird einem nicht alle Tage angeboten.

»O ja«, gab er zur Antwort, »die Riesen will ich schon bändigen und habe die hundert Reiter dabei nicht nötig; wer siebene auf einen Streich trifft, braucht sich vor zweien nicht zu fürchten.«

Das Schneiderlein zog aus, und die hundert Reiter folgten ihm. Als es zu dem Rand des Waldes kam, sprach es zu seinen Begleitern: »Bleibt hier nur halten, ich will schon allein mit den Riesen fertig werden.«

Dann sprang er in den Wald hinein und schaute sich rechts und links um. Über ein Weilchen erblickte er beide Riesen: Sie lagen unter einem Baume und schliefen und schnarchten dabei, daß sich die Äste auf und nieder bogen. Das Schneiderlein, nicht faul, las beide Taschen voll Steine und stieg damit auf den Baum. Als es in der Mitte war, rutschte es auf einen Ast, bis es gerade über die Schläfer zu sitzen kam, und ließ dem einen Riesen einen Stein nach dem andern auf die Brust fallen. Der Riese spürte lange nichts, doch endlich wachte er auf, stieß seinen Gesellen an und sprach: »Was schlägst du mich?«

»Du träumst«, sagte der andere, »ich schlage dich nicht.«

Sie legten sich wieder zum Schlaf, da warf der Schneider auf den zweiten einen Stein herab.

»Was soll das?« rief der andere. »Warum wirfst du mich?«

»Ich werfe dich nicht«, antwortete der erste und brummte.

Sie zankten sich eine Weile herum, doch weil sie müde waren, ließen sie's gut sein, und die Augen fielen ihnen wieder zu. Das Schneiderlein fing sein Spiel von neuem an, suchte den dicksten Stein aus und warf ihn dem ersten Riesen mit aller Gewalt auf die Brust.

»Das ist zu arg!« schrie er, sprang wie ein Unsinniger auf und stieß seinen Gesellen wider den Baum, daß dieser zitterte. Der andere zahlte mit gleicher Münze, und sie gerieten in solche Wut, daß sie Bäume ausrissen, aufeinander losschlugen, so lange, bis sie endlich beide zugleich tot auf die Erde fielen.

Nun sprang das Schneiderlein herab.

»Ein Glück nur«, sprach es, »daß sie den Baum, auf dem ich saß, nicht ausgerissen haben, sonst hätte ich wie ein Eichhörnchen auf einen andern springen müssen: Doch unsereiner ist flüchtig!« Es zog sein Schwert und versetzte jedem ein paar tüchtige Hiebe in die Brust, dann ging es hinaus zu den Reitern und sprach: »Die Arbeit ist getan, ich habe beiden den Garaus gemacht; aber hart ist es hergegangen, sie haben in der Not Bäume ausgerissen und sich gewehrt, doch das hilft alles nichts, wenn einer kommt wie ich, der siebene auf einen Streich schlägt.«

»Seid Ihr denn nicht verwundet?« fragten die Reiter.

»Das hat gute Wege«, antwortete der Schneider, »kein Haar haben sie mir gekrümmt.«

Die Reiter wollten ihm keinen Glauben beimessen und ritten in den Wald hinein: Da fanden sie die Riesen in ihrem Blute schwimmen, und ringsherum lagen die ausgerissenen Bäume.

Das Schneiderlein verlangte von dem König die versprochene Belohnung, den aber reute sein Versprechen, und er sann aufs neue, wie er sich den Helden vom Halse schaffen könnte.

»Ehe du meine Tochter und das halbe Reich erhältst«, sprach er zu ihm, »mußt du noch eine Heldentat vollbringen. In dem Walde läuft ein Einhorn, das großen Schaden anrichtet. Das mußt du erst einfangen.«

»Vor einem Einhorne fürchte ich mich noch weniger als vor zwei Riesen; siebene auf einen Streich, das ist meine Sache.« Er nahm sich einen Strick und eine Axt mit, ging hinaus in den Wald und hieß abermals die, welche ihm zugeordnet waren, außen warten. Er brauchte nicht lange zu suchen, das Einhorn kam bald daher und sprang geradezu auf den Schneider los, als wollte es ihn ohne Umstände aufspießen. »Sachte, sachte«, sprach er, »so geschwind geht das nicht«, blieb stehen und wartete, bis das Tier ganz nahe war, dann sprang er behendig hinter den Baum. Das Einhorn rannte mit aller Kraft gegen den Baum und spießte sein Horn so fest in den Stamm, daß es nicht Kraft genug hatte, es wieder herauszuziehen, und so war es gefangen. »Jetzt hab ich das Vöglein«, sagte der Schneider, kam hinter dem Baum hervor, legte dem Einhorn den Strick erst um den Hals, dann hieb er mit der Axt das Horn aus dem Baum, und als alles in Ordnung war, führte er das Tier ab und brachte es dem König.

Der König wollte ihm den verheißenen Lohn noch nicht gewähren und machte eine dritte Forderung. Der Schneider sollte ihm vor der Hochzeit erst ein Wildschwein fangen, das in dem Wald großen Schaden tat; die Jäger sollten ihm Beistand leisten.

»Gerne«, sprach der Schneider, »das ist ein Kinderspiel.«

Die Jäger nahm er nicht mit in den Wald, und sie waren's wohl zufrieden, denn das Wildschwein hatte sie schon mehrmals so empfangen, daß sie keine Lust hatten, ihm nachzustellen.

Als das Schwein den Schneider erblickte, lief es mit schäumendem Munde und wetzenden Zähnen auf ihn zu und wollte ihn zur Erde werfen. Der flüchtige Held aber sprang in eine Kapelle, die in der Nähe war, und gleich oben zum Fenster in einem Satze wieder hinaus. Das Schwein war hinter ihm hergelaufen, er aber hüpfte außen herum und schlug die Tür hinter ihm zu; da war das wütende Tier gefangen, das viel zu schwer und unbehilflich war, um zu dem Fenster hinauszuspringen. Das Schneiderlein rief die Jäger herbei, die mußten den Gefangenen mit eigenen Augen sehen. Der Held aber begab sich zum Könige, der nun, er mochte wollen oder nicht, sein Versprechen halten mußte und ihm seine Tochter und das halbe Königreich übergab. Hätte er gewußt, daß kein Kriegsheld, sondern ein Schneiderlein vor ihm stand, es wäre ihm noch mehr zu Herzen gegangen. Die Hochzeit ward also mit großer Pracht und kleiner Freude gehalten und aus einem Schneider ein König gemacht.

Nach einiger Zeit hörte die junge Königin in der Nacht, wie ihr Gemahl im Traume sprach: »Junge, mach mir den Wams und flick mir die Hosen, oder ich will dir die Elle über die Ohren schlagen.« Da merkte sie, in welcher Gasse der junge Herr geboren war, klagte am anderen Morgen ihrem Vater ihr Leid und bat, er möchte ihr von dem Manne helfen, der nichts anderes als ein Schneider wäre. Der König sprach ihr Trost zu und sagte: »Laß in der nächsten Nacht deine Schlafkammer offen, meine Diener sollen außen stehen und, wenn er eingeschlafen ist, hineingehen, ihn binden und auf ein Schiff tragen, das ihn in die weite Welt führt.« Die Frau war damit zufrieden, des Königs Waffenträger aber, der alles mit angehört hatte, war dem jungen Herrn gewogen und hinterbrachte ihm den ganzen Anschlag.

»Dem Ding will ich einen Riegel vorschieben«, sagte das Schneiderlein. Abends legte es sich zu gewöhnlicher Zeit mit seiner Frau zu Bett. Als sie glaubte, er sei eingeschlafen, stand sie auf, öffnete die Tür und legte sich wieder. Das Schneiderlein, das sich nur stellte, als wenn es schliefte, fing an mit heller Stimme zu rufen: »Junge, mach mir den Wams und flick mir die Hosen, oder ich will dir die Elle über die Ohren schlagen! Ich habe siebene mit einem Streich getroffen, zwei Riesen getötet, ein Einhorn fortgeführt und ein Wildschwein gefangen und sollte mich vor denen fürchten, die draußen vor der Kammer stehen!«

Als diese den Schneider also sprechen hörten, überkam sie eine große Furcht, sie liefen, als wenn das wilde Heer hinter ihnen wäre, und keiner wollte sich mehr an ihn wagen.

Also war und blieb das Schneiderlein sein Lebtage ein König.

Bilag 2:

Aschenputtel

Einem reichen Manne, dem wurde seine Frau krank, und als sie fühlte, daß ihr Ende herankam, rief sie ihr einziges Töchterlein zu sich ans Bett und sprach: »Liebes Kind, bleibe fromm und gut, so wird dir der liebe Gott immer beistehen, und ich will vom Himmel auf dich herabblicken, und will um dich sein.« Darauf tat sie die Augen zu und verschied. Das Mädchen ging jeden Tag hinaus zu dem Grabe der Mutter und weinte, und blieb fromm und gut. Als der Winter kam, deckte der Schnee ein weißes Tüchlein auf das Grab, und als die Sonne im Frühjahr es wieder herabgezogen hatte, nahm sich der Mann eine andere Frau.

Die Frau hatte zwei Töchter mit ins Haus gebracht, die schön und weiß von Angesicht waren, aber garstig und schwarz von Herzen. Da ging eine schlimme Zeit für das arme Stiefkind an. »Soll die dumme Gans bei uns in der Stube sitzen«, sprachen sie, »wer Brot essen will, muß es verdienen: hinaus mit der Küchenmagd.« Sie nahmen ihm seine schönen Kleider weg, zogen ihm einen grauen alten Kittel an, und gaben ihm hölzerne Schuhe. »Seht einmal die stolze Prinzessin, wie sie geputzt ist«, riefen sie, lachten und führten es in die Küche. Da mußte es von Morgen bis Abend schwere Arbeit tun, früh vor Tag aufstehn, Wasser tragen, Feuer anmachen, kochen und waschen. Obendrein taten ihm die Schwestern alles ersinnliche Herzeleid an, verspotteten es und schütteten ihm die Erbsen und Linsen in die Asche, so daß es sitzen und sie wieder auslesen mußte. Abends, wenn es sich müde gearbeitet hatte, kam es in kein Bett, sondern mußte sich neben den Herd in die Asche legen. Und weil es darum immer staubig und schmutzig aussah, nannten sie es Aschenputtel.

Es trug sich zu, daß der Vater einmal in die Messe ziehen wollte, da fragte er die beiden Stieftöchter, was er ihnen mitbringen sollte. »Schöne Kleider« sagte die eine, »Perlen und Edelsteine« die zweite. »Aber du, Aschenputtel« sprach er, »was willst du haben?« »Vater, das erste Reis, das Euch auf Eurem Heimweg an den Hut stößt, das brecht für mich ab.« Er kaufte nun für die beiden Stiefschwestern schöne Kleider, Perlen und Edelsteine, und auf dem Rückweg, als er durch einen grünen Busch ritt, streifte ihn ein Haselreis und stieß ihm den Hut ab. Da brach er das Reis ab und nahm es mit. Als er nach Haus kam, gab er den Stieftöchtern, was sie sich gewünscht hatten, und dem Aschenputtel gab er das Reis von dem Haselbusch. Aschenputtel dankte ihm, ging zu seiner Mutter Grab und pflanzte das Reis darauf, und weinte so sehr, daß die Tränen darauf niederfielen und es begossen. Es wuchs aber, und ward ein schöner Baum. Aschenputtel ging alle Tage dreimal darunter, weinte und betete, und allemal kam ein weißes Vöglein auf den Baum, und wenn es einen Wunsch aussprach, so warf ihm das Vöglein herab, was es sich gewünscht hatte.

Es begab sich aber, daß der König ein Fest anstellte, das drei Tage dauern sollte, und wozu alle schönen Jungfrauen im Lande eingeladen wurden, damit sich sein Sohn eine Braut aussuchen möchte. Die zwei Stiefschwestern, als sie hörten, daß sie auch dabei erscheinen sollten, waren guter Dinge, riefen Aschenputtel und sprachen: »Kämm uns die Haare, bürste uns die Schuhe und mache uns die Schnallen fest, wir gehen zur Hochzeit auf des Königs Schloß.« Aschenputtel gehorchte, weinte aber, weil es auch gern zum Tanz mitgegangen wäre, und bat die Stiefmutter, sie möchte es ihm erlauben. »Du Aschenputtel,« sprach sie, »bist voll Staub und Schmutz, und willst zur Hochzeit? Du hast keine Kleider und Schuhe, und willst tanzen.« Als es aber mit Bitten anhielt, sprach sie endlich: »Da habe ich dir eine Schüssel Linsen in die Asche geschüttet, wenn du die Linsen in zwei Stunden wieder ausgelesen hast, so sollst du mitgehen.« Das Mädchen ging durch die Hintertür nach dem Garten und rief: »Ihr zahmen Täubchen, ihr Turteltäubchen, all ihr Vöglein unter dem Himmel, kommt und helft mir lesen, die guten ins Töpfchen, die schlechten ins Kröpfchen.«

Da kamen zum Küchenfenster zwei weiße Täubchen herein, und danach die Turteltäubchen, und endlich schwirrten und schwärmten alle Vöglein unter dem Himmel herein und ließen sich um die Asche nieder. Und die Täubchen nickten mit den Köpfchen und fingen an pick, pick, pick, pick, und da fingen die übrigen auch an pick, pick, pick, pick, und lasen alle guten Körnlein in die Schüssel. Kaum war eine Stunde herum, so waren sie schon fertig und flogen alle wieder hinaus. Da brachte das Mädchen die Schüssel der Stiefmutter, freute sich und glaubte, es dürfte nun mit auf die Hochzeit

gehen. Aber sie sprach: »Nein, Aschenputtel, du hast keine Kleider, und kannst nicht tanzen, du wirst nur ausgelacht.« Als es nun weinte, sprach sie: »Wenn du mir zwei Schüsseln voll Linsen in einer Stunde aus der Asche rein lesen kannst, so sollst du mitgehen«, und dachte »das kann es ja nimmermehr.« Als sie die zwei Schüsseln Linsen in die Asche geschüttet hatte, ging das Mädchen durch die Hintertür nach dem Garten und rief: »Ihr zahmen Täubchen, ihr Turteltäubchen, all ihr Vöglein unter dem Himmel, kommt und helft mit lesen, die guten ins Töpfchen, die schlechten ins Kröpfchen.«

Da kamen zum Küchenfenster zwei weiße Täubchen herein und danach die Turteltäubchen, und endlich schwirrten und schwärmten alle Vögel unter dem Himmel herein und ließen sich um die Asche nieder. Und die Täubchen nickten mit ihren Köpfchen und fingen an pick, pick, pick, pick, und da fingen die übrigen auch an pick, pick, pick, pick, und lasen alle guten Körner in die Schüsseln. Und ehe eine halbe Stunde herum war, waren sie schon fertig, und flogen alle wieder hinaus. Da trug das Mädchen die Schüsseln zu der Stiefmutter, freute sich und glaubte, nun dürfte es mit auf die Hochzeit gehen. Aber sie sprach: »Es hilft dir alles nichts, du kommst nicht mit, denn du hast keine Kleider und kannst nicht tanzen; wir müßten uns deiner schämen.« Darauf kehrte sie ihm den Rücken zu und eilte mit ihren zwei stolzen Töchtern fort.

Als nun niemand mehr daheim war, ging Aschenputtel zu seiner Mutter Grab unter den Haselbaum und rief :

»Bäumchen, rüttel dich und schüttel dich,
wirf Gold und Silber über mich.«

Da warf ihm der Vogel ein golden und silbern Kleid herunter und mit Seide und Silber ausgestickte Pantoffeln. In aller Eile zog es das Kleid an und ging zur Hochzeit. Seine Schwestern aber und die Stiefmutter kannten es nicht und meinten, es müsse eine fremde Königstochter sein, so schön sah es in dem goldenen Kleide aus. An Aschenputtel dachten sie gar nicht und dachten, es säße daheim im Schmutz und suchte die Linsen aus der Asche. Der Königssohn kam ihm entgegen, nahm es bei der Hand und tanzte mit ihm. Er wollte auch sonst mit niemand tanzen, also daß er ihm die Hand nicht losließ, und wenn ein anderer kam, es aufzufordern, sprach er »das ist meine Tänzerin.« Es tanzte, bis es Abend war, da wollte es nach Haus gehen. Der Königssohn aber sprach: »Ich gehe mit und begleite dich«, denn er wollte sehen, wem das schöne Mädchen angehörte. Sie entwischte ihm aber und sprang in das Taubenhaus. Nun wartete der Königssohn, bis der Vater kam, und sagte ihm, das fremde Mädchen wär in das Taubenhaus gesprungen. Der Alte dachte: »Sollte es Aschenputtel sein?« und sie mußten ihm Axt und Hacken bringen, damit er das Taubenhaus entzweischlagen konnte, aber es war niemand darin. Und als sie ins Haus kamen, lag Aschenputtel in seinen schmutzigen Kleidern in der Asche, und ein trübes Öllämpchen brannte im Schornstein; denn Aschenputtel war geschwind aus dem Taubenhaus hinten herabgesprungen, und war zu dem Haselbäumchen gelaufen: da hatte es die schönen Kleider abgezogen und aufs Grab gelegt und der Vogel hatte sie wieder weggenommen, und dann hatte es sich in seinem grauen Kittelchen in die Küche zur Asche gesetzt.

Am andern Tag, als das Fest von neuem anhub, und die Eltern und Stiefschwestern wieder fort waren, ging Aschenputtel zu dem Haselbaum und sprach:

»Bäumchen, rüttel dich und schüttel dich,
wirf Gold und Silber über mich.«

Da warf der Vogel ein noch viel stolzeres Kleid herab als am vorigen Tag. Und als es mit diesem Kleide auf der Hochzeit erschien, erstaunte jedermann über seine Schönheit. Der Königssohn aber hatte gewartet, bis es kam, nahm es gleich bei der Hand und tanzte nur allein mit ihm. Wenn die andern kamen und es aufforderten, sprach er: »Das ist meine Tänzerin.« Als es nun Abend war, wollte es fort und der Königssohn ging ihm nach und wollte sehen, in welches Haus es ging, aber es sprang ihm fort und in den Garten hinter dem Haus. Darin stand ein schöner großer Baum, an dem die herrlichsten Birnen hingen, es kletterte so behend wie ein Eichhörnchen zwischen die Äste, und der Königssohn wußte nicht, wo es hingekommen war. Er wartete aber, bis der Vater kam, und sprach zu ihm: »Das

fremde Mädchen ist mir entwischt, und ich glaube, es ist auf den Birnbaum gesprungen.« Der Vater dachte: »Sollte es Aschenputtel sein?« ließ sich die Axt holen und hieb den Baum um, aber es war niemand darauf. Und als sie in die Küche kamen, lag Aschenputtel da in der Asche, wie sonst auch, denn es war auf der andern Seite vom Baum herabgesprungen, hatte dem Vogel auf dem Haselbäumchen die schönen Kleider wiedergebracht und sein graues Kittelchen angezogen.

Am dritten Tag, als die Eltern und Schwestern fort waren, ging Aschenputtel wieder zu seiner Mutter Grab und sprach zu dem Bäumchen:

»Bäumchen, rüttel dich und schüttel dich,
wirf Gold und Silber über mich.«

Nun warf ihm der Vogel ein Kleid herab, das war so prächtig und glänzend, wie es noch keins gehabt hatte, und die Pantoffeln waren ganz golden. Als es in dem Kleid zu der Hochzeit kam, wußten sie alle nicht, was sie vor Verwunderung sagen sollten. Der Königssohn tanzte ganz allein mit ihm, und wenn es einer aufforderte, sprach er: »Das ist meine Tänzerin.«

Als es nun Abend war, wollte Aschenputtel fort, und der Königssohn wollte es begleiten, aber es entsprang ihm so geschwind, daß er nicht folgen konnte. Der Königssohn hatte aber eine List gebraucht, und hatte die ganze Treppe mit Pech bestreichen lassen: da war, als es hinabsprang, der linke Pantoffel des Mädchens hängen geblieben. Der Königssohn hob ihn auf, und er war klein und zierlich und ganz golden. Am nächsten Morgen ging er damit zu dem Mann und sagte zu ihm: »Keine andere soll meine Gemahlin werden als die, an deren Fuß dieser goldene Schuh paßt.« Da freuten sich die beiden Schwestern, denn sie hatten schöne Füße. Die älteste ging mit dem Schuh in die Kammer und wollte ihn anprobieren, und die Mutter stand dabei. Aber sie konnte mit der großen Zehe nicht hineinkommen, und der Schuh war ihr zu klein, da reichte ihr die Mutter ein Messer und sprach: »Hau die Zehe ab, wenn du Königin bist, so brauchst du nicht mehr zu Fuß zu gehen.« Das Mädchen hieb die Zehe ab, zwängte den Fuß in den Schuh, verbiß den Schmerz und ging heraus zum Königssohn. Da nahm er sie als seine Braut aufs Pferd und ritt mit ihr fort. Sie mußten aber an dem Grabe vorbei, da saßen die zwei Täubchen auf dem Haselbäumchen und riefen

»rucke di guck, rucke di guck,
Blut ist im Schuck,
Der Schuck ist zu klein,
die rechte Braut sitzt noch daheim.«

Da blickte er auf ihren Fuß und sah, wie das Blut herausquoll. Er wendete sein Pferd um, brachte die falsche Braut wieder nach Hause und sagte, das wäre nicht die rechte, die andere Schwester solle den Schuh anziehen. Da ging diese in die Kammer und kam mit den Zehen glücklich in den Schuh, aber die Ferse war zu groß. Da reichte ihr die Mutter ein Messer und sprach: »Hau ein Stück von der Ferse ab, wenn du Königin bist, brauchst du nicht mehr zu Fuß zu gehen.« Das Mädchen hieb ein Stück von der Ferse ab, zwängte den Fuß in den Schuh, verbiß den Schmerz und ging heraus zum Königssohn. Da nahm er sie als seine Braut aufs Pferd und ritt mit ihr fort. Als sie an dem Haselbäumchen vorbeikamen, saßen die zwei Täubchen darauf und riefen:

»rucke di guck, rucke di guck,
Blut ist im Schuck,
Der Schuck ist zu klein,
die rechte Braut sitzt noch daheim.«

Er blickte nieder auf ihren Fuß und sah, wie das Blut aus dem Schuh quoll und an den weißen Strümpfen ganz rot heraufgestiegen war. Da wendete er sein Pferd und brachte die falsche Braut wieder nach Haus. »Das ist auch nicht die rechte,« sprach er, »habt ihr keine andere Tochter?« »Nein«, sagte der Mann, »nur von meiner verstorbenen Frau ist noch ein kleines verbüttetes Aschenputtel da; das kann unmöglich die Braut sein.« Der Königssohn sprach, er sollte es heraufschicken, die Mutter aber antwortete: »Ach nein, das ist viel zu schmutzig, das darf sich nicht sehen lassen.« Er wollte es

aber durchaus haben, und Aschenputtel mußte gerufen werden. Da wusch es sich erst Hände und Angesicht rein, ging dann hin und neigte sich vor dem Königssohn, der ihm den goldenen Schuh reichte. Dann setzte es sich auf einen Schemel, zog den Fuß aus dem schweren Holzschuh und steckte ihn in den Pantoffel, der war wie angegossen. Und als es sich in die Höhe richtete und der König ihm ins Gesicht sah, so erkannte er das schöne Mädchen, das mit ihm getanzt hatte, und rief: »Das ist die rechte Braut.« Die Stiefmutter und die beiden Schwestern erschrakten und wurden bleich vor Arger; er aber nahm Aschenputtel aufs Pferd und ritt mit ihm fort. Als sie an dem Haselbäumchen vorbeikamen, riefen die zwei weißen Täubchen:

»rucke di guck, rucke di guck
kein Blut im Schuck
Der Schuck ist nicht zu klein,
die rechte Braut, die führt er heim.«

Und als sie das gerufen hatten, kamen sie beide herabgeflogen und setzten sich dem Aschenputtel auf die Schultern, eine rechts, die andere links, und blieben da sitzen.

Als die Hochzeit mit dem Königssohn sollte gehalten werden, kamen die falschen Schwestern, wollten sich einschmeicheln und teil an seinem Glück nehmen. Als die Brautleute nun zur Kirche gingen, war die älteste zur rechten, die jüngste zur linken Seite, da pickten die Tauben einer jeden das eine Auge aus. Hernach, als sie herausgingen, war die älteste zur linken und die jüngste zur rechten, da pickten die Tauben einer jeden das andere Auge aus. Und waren sie also für ihre Bosheit und Falschheit mit Blindheit auf ihr Lebtag bestraft.

Bilag 3:

Schneewittchen

Es war einmal mitten im Winter, und die Schneeflocken fielen wie Federn vom Himmel herab. Da saß eine Königin an einem Fenster, das einen Rahmen von schwarzem Ebenholz hatte, und nähte. Und wie sie so nähte und nach dem Schnee aufblickte, stach sie sich mit der Nadel in den Finger, und es fielen drei Tropfen Blut in den Schnee. Und weil das Rote im weißen Schnee so schön aussah, dachte sie bei sich: Hätt' ich ein Kind, so weiß wie Schnee, so rot wie Blut und so schwarz wie das Holz an dem Rahmen! Bald darauf bekam sie ein Töchterlein, das war so weiß wie Schnee, so rot wie Blut und so schwarzhaarig wie Ebenholz und ward darum Schneewittchen (Schneeweißchen) genannt. Und wie das Kind geboren war, starb die Königin. Über ein Jahr nahm sich der König eine andere Gemahlin. Es war eine schöne Frau, aber sie war stolz und übermütig und konnte nicht leiden, daß sie an Schönheit von jemand sollte übertroffen werden. Sie hatte einen wunderbaren Spiegel; wenn sie vor den trat und sich darin beschaute, sprach sie:

»Spieglein, Spieglein an der Wand,
Wer ist die Schönste im ganzen Land?«

so antwortete der Spiegel: »Frau Königin, Ihr seid die Schönste im Land.«

Da war sie zufrieden, denn sie wußte, daß der Spiegel die Wahrheit sagte. Schneewittchen aber wuchs heran und wurde immer schöner, und als es sieben Jahre alt war, war es so schön, wie der klare Tag und schöner als die Königin selbst. Als diese einmal ihren Spiegel fragte:

»Spieglein, Spieglein an der Wand,
Wer ist die Schönste im ganzen Land?«

so antwortete er: »Frau Königin, Ihr seid die Schönste hier,
Aber Schneewittchen ist tausendmal schöner als Ihr.«

Da erschrak die Königin und ward gelb und grün vor Neid. Von Stund an, wenn sie Schneewittchen erblickte, kehrte sich ihr das Herz im Leibe herum, so haßte sie das Mädchen. Und der Neid und Hochmut wuchsen wie ein Unkraut in ihrem Herzen immer höher, daß sie Tag und Nacht keine Ruhe mehr hatte. Da rief sie einen Jäger und sprach: »Bring das Kind hinaus in den Wald, ich will's nicht mehr vor meinen Augen sehen. Du sollst es töten und mir Lunge und Leber zum Wahrzeichen mitbringen.« Der Jäger gehorchte und führte es hinaus, und als er den Hirschfänger gezogen hatte und Schneewittchens unschuldiges Herz durchbohren wollte, fing es an zu weinen und sprach: »Ach, lieber Jäger, laß mir mein Leben! Ich will in den wilden Wald laufen und nimmermehr wieder heimkommen.« Und weil es gar so schön war, hatte der Jäger Mitleiden und sprach: »So lauf hin, du armes Kind!« Die wilden Tiere werden dich bald gefressen haben, dachte er, und doch war's ihm, als wäre ein Stein von seinem Herzen gewälzt, weil er es nicht zu töten brauchte. Und als gerade ein junger Frischling dahergesprungen kam, stach er ihn ab, nahm Lunge und Leber heraus und brachte sie als Wahrzeichen der Königin mit. Der Koch mußte sie in Salz kochen, und das boshafte Weib aß sie auf und meinte, sie hätte Schneewittchens Lunge und Leber gegessen.

Nun war das arme Kind in dem großen Wald mutterseelenallein, und ward ihm so angst, daß es alle Blätter an den Bäumen ansah und nicht wußte, wie es sich helfen sollte. Da fing es an zu laufen und lief über die spitzen Steine und durch die Dornen, und die wilden Tiere sprangen an ihm vorbei, aber sie taten ihm nichts. Es lief, so lange nur die Füße noch fortkonnten, bis es bald Abend werden wollte. Da sah es ein kleines Häuschen und ging hinein, sich zu ruhen. In dem Häuschen war alles klein, aber so zierlich und reinlich, daß es nicht zu sagen ist. Da stand ein weißgedecktes Tischlein mit sieben kleinen Tellern, jedes Tellerlein mit seinem Löfflein, ferner sieben Messerlein und Gäblein und sieben Becherlein. An der Wand waren sieben Bettlein nebeneinander aufgestellt und schneeweiße

Laken darüber gedeckt. Schneewittchen, weil es so hungrig und durstig war, aß von jedem Tellerlein ein wenig Gemüs' und Brot und trank aus jedem Becherlein einen Tropfen Wein; denn es wollte nicht einem alles wegnehmen. Hernach, weil es so müde war, legte es sich in ein Bettchen, aber keins paßte; das eine war zu lang, das andere zu kurz, bis endlich das siebente recht war; und darin blieb es liegen, befahl sich Gott und schlief ein.

Als es ganz dunkel geworden war, kamen die Herren von dem Häuslein, das waren die sieben Zwerge, die in den Bergen nach Erz hackten und gruben. Sie zündeten ihre sieben Lichtlein an, und wie es nun hell im Häuslein ward, sahen sie, daß jemand darin gegessen war, denn es stand nicht alles so in der Ordnung, wie sie es verlassen hatten. Der erste sprach: »Wer hat auf meinem Stühlchen gegessen?« Der zweite: »Wer hat von meinem Tellerchen gegessen?« Der dritte: »Wer hat von meinem Brötchen genommen?« Der vierte: »Wer hat von meinem Gemüschen gegessen?« Der fünfte: »Wer hat mit meinem Gäbelchen gestochen?« Der sechste: »Wer hat mit meinem Messerchen geschnitten?« Der siebente: »Wer hat aus meinem Becherlein getrunken?« Dann sah sich der erste um und sah, daß auf seinem Bett eine kleine Delle war, da sprach er: »Wer hat in mein Bettchen getreten?« Die anderen kamen gelaufen und riefen: »In meinem hat auch jemand gelegen!« Der siebente aber, als er in sein Bett sah, erblickte Schneewittchen, das lag darin und schlief. Nun rief er die andern, die kamen herbeigelaufen und schrien vor Verwunderung, holten ihre sieben Lichtlein und beleuchteten Schneewittchen. »Ei, du mein Gott! Ei, du mein Gott!« riefen sie, »was ist das Kind so schön!« Und hatten so große Freude, daß sie es nicht aufweckten, sondern im Bettlein fortschlafen ließen. Der siebente Zwerg aber schlief bei seinen Gesellen, bei jedem eine Stunde, da war die Nacht herum. Als es Morgen war, erwachte Schneewittchen, und wie es die sieben Zwerge sah, erschrak es. Sie waren aber freundlich und fragten: »Wie heißt du?« »Ich heiße Schneewittchen«, antwortete es. »Wie bist du in unser Haus gekommen?« sprachen weiter die Zwerge. Da erzählte es ihnen, daß seine Stiefmutter es hätte wollen umbringen lassen, der Jäger hätte ihm aber das Leben geschenkt, und da wär' es gelaufen den ganzen Tag, bis es endlich ihr Häuslein gefunden hätte. Die Zwerge sprachen: »Willst du unsern Haushalt versehen, kochen, betten, waschen, nähen und stricken, und willst du alles ordentlich und reinlich halten, so kannst du bei uns bleiben, und es soll dir an nichts fehlen.« »Ja«, sagte Schneewittchen, »von Herzen gern!« und blieb bei ihnen. Es hielt ihnen das Haus in Ordnung. Morgens gingen sie in die Berge und suchten Erz und Gold, abends kamen sie wieder, und da mußte ihr Essen bereit sein. Den ganzen Tag über war das Mädchen allein; da warnten es die guten Zwerglein und sprachen: »Hüte dich vor deiner Stiefmutter, die wird bald wissen, daß du hier bist; laß ja niemand herein!« Die Königin aber, nachdem sie Schneewittchens Lunge und Leber glaubte gegessen zu haben, dachte nicht anders, als sie wäre wieder die Erste und Allerschönste, trat vor ihren Spiegel und sprach:

»Spieglein, Spieglein, an der Wand,
Wer ist die Schönste im ganzen Land?«

Da antwortete der Spiegel: »Frau Königin, Ihr seid die Schönste hier,
Aber Schneewittchen über den Bergen
Bei den sieben Zwergen
Ist noch tausendmal schöner als Ihr.«

Da erschrak sie, denn sie wußte, daß der Spiegel keine Unwahrheit sprach, und merkte, daß der Jäger sie betrogen hatte und Schneewittchen noch am Leben war. Und da sann und sann sie aufs neue, wie sie es umbringen wollte; denn so lange sie nicht die Schönste war im ganzen Land, ließ ihr der Neid keine Ruhe. Und als sie sich endlich etwas ausgedacht hatte, färbte sie sich das Gesicht und kleidete sich wie eine alte Krämerin und war ganz unkenntlich. In dieser Gestalt ging sie über die sieben Berge zu den sieben Zwergen, klopfte an die Türe und rief: »Schöne Ware feil! feil!« Schneewittchen guckte zum Fenster hinaus und rief: »Guten Tag, liebe Frau! Was habt Ihr zu verkaufen?« »Gute Ware«, antwortete sie, »Schnürriemen von allen Farben«, und holte einen hervor, der aus bunter Seide geflochten war. Die ehrliche Frau kann ich hereinlassen, dachte Schneewittchen, riegelte die Türe auf und kaufte sich den hübschen Schnürriemen. »Kind«, sprach die Alte, »wie du aussiehst! Komm, ich will dich einmal ordentlich schnüren.« Schneewittchen hatte kein Arg, stellte sich vor sie und ließ sich mit dem neuen Schnürriemen schnüren. Aber die Alte schnürte geschwind und schnürte so fest, daß dem Schneewittchen der Atem verging und es für tot hinfiel. »Nun bist du die Schönste gewesen«, sprach sie und eilte hinaus. Nicht lange darauf, zur Abendzeit, kamen die sieben Zwerge nach Haus;

aber wie erschrecken sie, als sie ihr liebes Schneewittchen auf der Erde liegen sahen, und es regte und bewegte sich nicht, als wäre es tot. Sie hoben es in die Höhe, und weil sie sahen, daß es zu fest geschnürt war, schnitten sie den Schnürriemen entzwei; da fing es an ein wenig zu atmen und ward nach und nach wieder lebendig. Als die Zwerge hörten, was geschehen war, sprachen sie: »Die alte Krämerfrau war niemand als die gottlose Königin. Hüte dich und laß keinen Menschen herein, wenn wir nicht bei dir sind!« Das böse Weib aber, als es nach Haus gekommen war, ging vor den Spiegel und fragte:

»Spieglein, Spieglein an der Wand,
Wer ist die Schönste im ganzen Land?«

Da antwortete er wie sonst: »Frau Königin, Ihr seid die Schönste hier,
Aber Schneewittchen über den Bergen
Bei den sieben Zwergen
Ist noch tausendmal schöner als Ihr.«

Als sie das hörte, lief ihr alles Blut zum Herzen, so erschrak sie, denn sie sah wohl, daß Schneewittchen wieder lebendig geworden war. »Nun aber«, sprach sie, »will ich etwas aussinnen, das dich zugrunde richten soll«, und mit Hexenkünsten, die sie verstand, machte sie einen giftigen Kamm. Dann verkleidete sie sich und nahm die Gestalt eines anderen alten Weibes an. So ging sie hin über die sieben Berge zu den sieben Zwergen, klopfte an die Türe und rief: »Gute Ware feil! feil!« Schneewittchen schaute heraus und sprach: »Geht nur weiter, ich darf niemand hereinlassen!« »Das Ansehen wird dir doch erlaubt sein«, sprach die Alte, zog den giftigen Kamm heraus und hielt ihn in die Höhe. Da gefiel er dem Kinde so gut, daß es sich betören ließ und die Türe öffnete. Als sie des Kaufs einig waren, sprach die Alte: »Nun will ich dich einmal ordentlich kämmen.« Das arme Schneewittchen dachte an nichts, ließ die Alte gewähren, aber kaum hatte sie den Kamm in die Haare gesteckt, als das Gift darin wirkte und das Mädchen ohne Besinnung niederfiel. »Du Ausbund von Schönheit«, sprach das boshafte Weib, »jetzt ist's um dich geschehen«, und ging fort. Zum Glück aber war es bald Abend, wo die sieben Zwerglein nach Haus kamen. Als sie Schneewittchen wie tot auf der Erde liegen sahen, hatten sie gleich die Stiefmutter in Verdacht, suchten nach und fanden den giftigen Kamm. Und kaum hatten sie ihn herausgezogen, so kam Schneewittchen wieder zu sich und erzählte, was vorgegangen war. Da warnten sie es noch einmal, auf seiner Hut zu sein und niemand die Türe zu öffnen. Die Königin stellte sich daheim vor den Spiegel und sprach:

»Spieglein, Spieglein an der Wand,
Wer ist die Schönste im ganzen Land?«

Da antwortete er wie vorher: »Frau Königin, Ihr seid die Schönste hier,
Aber Schneewittchen über den Bergen
Bei den sieben Zwergen
Ist noch tausendmal schöner als Ihr.«

Als sie den Spiegel so reden hörte, zitterte und bebte sie vor Zorn. »Schneewittchen soll sterben«, rief sie, »und wenn es mein eigenes Leben kostet!« Darauf ging sie in eine ganz verborgene, einsame Kammer, wo niemand hinkam, und machte da einen giftigen Apfel. Äußerlich sah er schön aus, weiß mit roten Backen, daß jeder, der ihn erblickte, Lust danach bekam, aber wer ein Stückchen davon aß, der mußte sterben. Als der Apfel fertig war, färbte sie sich das Gesicht und verkleidete sich in eine Bauersfrau, und so ging sie über die sieben Berge zu den sieben Zwergen. Sie klopfte an. Schneewittchen streckte den Kopf zum Fenster heraus und sprach: »Ich darf keinen Menschen einlassen, die sieben Zwerge haben mir's verboten!« »Mir auch recht«, antwortete die Bäuerin, »meine Äpfel will ich schon loswerden. Da, *einen* will ich dir schenken.« »Nein«, sprach Schneewittchen, »ich darf nichts annehmen!« »Fürchtest du dich vor Gift?« sprach die Alte, »siehst du, da schneide ich den Apfel in zwei Teile; den roten Backen iß, den weißen will ich essen.« »Der Apfel war aber so künstlich gemacht, daß der rote Backen allein vergiftet war. Schneewittchen lüsterte den schönen Apfel an, und als es sah, daß die Bäuerin davon aß, so konnte es nicht länger widerstehen, streckte die Hand hinaus und nahm die giftige Hälfte. Kaum aber hatte es einen Bissen davon im Mund, so fiel es tot zur Erde

nieder. Da betrachtete es die Königin mit grausigen Blicken und lachte überlaut und sprach: »Weiß wie Schnee, rot wie Blut, schwarz wie Ebenholz! Diesmal können dich die Zwerge nicht wieder erwecken.« Und als sie daheim den Spiegel befragte:

»Spieglein, Spieglein an der Wand,
Wer ist die Schönste im ganzen Land?«

so antwortete er endlich: »Frau Königin, Ihr seid de Schönste im Land.«

Da hatte ihr neidisches Herz Ruhe, so gut ein neidisches Herz Ruhe haben kann.

Die Zwerglein, wie sie abends nach Haus kamen, fanden Schneewittchen auf der Erde liegen, und es ging kein Atem mehr aus seinem Mund, und es war tot. Sie hoben es auf suchten, ob sie was Giftiges fänden, schnürten es auf, kämmt ihm die Haare, wuschen es mit Wasser und Wein, aber es half alles nichts; das liebe Kind war tot und blieb tot. Sie legten es auf eine Bahre und setzten sich alle siebene daran und beweinten es und weinten drei Tage lang. Da wollten sie es begraben, aber es sah noch so frisch aus wie ein lebender Mensch und hatte noch seine schönen, roten Backen. Sie sprachen: »Das können wir nicht in die schwarze Erde versenken«, und ließen einen durchsichtigen Sarg von Glas machen, daß man es von allen Seiten sehen konnte, legten es hinein und schrieben mit goldenen Buchstaben seinen Namen darauf und daß es eine Königstochter wäre. Dann setzten sie den Sarg hinaus auf den Berg, und einer von ihnen blieb immer dabei und bewachte ihn. Und die Tiere kamen auch und beweinten Schneewittchen, erst eine Eule dann ein Rabe. zuletzt ein Täubchen. Nun lag Schneewittchen lange, lange Zeit in dem Sarg und verweste nicht, sondern sah aus, als wenn es schlief, denn es war noch so weiß wie Schnee, so rot wie Blut und so schwarzhaarig wie Ebenholz. Es geschah aber, daß ein Königssohn in den Wald geriet und zu dem Zwergenhaus kam, da zu übernachten. Er sah auf dem Berg den Sarg und das schöne Schneewittchen darin und las, was mit goldenen Buchstaben darauf geschrieben war. Da sprach er zu den Zwergen: »Laßt mir den Sarg, ich will euch geben, was ihr dafür haben wollt.« Aber die Zwerge antworteten: »Wir geben ihn nicht für alles Gold in der Welt.« Da sprach er: »So schenkt mir ihn, denn ich kann nicht leben, ohne Schneewittchen zu sehen, ich will es ehren und hochachten wie mein Liebstes.« Wie er so sprach, empfanden die guten Zwerglein Mitleid mit ihm und gaben ihm den Sarg. Der Königssohn ließ ihn nun von seinen Dienern auf den Schultern fortragen. Da geschah es, daß sie über einen Strauch stolpterten, und von dem Schüttern fuhr der giftige Apfelgrütz, den Schneewittchen abgebissen hatte, aus dem Hals. Und nicht lange, so öffnete es die Augen, hob den Deckel vom Sarg in die Höhe und richtete sich auf und war wieder lebendig. »Ach Gott, wo bin ich?« rief es. Der Königssohn sagte voll Freude: »Du bist bei mir«, und erzählte, was sich zugetragen hatte, und sprach: »Ich habe dich lieber als alles auf der Welt; komm mit mir in meines Vaters Schloß, du sollst meine Gemahlin werden.« Da war ihm Schneewittchen gut und ging mit ihm, und ihre Hochzeit ward mit großer Pracht und Herrlichkeit angeordnet. Zu dem Feste wurde aber auch Schneewittchens gottlose Stiefmutter eingeladen. Wie sie sich nun mit schönen Kleidern angetan hatte, trat sie vor den Spiegel und sprach:

»Spieglein, Spieglein an der Wand,
Wer ist die Schönste im ganzen Land?«

Der Spiegel antwortete: »Frau Königin, Ihr seid die Schönste hier,
Aber die junge Königin ist noch tausendmal schöner als ihr.«

Da stieß das böse Weib einen Fluch aus, und ward ihr so angst, so angst, daß sie sich nicht zu lassen wußte. Sie wollte zuerst gar nicht auf die Hochzeit kommen, doch ließ es ihr keine Ruhe, sie mußte fort und die junge Königin sehen. Und wie sie hineintrat, erkannte sie Schneewittchen, und vor Angst und Schrecken stand sie da und konnte sich nicht regen. Aber es waren schon eiserne Pantoffel über Kohlenfeuer gestellt und wurden mit Zangen hereingetragen und vor sie hingestellt. Da mußte sie in die rotglühenden Schuhe treten und so lange tanzen, bis sie tot zur Erde fiel.